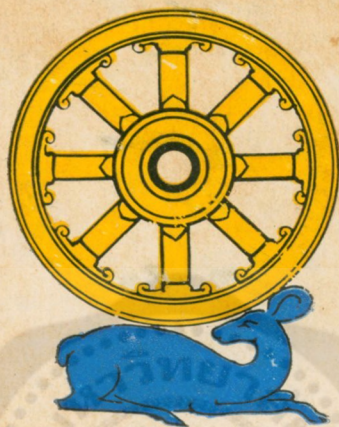

5

อุษณภักษนา
และ: การสอดสอดนอวธาณีไทย.

294.3
ว219W

พจนานุกรม
และ
การอยู่รอดของชาติไทย

ละออ กาญจนยวณิช

ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

๒๙๔.๓
ค.๒๑๙๗

๑) ทบทวนสมุด มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
วังสนามจันทร์

๑๖๑๑ กุญแจ-๒๖

พุทธศาสนาและการอยู่รอดของชาติไทย

สำนักหนังสือกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ตึกมวก ๒๓ พระโขนง กรุงเทพฯ ๑๑ โทร. ๓๑๒๑๕๗๕, ๓๑๑๕๐๓๓

ศาสตราจารย์ละออ การุณยะวนิช

ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

63682

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ บทนำ – พื้นฐานสังคมไทย	๑
ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป	๓
จริยศึกษาในโรงเรียนกับความเป็นไปในสังคมไทย	๘
๒ ปรัชญาการศึกษาและจุดมุ่งหมายการศึกษา	๑๓
๓ พุทธศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์	๔๕
๔ พุทธศาสนา – สมบัติล้ำค่าของชาติไทย	๖๗
ทางแห่งความสุขในพุทธศาสนา	๘๐
สารรัตตสำคัญในวรรณคดีทางพุทธศาสนา	๑๐๘
๕ รากฐานประชาธิปไตยและวิทยาศาสตร์	
ในพุทธศาสนา	๑๓๗
ความหมายของเสรีภาพในพุทธปรัชญา	๑๕๓
พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับในหมู่นักวิทยาศาสตร์	๑๕๕
พุทธศาสนาในแง่วิทยาศาสตร์คือความรู้ทางจิตวิทยา	๑๖๐
วิธีค้นพบของพระพุทเจ้าเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์	๑๖๖
จิตวิทยาในพุทธศาสนา	๑๗๐
ทัศนคติทางวิทยาศาสตร์ในพุทธศาสนา	๑๘๔

บทที่	หน้า
๖ วัฒนธรรม สังคม และเยาวชนไทย	๑๘๘
เยาวชนไทยในสังคมปัจจุบัน	๒๐๖
๗ จริยศึกษาและอนาคตของชาติ	๒๒๑
เป้าหมายที่บรรลุได้ด้วยจริยศึกษา	๒๒๒
จริยธรรมที่ควรจัดทำในการพัฒนาประเทศ	๒๒๕
จริยศึกษาในชั้นศีล	๒๒๙
จริยศึกษาด้านสมาธิ	๒๓๔
จิตวิทยาวัยรุ่นเกี่ยวกับศาสนา	๒๔๒
จริยศึกษาในระดับอุดมศึกษา	๒๔๖
เนื้อหาจริยศึกษาด้านปริยัติ	๒๔๘
หนังสือที่เกี่ยวกับจริยธรรมและมาตรการที่ควรกำหนด	๒๕๑
อนาคตของชาติขึ้นอยู่กับจริยธรรมของครูและจริยศึกษา ในโรงเรียน	๒๕๓
บรรณานุกรม	๒๖๕

คำนำ

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึก

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งที่ระลึก

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่งที่ระลึก

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึกแม่ครั้งที่สอง

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งที่ระลึกแม่ครั้งที่สอง

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่งที่ระลึกแม่ครั้งที่สอง

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึกแม่ครั้งที่สาม

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งที่ระลึกแม่ครั้งที่สาม

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่งที่ระลึกแม่ครั้งที่สาม

คำข้างต้นเป็นคำปฏิญาณของพุทธศาสนิกชน ใน
สังคมไทย บ้านเมืองไทยที่อยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุขสืบ
มา เพราะผลแห่งการปฏิบัติตามคำปฏิญาณนั้นโดยสัตย์จริง

ในขณะที่ชาวไทยกำลังมุ่งพัฒนาบ้านเมือง เพื่อ
ความเจริญ และความร่มเย็น ถ้าปวงชาวไทยทุกฝ่ายยึด
พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก ในการวางนโยบายพัฒนา
ประเทศ และปฏิบัติตามนโยบายนั้น ด้วยความซื่อสัตย์ทั้ง
กาย วาจา และใจ บ้านเมืองไทยจะเป็นปึกแผ่นผ่านพ้น
ภยันตรายทั้งปวง ชาวไทยจะอยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้ากันอย่าง
แน่นอน

ผู้เขียนได้นำธรรมะของพระพุทธเจ้า มาจัดเรียบ-
เรียงแนวทางพิจารณาเสียใหม่ โดยอาศัยพระไตรปิฎกและ
เอกสารทางพุทธศาสนาที่ผู้รู้หลายท่านเขียนไว้ถ้าผิดพลาดไป
จากความหมายของธรรมะนั้นๆ ประการใด ความผิดพลาด
นั้นเกิดขึ้นเพราะอวิชชา คือ ความไม่รู้อันได้แก่ โมหะ
คือ ความหลง ซึ่งผู้เขียนยังมีอยู่เป็นพื้นฐานของจิต แต่
ด้วยปรารถนาที่จะได้เห็นศาสนาเข้ามามีบทบาท มาก ขึ้น ใน
การศึกษา จึงพยายามนำพุทธปรัชญามาวิเคราะห์หาค

ผู้เขียนขอแสดงการว่ต่อท่านผู้รู้ทั้งปวงที่ผู้เขียนได้
นำความคิดและผลการค้นคว้าของท่านมาใช้อ้างอิง และ
ประกอบการพิจารณา

ข.

อักษรย่อในการอ้างอิงข้อความจากพระไตรปิฎก
ภาษาไทยฉบับหลวง พุทธศักราช ๒๕๑๔ ใช้ตามแนวใน
หนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ของพระราชวรมุนี ฉบับ
พ.ศ. ๒๕๑๘ ดังนี้

อภิ. ส้ง. อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์
อ้ง. ฉก. อังกุตตรนิกาย ฉกกนิบาต
ชุ. ชุ. ชุททกนิกาย ชุททกปาฐ
ม. ม. มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑนาสก์
มหา. จี. มหาวิภังค์ จีวรวรรค
วินย. ม. วินยปิฎก มหาวรรค
ส้ง. ข. ส้งยุตตนิกาย ชั้นธวารวรรค
ส้ง. สฬ. ส้งยุตตนิกาย สฬายตนวรรค
มิลินท. มิลินทปัญหา

ใช้เลขกำกับท้ายอักษรย่อ มีความหมายดังนี้

ตัวแรก—เล่มที่ ๑ ตัวกลาง—ข้อ ๑ ท้าย—หน้า

ตัวอย่าง ชุ. ชุ. ๒๕/๘๗/๑๐๘

ละออ การุณยะวานิช

ก.

บทที่ ๑

บทนำ

พื้นฐานสังคมไทย

ผู้เขียนมีความเชื่อมั่นว่าคำสอนในศาสนา เป็นยาที่มีคุณภาพเลิศในการรักษาสุขภาพจิต ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีย่อมเป็นพลเมืองที่สามารถใช้ความรู้ความชำนาญ ให้เป็นประโยชน์—แก่ส่วนรวมได้มาก ในขณะที่ประเทศชาติกำลังเผชิญปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมอย่างหนัก และกำลังต้องการพลเมืองที่มีจิตใจและร่างกายสมบูรณ์ แผ่นดินของเรามีแร่ธาตุทรัพยากรสินอยู่อีกมากที่ยังไม่ได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เนื้อดินของเราอุดมสมบูรณ์ สามารถผลิตพืชพันธุ์ ธัญญาหารมี—คุณภาพดี ผลิตเป็นของกินของใช้ภายในประเทศอย่างเหลือเฟือ และตามคำกล่าวของนักฟุตบอลชื่อดังของโลก เด็กไทย

มีแววเรียนรู้ได้เร็ว * คนไทยเป็นเจ้าบทเจ้ากลอนใน
สายเลือด จะเห็นได้จากถ้อยคำในภาษาไทยเดิมมักคล้อง
จองกันสร้างความไพเราะทางเสียงไปในตัว นาฏศิลป์และ
เพลงพื้นบ้านใช้บทร้องล้วนเป็นกลอนสด เช่น แอ้ว
หมอลำ ลำตัด เพลงปรบไก่ แม้ในทางศาสนาซึ่งมีลักษณะ
เช่น ฐีปราคาฎอยู่ เช่น การเทศน์แหล่ คนไทยมีลักษณะ
ช่างประดิษฐ์ สามารถนำสิ่งที่เพื่อนบ้านมีอยู่มาดัดแปลงใช้
ทำให้มีลักษณะเป็นไทยๆ นับตั้งแต่อักษรไทยที่พระเจ้า
รามคำแหงประดิษฐ์ขึ้นใช้ โดยดัดแปลงจากอักษรขอมและ
เทวนาครี

ตั้งแต่ก่อนมาจนถึงระยะประมาณสี่สิบปีมานี้ ประเทศ
ไทยเคยนำประเทศเพื่อนบ้านทั้งทางศิลปวัฒนธรรม ทาง
ด้านเศรษฐกิจสังคม และทางด้านการศึกษา เพราะเมือง
ไทยไม่ถูกชาติอื่นครอบครอง ด้วยลักษณะและสภาพ
แวดล้อมต่าง ๆ ดังกล่าว คนไทยมีโอกาสเต็มที่และมีพื้นฐาน

* นายเอ็ดสัน อรันเทวนาสซิเมนไต (เปเล่) นักฟุตบอลชาวบราซิล ที่มี
ชื่อเสียงระดับโลก เดินทางไปเยี่ยมประเทศไทยต่าง ๆ ในภาคนี้ และมาเยือน
ประเทศไทย ระหว่างวันที่ ๔ ถึงวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๑๗ สหกิจ
การเล่นฟุตบอลและช่วยฝึกหัดการเล่นฟุตบอลสมัยใหม่ให้เยาวชนไทย.

ที่น่าจะสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติของตนได้มากใน—
ขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านถูกบริหารเพื่อประโยชน์ของผู้มา
ครอบครอง คนในประเทศนั้น ๆ ถูกชักจูงให้สนใจในทาง
หาความสุขไปชั่ววันหนึ่ง ๆ โดยมีได้คำนึงถึงการยกยู่—
ฐานะของตนในฐานะเป็นประเทศหนึ่งในโลก แต่ในระยะ
ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และภายหลังสงครามเหตุการณ์
บีบบังคับให้ประเทศที่ใช้อำนาจยึดครองประเทศแถบนี้ ให้
จำต้องปล่อยประเทศภายใต้ปกครองของตนให้เป็นอิสระ ประ
เทศเหล่านี้ จึงพึงมีโอกาสดำเนินฟูปรับปรุงกิจการภายในของ
ตนเอง และก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทุกด้าน เช่น มาเลเซีย
และสิงคโปร์ กลุ่มชนที่เป็นกลุ่มน้อยของตนเป็นอิสระ
เช่น จีนคณะชาติก็ก้าวหน้าเป็นอันมาก ทั้งทางด้านเกษตร
กรรมและเศรษฐกิจ ผู้ไปเยี่ยมโรงเรียนในประเทศเหล่านั้น
จะเห็นว่า การศึกษาของนักเรียนเป็นไปอย่างแข็งขัน นัก
เรียนเรียนอย่างเอาจริงเอาจัง

ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป

ในสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยต้องรับศึกษา
ภาษาต่างประเทศ เพื่อให้รู้จักคนชาติประเทศมหาอำนาจ

เพื่อจะรู้ทันแนวคิดและเล่ห์เหลี่ยมของเขา พระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวก็ทรงดำเนินนโยบายนั้นต่อมา โดยทรงสละ
ราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ส่งบุคคลผู้ใกล้ชิดไปศึกษาต่อใน
ต่างประเทศ และทรงปรับปรุงกิจการภายในประเทศเพื่อให้
เข้มแข็ง เพื่อเป็นปราการกั้นมิให้ต่างประเทศมาบีบบังคับ
เหนือกิจการภายใน ด้วยการปรับปรุงกิจการทางด้าน
การศึกษา และด้านบริหารนโยบายต่างประเทศอันเหมาะสม
ประเทศไทยจึงสามารถรักษาเอกราชไว้ได้และดำรงอยู่อย่าง
มีเกียรติต่อมา แต่ในขณะเดียวกันไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินซึ่งได้
รับการศึกษาน้อยและไม่เข้าใจลึกซึ้งถึงความจำเป็นดังกล่าว
เกิดความเข้าใจว่า การคบค้ากับฝรั่งเป็นสิ่งมีเกียรติ สิ่ง
มาจากต่างประเทศเป็นของดี วิถีชีวิตแบบต่างประเทศโดย
เฉพาะแบบตะวันตกมีคุณค่าสูงกว่าวิถีชีวิตอย่างสงบแบบ
ไทย ๆ เครื่องอุปโภคบริโภคที่ส่งมาจากต่างประเทศดีกว่าสิ่ง
ที่ผลิตขึ้นใช้เองในเมืองไทย ทักษะทางภาษาตะวันตกเป็น
เครื่องหมายวัดระดับการศึกษาของบุคคล ผู้ที่สามารถใช้
ของต่างประเทศได้เป็นผู้มีฐานะทางสังคมดีกว่าผู้ที่ใช้ของ
ราคาถูกที่ผลิตขึ้นเองในประเทศ เพราะของต่างประเทศมี

ราคาแพงกว่า ค่านิยมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่เห็น
คุณค่าของวัฒนธรรมของตนเอง เราเริ่มให้ความสำคัญจาก
ตะวันตกได้เฉพาะที่เป็นความเจริญทางด้านวัตถุ ซึ่งเห็นได้
ง่ายและรับได้ง่าย

ความเจริญทางด้านจิตใจทางตะวันตกอันมีพื้นฐาน
ทางศาสนา ไม่สามารถมีอิทธิพลเหนือความเจริญทางด้าน
จิตใจของคนไทย ซึ่งมีพุทธศาสนาเป็นรากฐานวัฒนธรรม
แต่หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา รากฐาน
ทางวัฒนธรรมของไทยเรา มิได้รับการทนุบำรุงตั้งแต่ก่อน
โดยปลุกฝังพุทธศาสนาลงในจิตใจของเยาวชน อย่างมีแผน-
การและอย่างจริงจัง ศาสนาถูกกันให้อยู่เพียงในขอบเขต
ของฝ่ายสงฆ์ส่วนทางบ้านเมืองจะปฏิบัติกิจทางศาสนาบ้าง
ก็เป็นเพียงส่วนพิธีการที่ทำขึ้นตามประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ
เป็นเพียงเปลือกนอกของศาสนา เด็กไทยไม่ได้รับการ
ส่งเสริมให้รับถ่ายทอดแก่นแท้ของศาสนา เพราะถือว่าการ
ศึกษาศาสนาเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ วัดจะมีส่วนเข้ามา
เกี่ยวข้องก็แต่เพียงในบางโอกาสเมื่อมีพิธีการทางศาสนาเท่า-
นั้น เมื่อวัดถูกกันมิให้เข้าเกี่ยวข้องกับวงการศึกษาทั้งใน

ด้านการวางนโยบาย จุดมุ่งหมายและในการอบรมสั่งสอนใน
ระบบโรงเรียน อิทธิพลของศาสนาที่ไม่สามารถเข้าครอบคลุม
การศึกษาได้มากพอที่จะรักษาค่านิยมทางศาสนาอันเป็นหลัก
แห่งวัฒนธรรมไทยไว้ได้ ศาสนาจึงคงอยู่เพียงการศึกษา
นอกระบบโรงเรียนซึ่งมีอยู่ตามวัด คนที่พ้นวัยเรียนแล้ว
แต่เคยได้รับการอบรมทางศาสนามาก่อนเท่านั้น จึงจะเห็น
คุณค่าและสนใจรับการศึกษาทางด้านศาสนาสืบต่อไป หลัง
จากเรียนจบหลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว

ในสมัยพระเจ้าบรมโกศเจ้าอยู่หัว วัดยังมีส่วน
ร่วมวางนโยบายการศึกษาดังปรากฏว่า สมเด็จพระสมณเจ้า
กรมวชิรญาณวโรรส ยังมีส่วนได้ถวายคำแนะนำเกี่ยวกับ
นโยบายการศึกษาของประเทศ และผู้นำของประเทศอันได้
แก่พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดีผู้ใหญ่เชิดชูวัฒนธรรมไทย
ความคิดความอ่านยังคงเป็นไปในทางนิยมไทย และเห็น
คุณค่าของศาสนาอยู่ ศาสนายังมีส่วนแทรกแซงอยู่ในการ
ศึกษาได้พอควร แต่ในสมัยต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง
การปกครองแล้ว การบริหารบ้านเมืองรวมทั้งการศึกษาอยู่
ในความรับผิดชอบของกลุ่มบุคคลผู้ผลัดกันเข้ามาบริหาร—

ประเทศ นโยบายการศึกษาหันเหไปตามค่านิยมใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป บุคคลที่ได้รับการศึกษาได้รับแนวคิดใหม่ มาจัดการศึกษาตามแผน “ใหม่” เนื้อหาความรู้ที่จะนำให้ ทัดเทียม “อารยประเทศ” ก็ยังมีความสำคัญมากขึ้น ภาษา ต่างประเทศได้รับการส่งเสริมให้เรียนกันอย่างกว้างขวางทั้ง ในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ภาษาต่างประเทศ เป็นวิชาบังคับในการศึกษาในระบบโรงเรียน ภาษาไทยมี— จำนวนชั่วโมงมาก แต่ไม่ได้รับการส่งเสริมด้านการสอนและ การวัดผลหรือปรับปรุงอย่างจริงจัง เพราะไม่มีทุนจำนวน มากเท่าการปรับปรุงสอนภาษาการต่างประเทศ ซึ่งได้รับเงิน อุดหนุนจากประเทศเจ้าของภาษาเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และทางการเมืองระหว่างประเทศ ความรู้ทางหัตถศึกษา และอาชีวศึกษาได้รับการเอาใจใส่เพิ่มขึ้น แต่พร้อมกันนั้น ระบบการศึกษาและวิธีคัดเลือกคนเข้าเรียน ตลอดจนความ จำกัของตลาดแรงงานที่จะรับผู้สำเร็จทางอาชีวศึกษามีจำกัด ค่านิยมที่ผิดจึงเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ คือ นักเรียนไม่นิยม เรียนด้านอาชีวศึกษา เพราะเกรงจะถูกตราหน้าว่าไม่สามารถ เรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย และเมื่อจบแล้วก็หางานอาชีพ

ทำไมได้ผู้สำเร็จการศึกษาไม่ว่าสาขาใด ส่วนมากไปเป็นลูกจ้างเอกชนหรือองค์การบริษัทการค้า หรือลูกจ้างของรัฐบาล มีส่วนน้อยที่ประกอบอาชีพอิสระ เพราะคนไทยโดยทั่วไปมีทุนจำกัดและรัฐบาลไม่ดำเนินนโยบายสนับสนุนอุตสาหกรรมในครัวเรือน และระบบการค้าภายในประเทศมิได้มุ่งส่งเสริมผู้ทุนน้อยให้สามารถประกอบอาชีพพอเลี้ยงตัวได้ และให้ผู้ประกอบกิจการอยู่แล้วที่เป็นคนไทยมีทุนน้อย สามารถขยายกิจการของตนให้กว้างขวางและมั่นคงขึ้น

จริยศึกษาในโรงเรียนกับความเป็นไปได้ในสังคมไทย

จริยศึกษาในหลักสูตรลดความสำคัญลงเป็นลำดับและกลายเป็นวิชาหนึ่ง เหมือนหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศึกษา เพราะการสอนและการสอบเป็นแบบส่งเสริมและวัดความจำเหมือนวิชาด้านพุทธศึกษาทั่วไป สภาพการที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นเหตุผลชี้ให้เห็นว่าเหตุใดประเทศไทย ถึงแม้จะเป็นประเทศเอกราชมิได้อยู่ภายใต้การปกครองของประเทศอื่น น่าจะก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจและสังคมแต่ไม่สามารถปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าได้ทั้งที่โอกาสอำนวยทั้งนี้ เพราะเนื่องมาจากเหตุที่คนไทยไม่ได้ได้รับการอบรมสั่งสอน

ทางจริยศึกษาให้มีจิตใจ สูงช่วยกันพัฒนาประเทศด้วยความ
เสียสละซื่อตรงและเมตตาต่อกัน ซึ่งเป็นลักษณะของผู้มี
วัฒนธรรมทางจิตใจ เราเห็นผิดไปว่าความเจริญทางวัตถุ
เป็นเครื่องหมายของความพัฒนา เข้าใจว่าที่ประเทศของเรา
ยังอยู่ในประเภท “ก้อยพัฒนา” เพราะไม่เจริญทางวัตถุ
เหมือนประเทศที่พัฒนาแล้ว เราพัฒนาประเทศโดยถือ
วัฒนธรรมภายนอกของต่างประเทศเป็นแนวทาง เรารับ
วัฒนธรรมล้วนนอกของต่างประเทศตามตำราเรียน เช่น
หลักการศึกษ การเลี้ยงดูเด็กให้สิทธิเสรีภาพแก่ผู้เยาว์
พ่อแม่ และการบริหารในสถาบันชั้นสูง ได้แต่เพียง
ให้สิทธิเสรีภาพในการทำและการคิด แต่โดยทั่วไปมิได้ให้
หลักสำคัญที่จะนำไปให้เขาคิดให้ถูกทาง และปฏิบัติให้ถูกทาง
ด้วยการอบรมทางจริยศึกษาด้วยศาสนา ในหลักสูตรใน
ระบบโรงเรียนให้ดีพอ ดังนั้นปัญหาเยาวชนแบบที่ปรากฏ
ในต่างประเทศ อันเป็นผลของการอบรมเลี้ยงดูอย่างที่เราเห็น
กันโดยผิวเผิน จึงปรากฏเป็นปัญหาเยาวชนในเมืองไทยได้
โดยรวดเร็ว เพราะเมืองไทยเรามีพื้นฐานที่จะรับการแพร่
ของปัญหาเช่นนั้นอยู่ก่อนแล้ว ที่กล่าวว่า การอบรมโดย

ผิดเพี้ยนก็เพราะส่วนที่เรายังไม่ได้อบรมแก่เยาวชนของเรา แต่ต่างประเทศอบรมกันตามพันธกิจวัฒนธรรมของเขา คือการหัดให้เด็กพึ่งตนเองตั้งแต่เล็ก การรู้จักประหยัดและหาทางประหยัดทั้งเวลาและการใช้จ่าย เขาฝึกการทำงานโดยมีแผนการล่วงหน้าแม้แต่การหาและการใช้จ่ายทรัพย์สินตลอดจนการปฏิบัติหน้าที่พร้อมกับการรักษาสิทธิของตน สิ่งเหล่านี้ทางบ้านฝ่ายไทยเรามีได้มีมาตรการหรือแนวคิดใดที่ส่งเสริมในการปลูกฝังให้แก่เด็ก และทางโรงเรียน ก็มีได้ถือเป็นนโยบายสำคัญที่จะอบรมกันอย่างจริงจัง ผลก็คือในสังคมในเมืองใหญ่โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์รับวัฒนธรรมใหม่ ๆ มีความเจริญทางวัตถุ แต่เหตุการณ์ประจำวันไม่แสดงให้เห็นความเจริญทางจิตใจของประชาชน แต่กลับปรากฏว่ามีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยทั้งในการกินและการอยู่ การใช้เสรีภาพและถือสิทธิโดยไม่มีควมรับผิดชอบในผลของการกระทำและไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน เมื่อจิตใจของพลเมืองไม่ได้รับการอบรมทางศาสนา ให้มีวัฒนธรรมทางจิตใจให้เพียงพอ ความตึงตางต่าง ๆ ที่เป็นรากฐานของความเจริญก้าวหน้าทางวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ และเศรษฐกิจ

และสังคมของไทยจึงเป็นไปได้ การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงแก้ไขการศึกษาเมื่อปรากฏผลของการศึกษาระบบที่แล้วมา ซึ่งเราจะต้องแก้ปัญหากันอย่างหนักเป็นการแก้ตามหลัง แม้จะฟังกระทำ ก็ยังไม่สายเกินไปที่จะปรับปรุงแก้ไขโดยเร็ว นับว่าดีกว่ายังคงปฏิบัติในแบบเดิม ซึ่งปรากฏผลอยู่แล้วในขณะนี้

ระยะนี้เป็นระยะที่ประเทศไทยกำลังพัฒนาประเทศ ด้วยการปรับปรุงระบบการศึกษา ผู้เขียนจึงเห็นเป็นโอกาสที่จะเสนอต่อผู้เกี่ยวข้องในการจัดระบบการศึกษาให้ถือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการศึกษาคำนึงจริยศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมของบ้านเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นผลของการที่เราได้ละเลยจริยศึกษาและศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือและเป็นแก่นวัฒนธรรมไทย ผู้เขียนจึงเพิ่งเล็งวิเคราะห์รากฐานและองค์ประกอบของพุทธศาสนา โดยพยายามนำคำสอนในพุทธศาสนามาจัดเสียใหม่ ในแนวที่ผู้เขียนคิดว่าเพียงพอที่จะให้ผู้อ่านเห็นว่า พุทธศาสนาไม่ เป็นของครี หรือทำให้คนชาติอื่นเห็นว่าคนไทยล้ำหลัง

หรือค่อยพัฒนา และในบทสุดท้ายเสนอวิธีการอบรมจริยศึกษาที่ถูกต้องตามทัศนของผู้เขียน แม้วิธีการที่เสนอแนะไม่เป็นที่ยอมรับหรือไม่สมเหตุสมผลประการใด แต่ถ้าหากผู้มีอำนาจบริหารการศึกษา และจัดหลักสูตรอันเป็นแม่บทใหญ่ที่จะให้ครูทั้งประเทศนำไปจัดการบริหารในโรงเรียน และดำเนินการสอนนักเรียนในชั้น เห็นพ้องกับผู้เขียนในความสำคัญของการสอนพุทธศาสนาอย่างจริงจังในระบบโรงเรียนก็นับว่าจุดมุ่งหมายของการศึกษาคำนี้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ.

บทที่ ๒

ปรัชญาการศึกษาและจุดมุ่งหมาย ของการศึกษา

ในระยณะนี้ เป็นระยณะที่ประเทศไทยกำลังเร่งพัฒนา
กิจการบ้านเมืองเพื่อนำประโยชน์สุขมาสู่ประชาชน คนเป็น
ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาบ้านเมือง ถ้าคนในชาติไม่มี
ความรู้ความคิด และความสามารถประเภทที่นำมาประกอบ
กันเข้าร่วมแรงกันผลักดันส่งเสริมกันและกัน ช่วยกัน
ประกอบกิจอันจะนำความเจริญมาสู่สังคมน แม้จะมีโครงการ
ที่วางไว้อย่างรอบคอบงดงามอย่างไรก็ไม่สามารถสัมฤทธิ์ผล
ได้ตามที่มุ่งหวัง เพราะโครงการเป็นเพียงแผนที่หรือแนว
ทางปฏิบัติ แต่กิจการที่กำหนดไว้ในโครงการจะลุล่วงไปได้
อยู่ที่การกระทำของบุคคลทุกฝ่ายผู้ร่วมในโครงการ ตลอด

จนผู้ที่จะได้รับผลกระทบกระเทือนจากโครงการนั้น บุคคล
ผู้มีส่วนร่วมในโครงการทุกตอนมีความสำคัญทุกขั้นตอนของ
โครงการ นับตั้งแต่การเก็บสถิติ รวบรวมข้อมูล เพื่อ
ประกอบการพิจารณาวินิจฉัยการวางโครงการ ถ้าผู้ให้
ข้อเท็จจริงหรือตัวเลขไม่มีความเชื่อถือ ให้ตัวเลขที่ไม่ตรง
กับความเป็นจริง ผู้รวบรวมจัดกระทำกับข้อมูลก็หลงคำนวณ
และรวบรวมข้อมูลที่เป็นเท็จ เสนออย่างผู้วางแผนทำให้ผู้วาง
แผนเข้าใจพื้นฐานของปัญหาคลาดเคลื่อน การกำหนด
เป้าหมายของโครงการ นโยบาย และแนวทางปฏิบัติในแผน
ย่อมผิดพลาดมาแต่ต้น ผู้วางแผนหรือผู้กำหนดนโยบาย
หากมิได้ศึกษาสภาพความเป็นไปในที่นั้นให้ถี่ถ้วนต้องแท้
และพิจารณาผลกระทบยาวอันจะเกิดแก่บุคคลส่วนใหญ่ ผู้จะได้
รับผลของแผนการนั้น อาจนำมาซึ่งความเสื่อมและความ
ล้มเหลว เสียเงินเสียทองของรัฐมากมาย โดยได้ผลไม่
คุ้มค่า แม้หากว่าในระดับการวางแผนไม่มีข้อบกพร่อง
ดังกล่าว ข้อบกพร่องในลำดับขั้นต่อไปอยู่ในขั้นปฏิบัติการ
ถ้าผู้ปฏิบัติการมีวุฒิในระดับที่พึงมีความสามารถปฏิบัติงาน
นั้น ๆ แต่มีความประมาทปฏิบัติงานโดยไม่ใช้หลักวิชาที่

เรียนมา หรือเป็นผู้รักความสะดวกสบายไม่ใช้ความอุตสาห
พยายามปฏิบัติอย่างรอบคอบ ถูกแบบแผนตามหลักวิชา
อย่างเต็มสติกำลัง มุ่งแต่จะเรียกร้องหรือกำหนดสิทธิ์ที่ตน
พึงได้ งานย่อมไม่มีประสิทธิภาพสูงเท่าที่ควรจะเป็น
ผลงานย่อมไม่สำเร็จเท่าที่กำหนดไว้ในโครงการ หรือ
โครงการดีแต่หาบุคคลที่มีคุณสมบัติที่จะมาปฏิบัติตามโครง-
การไม่ได้ โครงการนั้นก็ย่อมไม่เกิดผล แม้ในการออก
ระเบียบ หรือกำหนดกฎหมายก็ดี ถ้ากฎหมายนั้นผู้ร่วมกัน
ร่างมิได้พิจารณาพื้นฐานของปัญหา และลักษณะเฉพาะของ
กลุ่มผู้ถูกบังคับใช้อย่างถ่องแท้ เมื่อประกาศใช้ย่อมนำความ
เดือดร้อนมาสู่คนส่วนใหญ่ แต่ให้ประโยชน์แก่คนส่วนน้อย
ให้หลีกเลี่ยง โดยใช้อิทธิพลต่าง ๆ ที่ตนมีครอบงำ
ประโยชน์จากคนส่วนใหญ่ เกิดความไม่ยุติธรรมในสังคม
สังคมซึ่งควรก้าวหน้าก็จำต้องหยุดชงัก เพราะคนในสังคม
จำต้องพักงานพัฒนาเป็นการชั่วคราว หันมาแก้ปัญหา
เฉพาะหน้าที่เป็นผลของเหตุข้างต้น การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า
สามารถบรรเทาความยุ่งยากได้ชั่วระยะหนึ่ง แต่กรรมวิธี
ในการแก้ปัญหานั้นย่อมสร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาอีก เพราะไม่

ได้แก่ที่ต้นเหตุของปัญหา การที่ต้องคอยแก้ปัญหา—
เฉพาะหน้าอยู่อย่างไม่สุดสิ้นดังนี้ เป็นการบั่นทอนกำลังและ
โอกาสในการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคม

ในการสร้างระเบียบข้อบังคับหรือตัวบทกฎหมาย แม้
เป็นกฎหมายที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก และ
สร้างความยุติธรรมในสังคม แต่ถ้าผู้รักษาข้อบังคับหรือ
กฎหมายละเลยไม่ปฏิบัติหน้าที่ กฎหมายนั้นก็ไม่สามารถ
บังคับใช้เป็นประโยชน์ได้ เจ้าหน้าที่บางคนปฏิบัติงานอย่าง
หละหลวม เป็นใจให้ผู้ประพฤติผิดรอดพ้นจากอำนาจลงโทษ
ของกฎหมาย หรือแอบอ้างกฎหมายและตำแหน่งหน้าที่
หาประโยชน์ใส่ตน ก่อความเดือดร้อนแก่สมาชิกอื่นในสังคม
เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของสังคมทั้งในด้านเศรษฐกิจ
และการเมือง ทราบไตสังคมยังมีสมาชิกที่มีลักษณะอัน
เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคม กล่าวคือ ไม่ซื่อสัตย์ ไม่
รับผิดชอบในหน้าที่ของตน เติงผลพวงได้เพียงระยะใกล้ เห็น
แก่ประโยชน์ส่วนตน หรือกลุ่มของตน สังคมนั้นย่อมไม่
สามารถพัฒนาตนเองให้เทียมสังคมอื่น ไม่ว่าสังคมนั้นจะ
เป็นสังคมส่วนย่อยเพียงในระดับครอบครัวหรือหมู่บ้าน หรือ

สถาบันใด ๆ หรือสังคมใหญ่ อันได้แก่ จังหวัด หรือ—
ประเทศ ความเสียหายอันจะเกิดแก่สังคม เพราะเหตุอัน
เกิดจากสมาชิกสังคมผู้มีลักษณะดังกล่าว จะมีมากหรือน้อย
แล้วแต่อำนาจหน้าที่ที่บุคคลประเภทนั้นมียู่ และย่อมมี
มากน้อยแล้วแต่กำลังของความเห็นแก่ได้ของบุคคลเหล่านั้น
และแล้วแต่เวลาที่บุคคลประเภทนั้นยังมีอำนาจอยู่ และแล้ว
แต่โอกาสที่เขาสามารถใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตน แต่
สังคมมิได้มีแต่บุคคลประเภทดังกล่าวเท่านั้น ยังมีสมาชิกที่
มีคุณธรรมต่าง ๆ อันมีลักษณะตรงข้ามกับลักษณะของบุคคล
ประเภทแรก ยังมีสมาชิกอีกจำนวนมากที่ปฏิบัติงานด้วย—
ความอุทิศสละ เสียสละ และซื่อตรงต่อหน้าที่ จึงสามารถ
ทะนุบำรุงพูนุงสังคมให้อยู่รอด ดังนั้นกิจการต่าง ๆ จะได้
ผลหรือไม่ก็อยู่ที่คนเป็นปัจจัยสำคัญประการแรก ซึ่งจะสร้าง
สรรสิ่งแวดล้อมที่ดี โครงการที่ดี ระบบที่ดี และสังคมที่ดี

บุคคลทั้งสองประเภทดังกล่าวแล้วข้างต้น ไม่ว่าใน
ระดับงานใดล้วนแต่ได้รับการศึกษาตามโรงเรียนกันมา ทั้ง—
สิ้น ระยะเวลาสั้นบ้าง ระยะเวลาสั้นบ้าง ผู้ที่มีหน้าที่
สำคัญ ๆ ของประเทศได้ผ่านการเรียนในโรงเรียนมาหลายปี

กว่าจะพร้อมที่จะปฏิบัติงาน ได้ดีมีหลักวิชาจนสามารถรับหน้าที่ปฏิบัติงานในปัจจุบัน ผู้ที่อยู่ในวัยประกอบอาชีพปัจจุบัน เป็นผลของการศึกษาในโรงเรียนในอดีตมาปรากฏผลในปัจจุบัน และพร้อมกันนี้ยังได้รับการศึกษาจากสิ่งแวดล้อม และเรียนรู้ด้วยตนเองทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ

อนึ่งคนแต่ละคนมีลักษณะของตนเองโดยเฉพาะ บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปพบเหตุการณ์ หรือเห็นสิ่งเดียวกันแต่ความหมายของสิ่งที่พบเห็นไปคนละอย่าง ไม่เหมือนกัน — ความหมายเหล่านั้นสอดคล้องกับความคิด และความรู้เดิมของแต่ละคน ซึ่งได้ก่อรูปขึ้นจากการศึกษาเล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนเป็นระยะเวลานานพอควร ได้รับอิทธิพลจากบ้าน และสิ่งแวดล้อมในสังคม ดังนั้นการศึกษาในโรงเรียนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตใจของคนในชาติ สืบเนื่องจากการฝึกหัดอบรมที่เด็กได้รับเป็นพื้นฐานมาจากบ้าน การศึกษาจึงเป็นความหวังอันสำคัญของรัฐ โดยที่รัฐหวังว่าการศึกษาคือจะช่วยให้ประชากรได้เรียนรู้ให้มีคุณสมบัติ คือลักษณะนิสัยและความรู้ความสามารถ ที่จะช่วยกันจรรโลงชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองชาวเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ดังได้กล่าวแล้ว

ว่าก่อนมาเข้าโรงเรียน เด็กได้รับการอบรมบ่มนิสัยเป็น
พื้นฐานมาแล้วจากบ้าน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมจาก
พ่อแม่และผู้สูงอายุกว่ามาสู่รุ่นชน เป็นการถ่ายทอดอันเป็น
ไปตามประเพณีของหมู่บ้านและสังคมทางบ้าน วัฒนธรรม
และลักษณะนิสัยที่พ่อแม่และผู้ใหญ่ถ่ายทอดให้แก่ผู้เยาว์ ส่วน
มาก เป็นการสังเกตและเลียนแบบกันตามธรรมชาติ และ
ด้วยการบอกให้ทำตามโดยมุ่งหวังผลเฉพาะหน้า ดังนั้น
จึงมิได้เลือกเฟ้นว่า ในอนาคตอันยาวนานสิ่งเหล่านั้นจะเป็น
ประโยชน์ของผู้เยาว์และสังคมหรือไม่ พ่อแม่ได้รับการ—
อบรมมาอย่างไรก็ถ่ายทอดให้แก่ลูกอย่างนั้น กล่าวได้ว่าสิ่งที่
เด็กได้รับจากบ้านก่อนมาเข้าโรงเรียน เป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการ
เลือกเฟ้น จึงมีทั้งพื้นฐานที่ดี และพื้นฐานที่ไม่ดี ตัวอย่าง
ของพื้นฐานที่ไม่ดี เช่น การคอยเอาเปรียบผู้อื่นโดยเห็นว่าเป็น
ความฉลาด พื้นฐานที่ดี เช่น การมีจิตเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อ
เพื่อนที่มีฐานะต่ำกว่า หรือการเมตตากรุณาต่อสัตว์เลี้ยง เป็น
ต้น ดังนั้นโรงเรียนนอกจากจะต้องวางรูปลักษณะพื้นฐานที่
ดีทางความรู้และความคิดให้แก่เด็กแล้ว ยังต้องแก้สิ่งที่ไม่ดี
ที่เด็กได้รับมาจากบ้าน และส่งเสริมพื้นฐานที่ดีอยู่แล้วให้—

งอกงามขึ้นด้วย และเนื่องจากการศึกษาของคนเราเป็นอยู่
ตลอดชีวิต สิ่งที่โรงเรียนจัดให้เรียนควรมีลักษณะเป็นพื้น
ฐานอันดี อันเป็นการวางเงื่อนไขให้ผู้เรียนแปลสิ่งที่ได้พบ
เห็นหรือเลือกสนใจ และศึกษาต่อไปในแนวทางที่จะเป็น—
ประโยชน์แก่ตนเอง และสังคม บุคคลที่ในปัจจุบันนี้เป็นผู้
ประกอบอาชีพต่าง ๆ อันเป็นผลปรากฏในสังคม ตลอดจน
เป็นพ่อแม่ของเยาวชนในปัจจุบัน ล้วนแต่ได้ผ่านการอบรม
ฝึกสอนจากโรงเรียนและพ่อแม่ของตน ตั้งแต่เป็นเด็กในสมัย
เมื่อยี่สิบสามสิบปีมาแล้ว เหตุการณ์ปัจจุบันแสดงผลของการ
ศึกษาที่ได้จัดกระทำกันมาตั้งแต่สามสิบปี ยี่สิบปี สิบปี ห้าปี
ตลอดจนปีที่ล่วงมาแล้ว ถ้าเราต้องการจะให้พลเมืองของชาติ
เป็นอย่างไรในปัจจุบัน เราไม่สามารถจะบงการให้บุคคล
เหล่านั้นมีลักษณะอย่างนั้นได้ เราจึงได้แต่แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
เพราะบุคคลที่ได้รับการสั่งสอนอบรมมาตั้งแต่ยี่สิบสามสิบปี
ที่แล้วจนถึงปัจจุบัน สิ่งที่จะทำได้คือ กำหนดให้แน่นอนว่า
เราต้องการให้คนของชาติไทย ซึ่งมีปัญหาทางเศรษฐกิจการ
เมืองอย่างนี้ อยู่ในผืนแผ่นดินอันมีลักษณะภูมิประเทศและ
ทรัพยากรในดินสินในน้ำอย่างเมืองไทยเราหน้ ควรจะมีคุณสมบัติ-

และลักษณะประจำตัวเช่นไร จึงจะสามารถรักษาเอกลักษณ์
ของชาติไทยไว้ได้ให้คง เป็นชนเผ่าที่มีลักษณะเป็นไทยอยู่
ต่อไป สามารถรักษาอิสรภาพทางความคิด อิสรภาพทาง-
เศรษฐกิจ และการเมืองไว้ได้ไม่จำเป็นต้องปกครองกันตาม
แนวที่ถูกบงการหรือชักใยจากภายนอกประเทศ รู้จักใช้ทรัพย์สิน
แผ่นดินอย่างฉลาด และสามารถรักษาอธิปไตยเหนือแผ่นดิน
นี้ไว้ให้ลูกหลานได้อาศัยดำรงชีวิต สืบเชื้อชาติไทยต่อไป—
อย่างผาสุก เมื่อพิจารณาปัญหาสิ่งแวดล้อมตลอดจนลักษณะ
ประจำชาติของเราให้ถ่องแท้แล้ว จึงกำหนดว่าลักษณะไหน
ควรขจัดให้หมดไป ลักษณะไหนควรส่งเสริมให้มาก ควร
จะมีความรู้ความคิด ความสามารถอย่างไร กำหนดไว้เป็น
ความมุ่งหมายของการศึกษา ให้สอดคล้องกับอัจฉริยภาพ
ของไทย เพื่อส่งเสริมส่วนดีแก้ไขส่วนที่ยังบกพร่อง พร้อม
กันนั้นก็มุ่งฝึกให้รู้จักทำมาหากิน ผดุงเศรษฐกิจของชาติ
จุดมุ่งหมายนั้นต้องชี้แจงพอที่คนสามัญหรือครูทั่วๆ ไปอ่าน
เข้าใจได้ นึกภาพออกว่าจะต้องทำอะไร แล้วดำเนินการ
การฝึกหัดอบรม ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ตั้งแต่
เป็นต้นไป ผลที่ปรากฏในอนาคตจะบอกว่าการดำเนินการ

อบรมฝึกและสอนได้ผลเพียงไร คำว่าอนาคตในที่นี้หมายถึง เวลาภายหน้า หลังจากเริ่มปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายใหม่เป็น-
ต้นไป การประเมินผล การปฏิบัติงาน อาจจะทำให้ตลอด
เวลา หลังจากได้ดำเนินการไปแล้วไม่นานนัก ในระหว่าง
ที่ดำเนินการอยู่ หรือหลังจากเริ่มดำเนินการอบรมฝึกสอน
ตามจุดมุ่งหมายใหม่ได้นานพอสมควร และเหตุการณ์จะเป็น-
เครื่องพิสูจน์ว่าการศึกษาได้ผลเพียงไร

ในขณะที่นักวิจัยและนักวิชาการได้พิสูจน์ให้เห็น และ
ลงความเห็น ว่า การศึกษาทุกระดับ กล่าวคือ ระดับประถม
ระดับมัธยมและระดับอุดมศึกษา ไม่ได้ผลตามจุดมุ่งหมายที่
วางไว้ และไม่สอดคล้องกับความต้องการของบ้านเมือง
(ชุมนุมวิชาการครั้งที่ ๔, ๒๕๑๗) มีการประชุมและปาฐกถา
ในที่ต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่า นักการศึกษาและนักวิชาการ
ตระหนักดีว่าควรจะต้องปรับปรุงการศึกษาของไทยทุกระดับ
ระดับที่สำคัญ คือ ระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษา
ที่มุ่งเพื่อประชากรทั้งปวงของชาติ และมีความเห็นร่วมกันว่า
การศึกษาของไทยเราที่ผ่านมาแล้วนั้น ไม่มีปรัชญาของไทย
เราเอง ไม่มีจุดมุ่งหมายของไทยเราเอง หากแต่รับเอา-

ปรัชญาการศึกษาของต่างประเทศมาใช้ โดยไม่คำนึงถึง—
พื้นฐานวัฒนธรรมของเรา ข้อ^{๕๗}นี้กล่าวถึงที่นำวิเคราะห์
พิจารณาดู จริงอยู่ปรัชญาการศึกษาที่นักการศึกษาพูด ๆ
กันอยู่ และนำมาสอนในวิชาการศึกษาล้วนเป็นปรัชญาการ
ศึกษาที่ยึดถือกันอยู่ในต่างประเทศ ซึ่งมีวัฒนธรรมแตกต่าง
จากวัฒนธรรมไทย นักการศึกษาชี้แจงให้นักเรียนฝึกหัดครู
มีความเชื่อทางการศึกษา ซึ่งควรจะยึดถือเป็นหลักในการ
ดำเนินการสอน ข้อปรัชญาอเมริกันทางการศึกษาที่กล่าวถึงกัน
แพร่หลาย คือ John Dewey มีคนนิยมออกเสียงเป็นภาษา
ไทยต่าง ๆ กัน เป็น จอนดูย บ้าง จอนคิวอี้ บ้าง ตามถนัด
ถ้าพิจารณาดูที่คัมภีร์ของเขา แล้วก็ไม่ขัดกับวัฒนธรรมไทย
ถึงกับปรับเข้ากันไม่ได้ ทั้งไม่ขัดกับระบอบปกครองแบบ
ประชาธิปไตยแต่อย่างใด ในหนังสือประชาธิปไตยและการ
ศึกษา (Democracy and Education) จอนดูย แสดงความ
เห็นในการฝึกสอนอบรมเยาวชน ในสังคมประชาธิปไตย
ผู้ใหญ่ควรฝึกให้ผู้เยาว์ศึกษาเล่าเรียนด้วยวิธีใด ผู้เยาว์จึงจะ
มีเสรีภาพในการคิด และเจริญงอกงาม จอนคิวอี้ทำ
การสอนโดยท่องจำ และการสอนโดยให้ผู้เรียนรับความรู้

สะสมไว้โดยไม่ได้อธิบายหรือแสดงให้เห็นจริงก่อนรับเชื่อ ทำให้
การฝึกหัดทัศนียภาพด้วยการสั่งให้ทำ หรือห้ามไม่ให้ทำ
แต่เชื่อว่าควรอบรม ด้วยการให้เด็กพิจารณาด้วยเหตุผลว่า
การกระทำของเขาจะสามารถทำให้เขาได้รับผล ตามประสงค์
ของเขาหรือไม่ และความประสงค์นั้นเป็นความประสงค์ที่
ควรตั้งไว้เป็นเป้าหมายเพียงไร ถ้าสามารถให้เด็กมีจุด
มุ่งหมายร่วมกับผู้ใหญ่ การกระทำของเด็กย่อมเป็นไปตาม
ที่ผู้ใหญ่ต้องการ จนนัยเชื่อว่า การสอนโดยจัดประสบการณ์
และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ลือให้เด็กแสดงพฤติกรรมตอบ
สนองในทางที่ต้องการและเกิดการเรียนรู้อัน ในวิชาการ—
ศึกษามีการอ้างอิงจิตวิทยาทฤษฎีสนาม(Gestalt Psychology)
ซึ่งกล่าวว่า ความหมายของส่วนรวมมีความสำคัญเหนือ—
ความหมายของส่วนย่อยที่อยู่ในส่วนรวมนั้น ซึ่งให้เห็นถึง
อิทธิพลของการรับรู้ทางตา ซึ่งอาจลวงตาได้ โดยอาศัย
แผนการรับรู้สิ่งนั้นในลักษณะเต็มรูปมาก่อน หลักปรัชญา
และจิตวิทยาที่นำมาสอนกันในสถาบันฝึกหัดครู เป็นหลักการ
เรียนการสอนที่ถ้าเข้าใจให้กระจ่างและปฏิบัติให้ถูกต้องจริงๆ
แล้ว ย่อมทำให้การสอนได้ผล แต่ก็นำไปใช้ผิดเพราะเข้าใจ

ความหมายผิด ย่อมเกิดผลร้ายมากกว่าผลดี เช่น แต่ดั้งเดิม
มาเราสอนให้เด็กเข้าใจ และจำให้ได้โดยมุ่งปริมาณของ—
เนื้อหา ถ้านักเรียนรับจากครูได้มากโดยครูอธิบายให้เด็ก
เข้าใจ เมื่อเข้าใจก็ยอมจำได้ ถ้าครูตั้งใจสอนนักเรียนยอม
เรียนรู้ได้มาก แต่ต่อมาภายหลังเมื่อรับความคิดว่า การที่
นักเรียนจะเรียนอะไรได้ ต้องให้นักเรียนแก้ปัญหาเอง คิดได้
เอง ไม่ควรให้เด็กเพียงแต่รับรู้ด้วยการบอก ควรให้เด็ก
เรียนด้วยการกระทำ ครูทั่วไปสอนโดยยึดถือว่าการสอน
สมัยใหม่ต้องจัดให้มีกิจกรรมมากๆ ไม่มุ่งแต่ให้ความรู้แก่เด็ก
ครูจึงพยายามให้นักเรียน ทำอะไรต่ออะไรหลาย ๆ อย่าง
ในหนึ่งช่วงเวลา เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อกิจกรรมแต่ไม่ได้
จัดเพื่อสอน นักเรียนไม่สามารถสรุปรูปสร้างมโนภาพอย่าง
ชัดเจนจากกิจกรรมเหล่านั้น ช่วงเวลานั้นจึงมีแต่กิจกรรม
ไม่ทำให้ได้เรียนเนื้อหาคุ้มกับเวลา ครูมีแต่หน้าที่คุมอุปกรณ์
และคุนนักเรียนทำกิจกรรม การสอนภาษาแก่เด็กเริ่มเรียน
ได้นำทฤษฎีสนามมาใช้ โดยให้นักเรียนอ่านคำไทยเป็นคำ ๆ
และให้จำเป็นคำ ๆ แบบการเรียนหนังสือจีน โดยไม่นำไปสู่
การแยกอักษรตามเสียง ซึ่งเป็นส่วนย่อยของคำนั้น ผลก็คือ

นักเรียนรู้ภาษาไทยโดยไม่มีหลัก ข้อนเห็นชัดได้จากการ-
สอนหนังสือแก่นักเรียนเริ่มเรียนตามแบบเบสิก ซึ่งถ้าสอน
ถูกวิธีจะนำไปสู่การแยกอักษรซึ่งรวมกันเป็นคำ โดยใช้
อุปกรณ์การสอนประกอบเป็นชั้น ๆ ครูที่จะนำหนังสือเบสิก
ไปใช้ แต่สอนให้อ่านและจำตลอดเล่มทั้งชุด ไม่ใช่ใช้อุปกรณ์
ที่เหมาะสม เป็นการสอนไม่ถูกวิธี ผลจึงปรากฏว่านักเรียน
อ่านหนังสือไม่ออก อ่านได้แต่คำในหนังสือแบบเรียน แต่
ไม่สามารถอ่านคำอื่นที่ไม่มีในแบบเรียน กล่าวได้ว่าตัว
หลักการเองไม่ขัดกับการสอนเด็กไทย หากแต่ว่าผู้นำไปใช้
ใช้ด้วยความเข้าใจผิด ย่อมนำผลเสียมาให้ ที่ปรากฏเช่นนี้
เพราะการได้เรียนวิชาการศึกษาเพียงผิวเผิน ฟังแต่คำอบรม
เพียงสองสามชั่วโมงหรือหนึ่งสัปดาห์หรืออ่านหนังสือวิชาการ
เพื่อสอบวิชาชุกย่อมไม่สามารถเข้าใจกระจ่างพอที่จะนึกภาพ
ออกว่าหลักที่เรียนมานี้ เมื่อนำมาปฏิบัติจะออกมาในรูปใด
เมื่อนำหลักมาปฏิบัติ ก็ไม่มีใครคอยชี้แจงแนะนำว่าถูกต้อง
หรือไม่ ดังนั้นความรู้ในหลักการศึกษาดังปรัชาและ-
จิตวิทยา จึงมีอยู่ในตำราสำหรับนำมาตอบข้อสอบเลื่อน
วิทยฐานะหรือนำมาพูดกัน สิ่งที่ปรากฏในห้องเรียนก็ยังคง

เป็นแบบเดิม คือถูกสอนด้วยวิธีใดก็สอนด้วยวิธีนั้น ถึงแม้
ที่มีผู้กล่าวว่า การศึกษาที่ปรากฏผลอยู่ในปัจจุบันนี้เพราะนำ
ปรัชญาต่างประเทศมาใช้ทั้งคัน ซึ่งไม่เหมาะกับวัฒนธรรม
ไทยก็ยังไม่ถูกต้องนัก ที่ถูกควรจะกล่าวว่าเราคิดว่าควรจะ
เชื่ออย่างนั้นและดำเนินการศึกษา และการสอนในแนวนั้น
แต่ในการปฏิบัติจริง เราไม่ได้ใช้ปรัชญาที่เราพูดว่าควรใช้
ในประเทศอเมริกาเอง ในสมัยโบราณก็ใช้วิธีท่องจำเนื้อหา
ที่ครูบ่อน ให้อย่างที่ครูเราส่วนมากปฏิบัติอยู่นี้ ประเทศอื่น
อีกหลายประเทศก็เช่นเดียวกัน หากแต่ในปัจจุบันเขาได้
ปรับปรุงการศึกษาของเขาจุดหน้าไปไกลเพราะมีองค์ประกอบ
ในวัฒนธรรมและปัจจัยอื่นอันเกี่ยวกับการศึกษา ช่วยให้การ
เปลี่ยนแปลงปรับปรุงเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว เขาสามารถนำ
ปรัชญาการศึกษาที่เห็นว่าเหมาะสมมาใช้ในการเรียนการสอน
โดยปฏิบัติจริง ปรัชญา ศิลปะ และวิทยาการต่างๆ ในโลก
เป็นของสากลไม่มีขอบเขตจำกัด ว่าเป็นของใคร จะใช้ได้
แต่ในที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ ทฤษฎีและความคิดแบบเดียวกัน
บังเอิญเกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกันในประเทศที่ห่างไกลกัน จน
เชื่อได้ว่าทั้งสองแห่งนั้นมิได้รับมาจากอีกฝ่ายหนึ่ง ในการ

ศึกษาวิวัฒนาการของคนในการตั้งลัทธิต่าง ๆ ย่อมพิสูจน์
ความจริงในข้อนี้ - ข้อควรระวังมีอยู่ว่าเมื่อนำสิ่งใดมาใช้
ต้องศึกษาให้กระจ่างให้เห็นข้อดี และข้อบกพร่องของสิ่งนั้น
อย่างชัดเจน จึงจะสามารถนำสิ่งนั้นมาใช้ได้เหมาะสมกับ
ความต้องการของผู้ใช้ การสร้างปรัชญาขึ้นใหม่ย่อมอาศัย
ศึกษาปรัชญาที่มีอยู่ก่อนแล้วอย่างถ่องแท้ จนเห็นข้อดี และ
ข้อบกพร่องของปรัชญาเก่ารวมกับประสบการณ์ และการ-
ศึกษาจากประสบการณ์ใหม่เพิ่มเติม ควบคู่กับความภักดีที่เห็นว่า
ผิด นำส่วนดีของความเชื่อดั้งเดิมาผสมผสานกับแนวคิด
ของตนสร้างปรัชญาใหม่ขึ้น นักปรัชญาไม่ว่าจะเป็นตะวันตก
หรือตะวันออกก็สร้างปรัชญาของตนขึ้นด้วยวิธีนี้ ในการ
สร้างปรัชญาการศึกษาไทย เราควรศึกษาปรัชญาการศึกษา
ลัทธิต่าง ๆ ที่มีอยู่ แล้วย้อนมาศึกษาดูว่า ในวัฒนธรรม
ของเรา เรามีปรัชญาชีวิตอย่างไร ทางด้านการศึกษาเราควร
จะนำส่วนไหนมาดัดแปลงยึดถือได้ ถ้าไม่มีก็กล่าวไว้เป็น
หลักเกณฑ์ก็ไม่น่ารังเกียจ ที่จะพิจารณาปรัชญาการศึกษา
ในโลกที่เมธีทั้งหลายได้ตั้งไว้ และทดลองใช้ได้ผลนำมาผสม
กลมกลืนกับปรัชญาชีวิตที่ไทยเรายึดถืออยู่ และนำมาใช้ใน

โรงเรียน ส่วนชื่อปรัชญานั้นจะเรียกว่า อะไรมันก็ได้
แล้วแต่จะคิดเรียกแล้วตกลงร่วมกัน เรียกว่า อย่างนั้น ตามที่
เป็นจริง ผู้ดำเนินการศึกษาของไทยแต่ดั้งเดิมมาได้คิดไว้
ก่อนว่าท่านจะเชื่อถือและปฏิบัติตามปรัชญาชื่ออะไร ท่าน
พิจารณาเหตุการณ์ความต้องการของสังคมในสมัยนั้นแล้วเห็นว่า ควร
จัดการศึกษาอย่างไรจะได้ผลท่านก็ใช้วิธีนั้น วิธีการสมัย
นั้นก็เหมาะที่จะแก้ปัญหาในสมัยนั้นและเหมาะแก่การปกครอง
ของสมัยนั้นซึ่งมีจำนวนพลเมืองไม่มาก แต่สมัยนี้เหตุการณ์
ของโลกเปลี่ยนแปลงไป เหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลง
ไปจากเดิมมาก วิธีการดั้งเดิมจึงปรากฏผลแล้วว่าใช้ไม่ได้
ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีประชากรจำนวนมากมีปัญหาสังคม
ซับซ้อนจะคอยให้ผู้ฉลาดหรือผู้นำเพียงคนเดียว tactics แก้
ปัญหาสำหรับคนกลุ่มใหญ่ ซึ่งมีความต้องการและรากฐาน
ของปัญหาแตกต่างกันย่อมไม่ได้ผลดี จะต้องให้ประชาชน
เหล่านั้นช่วยตัวเอง โดยฝึกให้ชำนาญในการแก้ปัญหา ต้อง
ใช้วิธีปกครองโดยรวมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมแรงกัน
โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความเชื่อนี้สอดคล้องกันทั้งในด้าน
การปกครองและในด้านการศึกษา ในด้านการศึกษานัก-

การศึกษาพยายามที่จะให้การสอนเป็นไปในปรัชญาการศึกษาใหม่ แต่ระบบการสอบยังเป็นแบบที่สอดคล้องกับความเชื่อเก่าอยู่ แม้จะเรียนทฤษฎีการศึกษาไปแล้วในที่สุดก็ต้องปรับการสอนให้เหมาะกับการสอบตามแบบเดิม ผู้ดำเนินการศึกษา จะปฏิบัติตามแนวปรัชญาใดต้องให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องการศึกษามีลักษณะสอดคล้องกันไปทั้งหมด จะเปลี่ยนเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งย่อมไม่ได้ผล ภิญญา สาร นักการศึกษาผู้สื่อข่าวคนหนึ่งของไทย ได้นำปรัชญาการศึกษาหลักที่สำคัญๆ ในตะวันตกมากล่าวโดยย่อ และได้ศึกษาลักษณะการศึกษาของไทย โดยพิจารณารูปลักษณะของการบริหารการศึกษา บทบาทของครู ลักษณะห้องเรียน และวิธีสอน โดยเทียบกับลักษณะของการดำเนินการศึกษาตามปรัชญาการศึกษาหลักต่างๆ เหล่านั้นแล้วกล่าวว่า “การจัดการศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ น่าจะเรียกได้ว่าเป็นการจัดโดยยึดแนวปรัชญาการศึกษาแบบ Essentialism และแนะนำว่า ถ้าจะมีความพยายามสร้างปรัชญาการศึกษาของไทยขึ้นใหม่ ก็ควรหันให้หันขอความช่วยเหลือปรัชญาตะวันตกดังที่กล่าวมาแล้ว (วารสารครุศาสตร์ปริชมฤกษ์ ธันวาคม

๒๕๑๓ : ๕๗) ความพยายามเช่นที่เสนอแนะนี้เป็นความ
พยายามที่มุ่งหวังสูงมากเพราะขัดกับวิธีการริเริ่ม สร้างสรร
ในการสร้างสิ่งใหม่ไม่ว่าจะเป็นความคิด สิ่งประดิษฐ์ วิธีการ
หรือศิลปะ ย่อมต้องอาศัยความรู้ความชำนาญในสิ่งที่สร้าง
ไว้ในแบบเดิมไม่น้อยอย่างแตกฉานชำนาญ ก่อนเป็นราก-
ฐาน นักการศึกษาไทยศึกษาคำราชต่างประเทศจนเคยชิน
การศึกษาคำราเหล่านั้นต้องเข้าใจศัพท์ทางวิชาการให้ตรงกับ
ความหมายในตำรานั้น ด้วยวิธีนี้ย่อมถูกฝึกให้คิดแนวตะวัน
ตกเป็นอันมาก การหลีกเลี่ยงให้พ้นขอบข่ายปรัชญาเดิมๆ ที่
ประกาศกันมาแล้วย่อมทำได้ยาก แต่ก็น่าจะพยายามปฏิบัติ
เมื่อเราคิดดูให้แน่ว่าเราเชื่ออย่างไรในการศึกษา เราจะได้
จัดการศึกษาในด้านต่างๆ ตลอดจนการเรียนการสอน ให้
สอดคล้องกันจึงจะได้ผลตามต้องการ จากการศึกษาสภาพ
บ้านเมือง ปัญหาและความต้องการของสังคมเราจึงกำหนด
จุดมุ่งหมายการศึกษาขึ้น และจุดมุ่งหมายของการศึกษา
ที่กำหนดขึ้น ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความ
เชื่อทางการศึกษาที่เรายึดถืออยู่ ดังนั้นจึงเป็นการสมควร
ที่จะได้ศึกษาจุดหมายการศึกษา ที่เราได้ถือปฏิบัติกันมาแล้ว

๕
ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๐๓

มีผู้กล่าวว่าจุดมุ่งหมายการศึกษาของเรา ไม่ใช่จุดมุ่งหมายของไทย แต่นำมาจากต่างประเทศในชั้นผู้เขียนเห็นด้วย เพราะจุดมุ่งหมาย ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นชุดจุดมุ่งหมายของการศึกษา ที่นักการศึกษา—อเมริกันเรียบเรียงขึ้นใช้เป็นหลักยึดถือในระยะสามสิบปีเศษที่แล้วมา และเรามักพบอ้างถึงบ่อย ๆ ในหนังสือการศึกษาภาษาต่างประเทศ เช่น ในหนังสือเรื่องเด็กและหลักสูตรของเด็ก (The Child and His Curriculum) ซึ่งตีร่วมกันแต่ง (Lee and Lee 19:9, 10) จุดมุ่งหมายเหล่านั้นเทียบกันได้กับจุดมุ่งหมายต่างประเทศ ซึ่งเป็นต้นฉบับเดิม—อย่างเห็นได้ชัด จุดมุ่งหมายในระดับมัธยมศึกษาก็ยังใช้ข้อความที่มีความหมายเหมือนจุดมุ่งหมายในระดับประถม หากแต่จัดเรียงลำดับหัวข้อเสียใหม่ (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๓:๒) ที่คณะกรรมการร่างหลักสูตรในสมัยนั้นเลือกตั้งจุดมุ่งหมายเหล่านั้นเป็นจุดมุ่งหมายการศึกษาในระดับประถมและมัธยม ก็มีใช้ว่ากำหนดไว้ตามนั้น โดยมีได้พิจารณาปัญหาและความต้องการของสังคมไทย จุดมุ่งหมายเหล่านั้น

เหมาะที่จะสร้างพลเมืองให้เป็นพลเมืองประชาธิปไตยที่มีความสามารถทางเศรษฐกิจดีพอที่จะดำรงชีพอย่างผาสุกตามทำนองคลองธรรม ตรงกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่บ่งไว้ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ และสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาที่นักการศึกษาเลือกนั้น และเผยแพร่ในระยะนั้น หากแต่มิได้มีการดำเนินการอย่างกว้างขวางพอที่จะทำให้เชื่อได้ว่า ครูที่มีหน้าที่สอนให้ได้ผลตามจุดมุ่งหมายเหล่านั้น รู้ว่าควรจะต้องสอนอย่างไร เนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเป็นสิ่งที่ครูทุกคนรู้ว่า ต้องสอนให้นักเรียนรู้ให้หมด เพราะเวลาสอบจะต้องออกข้อสอบในเนื้อหาเหล่านั้น และการสอบในชั้นประโยคข้อสอบก็วัดแต่เนื้อหา จึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมิให้ครูส่วนมากสอนนักเรียน โดยมุ่งให้จำไปสอบ ผลก็คือนักเรียนเรียนรู้แต่ข้อเท็จจริงและความหมายของข้อความในตำรา ความสามารถของนักเรียนที่จะนำความรู้นั้น ไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้เพียงไร ย่อมแล้วแต่ความสามารถ และจุดมุ่งหมายของครูผู้สอน จุดมุ่งหมายในแผนการศึกษาชาติ ในหลักสูตรและในการสอนจริงที่ครูตั้งไว้ไม่สัมพันธ์กัน ผลของการสอนจึงไม่ตรงตาม

ที่รัฐตั้งไว้ ส่วนมากครูจะมุ่งให้เข้าใจและจำเนื้อหาเพื่อสอบ
แม้แต่ศีลธรรมก็เช่นเดียวกัน นักเรียนจำพุทธประวัติ พุทธ
ภาษิต และหัวข้อในหลักธรรมได้อธิบายได้เป็นอย่างดี แต่
ผลของการเรียนมิได้ปรากฏ เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
ของนักเรียนทางด้านศีลธรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน
ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ มิได้มีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงว่าปรัชญา
การศึกษาและจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่ไทยเรารับมาใช้ใน
ระยะเวลาที่ผ่านมาแล้วนั้นเป็นของดีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องคิด
หาปรัชญาการศึกษาชั้นใหม่ ที่เป็นของไทย ๆ เหมาะกับ—
ลักษณะของคนไทย และตั้งจุดมุ่งหมายชั้นใหม่ให้สนองความ
ต้องการของสังคมไทย แต่มีความมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็น
ว่า แม้ปรัชญาการศึกษาจะเป็นไปในแนวทางไหน จุด—
มุ่งหมายในหลักสูตรจะมีกำหนดไว้อย่างไร แต่ถ้าองค์
ประกอบอื่น ๆ ของการศึกษาเป็นอีกอย่างหนึ่ง ไม่สอดคล้อง
กัน ผลของการสอนก็ย่อมเป็นไปตามแต่ความเข้าใจ ความ
สามารถ หรือความเคยชินของครู ลักษณะของผู้เรียนจึงไม่
ปรากฏดังที่รัฐมุ่งหมายไว้

อนึ่งแผนการศึกษาชาติฉบับสุดท้าย ที่ประกาศใช้

ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๐๔ ได้ระบุดู่มงหมายของ
การศึกษาไทยไว้อย่างชัดเจนว่า “เพื่อเป็นพลเมืองดี” และ

๔. ในการจัดการศึกษานั้น ให้จัดการศึกษาเพื่อ
สนองความต้องการของสังคมและบุคคล โดยให้สอดคล้อง
กับแผนเศรษฐกิจแผนการปกครองประเทศ เช่นจัดให้มี

ก. จริยศึกษา ให้มีศีลธรรมและวัฒนธรรม มี
หิริโอตตปปะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์
ส่วนตัว

ข. พลศึกษา ให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางกายและ
ทางจิต กับทั้งมีน้ำใจเป็นนักกีฬา

ค. พุทธิศึกษา ให้มีความรู้ วิชาการ ปัญญา เพื่อ
การดำรงชีวิต

ง. หัตถศึกษา ให้มีกจินิสัยและความขยันหมั่นเพียร
ในการใช้มือปฏิบัติงาน เพื่อเป็นรากฐานของการประกอบ
สัมมาอาชีพ (กองเผยแพร่การศึกษา ๒๕๐๓ : ๓-๔)

ซึ่งควรถือเป็นหลักสำคัญในการตั้งจุดมุ่งหมายในหลัก
สูตร แต่ผู้วางหลักสูตรได้นำหัวข้อจุดมุ่งหมายของต่าง
ประเทศมาตั้งขึ้นใหม่อีกชุดหนึ่ง ทำให้แนวของจุดมุ่งหมาย

ขาดต่อกัน ซึ่งอันที่จริงถ้าจะนำจุดมุ่งหมายในแผนการศึกษาชาติมาขยายความและแจกแจงให้เห็น โดยจัดหมวดหมู่อย่างเต็ม เรายังจะมองเห็นได้ว่า เราอาจแยกย่อยของจุดมุ่งหมายการศึกษาสี่ข้อในหลักสูตรประถม และมัธยม พ.ศ. ๒๕๐๓ จัดเข้าในกลุ่มการศึกษาทั้งสี่ด้านที่บ่งไว้ในแผนการศึกษาชาติได้หมด กล่าวคือข้อที่เกี่ยวกับความรู้ ความสามารถในการใช้ความรู้และค่านิยมที่เกี่ยวกับ ความรู้ นั้นจัดอยู่ในพุทธศึกษา ข้อที่เกี่ยวกับความเจริญทางจิตใจ คุณธรรมและหลักสูตรภาพทางจิตจัดอยู่ในจริยศึกษา ข้อที่เกี่ยวกับความสุขสมบูรณ์ทางกาย จัดอยู่ในด้านพลศึกษา และข้อที่เกี่ยวกับความชำนาญในการประกอบอาชีพ ประเภท ใช้ความชำนาญทางอาชีพซึ่งใช้มือ จัดอยู่ในด้านหัตถศึกษา ในการศึกษาวิชาต่างๆ เราไม่สามารถจัดแยกกันโดยเด็ดขาดว่าวิชาไหนมุ่งให้ให้การศึกษาด้านใดโดยเฉพาะ แต่ละวิชา ย่อมสามารถก่อให้เกิดการเรียนรู้ในด้านการศึกษาทั้ง สี่ ด้าน มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ลักษณะของวิชา

อย่างไรก็ตามที่กล่าวแล้วว่า ในการพัฒนาบ้านเมือง เราต้องพัฒนาคนให้มาร่วมกันพัฒนาบ้านเมือง เราจะต้อง

ตั้งจุดมุ่งหมายไว้ให้ชัดเจนว่าเราต้องการคนเช่นไร และ
อบรมฝึกและสอนคนให้เป็นเช่นนั้น ในขณะที่สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้มอบให้คณะกรรมการวาง
พื้นฐานการปฏิรูปการศึกษา ดำเนินการวางพื้นฐานการ
ปฏิรูปการศึกษาขึ้น คณะกรรมการชุดนี้ได้ร่าง “หลักการ
ในการวางพื้นฐาน เพื่อปฏิรูปการศึกษา” และได้ร่าง
จุดมุ่งหมายของการศึกษาขึ้นให้สอดคล้องกัน จุดมุ่งหมาย
การศึกษาค้นใช้ถ้อยคำเป็นหัวเรื่องว่า “การศึกษาเพื่อ
อะไรความคาดหวังเกี่ยวกับบทบาทของการศึกษาที่จะมีต่อ
สังคมในอนาคต” ลงวันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๑๗*

หัวข้อใน “หลักการในการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูป
การศึกษา” ที่คณะกรรมการวางพื้นฐาน เพื่อปฏิรูปการ
ศึกษาวางไว้ สรุปตามสำนวนที่ใช้กันมาแต่ก่อนพอจะสรุป
ได้ดังนี้

๑. การจัดการศึกษาจะพิจารณาตัวผู้เรียน และสิ่ง
แวดล้อมให้ส่งเสริมความเจริญของกันและกัน

* เอกสารพิมพ์โรเนียวของกองสถิติและวิเคราะห์ภาวะการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เอกสารหมายเลข ๔๐ (ฉบับ
แก้ไขครั้งที่ ๒) ๑๗ สิงหาคม ๒๕๑๗.

๒. จะจัดให้มีการอบรมศีลธรรม และความรู้ความ
ชำนาญให้ได้สัดส่วนกลมกลืนกัน โดยเน้นการดำเนินชีวิต
ตามวิถีทางประชาธิปไตย

๓. จะจัดให้คนทั้งปวงได้กับการศึกษาโดยทั่วถึงอย่าง
เสมอภาคและเป็นธรรม

๔. จะจัดให้อำนาจบริหารการศึกษารวมเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันโดยให้คนในท้องถิ่นร่วมดำเนินการด้วย

๕. จะรวบรวมแรงงาน และทุนทรัพย์ จากทุกฝ่ายมา
เป็นทุนจัดการศึกษา

๖. รัฐรับผิดชอบจัดการศึกษาขั้นมูลฐาน ในแบบให้
เปล่า และควบคุมการจัดการศึกษาขั้นสูงทั้งหมด โดยให้
เอกชนมีส่วนร่วมจัดทำ

๗. จะจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สนองความ
มุ่งหมายของการศึกษาแต่ละระดับ และให้สอดคล้องสัมพันธ์
กับการศึกษาในโรงเรียน

๘. จัดการนิเทศและการบริหารบุคคล ให้ครู
และผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ปฏิบัติตาม จรรยาบรรณ
ทางอาชีพ และจัดการเรียนการสอนให้ส่งเสริมความเจริญ

ของผู้เรียนและสังคม

และจากจุดมุ่งหมาย การศึกษาของคณะกรรมการวาง
พื้นฐานการปฏิรูปการศึกษา ผู้เขียนขอแบ่งออกเป็นหมวดๆ
เพื่อสะดวกแก่การพิจารณาของผู้เขียนเองดังนี้

การศึกษามุ่งให้บุคคลและกลุ่มชนมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ด้านจริยศึกษา

๑. รักความสุจริตยติธรรม รู้จักรับผิดชอบ
ต่อตนเองและสังคม
๒. มีความกระตือรือร้นที่จะร่วมในการปกครอง
ตามวิถีทางประชาธิปไตย
๓. มีขันติธรรม มีวินัย และเคารพกฎหมาย
บ้านเมือง
๔. อยู่เป็นสุขทั้งเมื่ออยู่ตามลำพังและเมื่ออยู่ร่วมกับ
ผู้อื่นในสังคม
๕. ไม่เห็นแก่ตัว เอาตัวรอดตามลำพัง แต่ใช้
ความสามารถของตนต่อสังคมและส่วนรวม
๖. มีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์
๗. ผักใฝ่ในคุณธรรม

๒. ด้านพลศึกษา

๑. สุขภาพแข็งแรงทั้งทางกายและทางใจ

๓. ด้านพหุศึกษา

๑. รู้จักใช้และพิทักษ์สิทธิและหน้าที่ของตน
๒. เข้าใจวิถีทางการปกครองแบบประชาธิปไตย
อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
๓. สามารถสื่อความเข้าใจกับบุคคลอื่นเป็นอย่างดี
ดี และสามารถแก้ไขข้อขัดแย้ง และปัญหา
ต่าง ๆ โดยสันติวิธี
๔. มีความรู้ความสามารถทางเศรษฐกิจ และ
มีความพอใจหาความรู้อยู่เสมอ
๕. สามารถเข้าใจศักยภาพและความเปลี่ยนแปลง
ของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทางสังคม
และทางวิทยาการ และประสานประโยชน์
ให้เกิดขึ้นอย่างกลมกลืนกัน

๔. ด้านทัศนศึกษา

มีทักษะที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ

ผู้เขียนมีความเห็นว่า เมื่อพิจารณาข้อบกพร่องของ—

คนไทยในปัจจุบันนี้ ควรเพิ่มจุดมุ่งหมายบางข้อขึ้นเพื่อให้
แน่ใจว่ามีการฝึกสอนกันในโรงเรียน แต่ข้อนี้อยู่นอกเหนือ
จุดมุ่งหมายของการศึกษาครองนี้

ผู้เขียนสนใจการศึกษาด้านจริยศึกษา เพราะมีความ
เห็นว่าคนมีความรู้แต่ไม่มีศีลธรรม นอกจากตนเองจะไม่ได้
พบความสุขแล้ว ยังมีผลงานต่ำกว่าความสามารถ และก่อให้เกิด
ปัญหาแก่ผู้ที่อยู่ใกล้เคียงและสังคมอีกด้วย คนทุกเพศ
ทุกวัย ทุกอาชีพที่มีธรรมะอยู่ในใจ ย่อมใช้ธรรมะในการ—
ปฏิบัติงาน และการดำเนินชีวิตประจำวัน แม้ในการเล่น
ธรรมะเป็นของสากล การประพฤติดีประพฤติชอบถูกต้อง
ตามทำนองคลองธรรม ย่อมเป็นไปในแนวเดียวกันในทุก—
ศาสนา ธรรมะระดับที่นำมาใช้อบรมนักเรียน และคนทั่วไป
ไปได้ นั้น มีอยู่ในศาสนาสำคัญ ๆ ของโลก ข้อสำคัญอยู่ที่
เราจะต้องไม่ติดอยู่ในชื่อของหัวข้อธรรมะ คำศัพท์ที่ตั้งเป็น
ชื่อเรียกย่อมมีแตกต่างกันตามพื้นเพของภาษาและวัฒนธรรม
ของกลุ่มชน แต่ลักษณะของธรรมะย่อมทำให้บุคคลนั้น ๆ
ประพฤติแบบเดียวกัน ข้อนี้มีได้หมายเลยไปถึงจารีต—
ประเพณีการประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งต่างกันตามที่แต่ละ

กลุ่มชนในลัทธิต่าง ๆ กำหนดขึ้น ถือเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน ชาวอิสลามก็ดี ชาวคริสต์ก็ดี ได้ระมัดระวังที่จะถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านศาสนาให้แก่เยาวชนของตน แต่ชาวพุทธส่วนมากละเลยที่จะปลูกฝังให้เด็กฝึกฝนในศาสนา ผู้ใหญ่เองไม่สนใจที่จะหาความสุขอันพึงได้รับจากศาสนา จึงเป็นหน้าที่สำคัญของโรงเรียนในการที่จะสอนศาสนาพุทธ อันเป็นศาสนาประจำชาติอย่างจริงจัง ให้เป็นการชดเชยการที่เด็กไม่ได้รับการอบรมจากที่บ้าน

ในการศึกษาทั้งสี่ด้านตามจุดมุ่งหมายในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ นั้น เมื่อพิจารณานำหนักของคะแนนและเวลาที่ให้แก่การศึกษาแต่ละด้าน จะเห็นว่าระบบของการสอนและเวลาที่จัดให้ทำให้พุทธศึกษามีน้ำหนักมากที่สุดในการเรียนการสอนแต่ละวัน และแต่ละภาคเรียน รองลงมาคือพลศึกษาและหัตถศึกษา ส่วนจริยศึกษานั้นเรียกได้ว่าไม่มีความสำคัญในหลักสูตร เพราะระเบียบการสอนชักจูงให้โรงเรียนพากันสอนจริยศึกษาอย่างสอนพุทธศึกษา โรงเรียนต้องวัดศีลธรรมของนักเรียน อย่างเดียวกับการวัดอ่าน-เอาเรื่อง หรือวรรณคดี ผลจึงปรากฏในปัจจุบันนี้ว่า

นักเรียนมีความรู้กว้างขวางเข้าใจความเป็นไปของสังคมเป็น
อย่างดี จำพุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก และพุทธภาษิต
ได้ ตอบได้คะแนนดี แต่ไม่ปรากฏว่าซาบซึ้งในความ
สำคัญของศาสนา ผู้ที่กล่าวว่าตนถือศาสนาพุทธ ไม่มีคุณ
พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึงพอใจ นักเรียน
ไม่ได้รับการอบรมจรรยาบรรณแบบแผนประเพณีไทยให้
ซาบซึ้งแทรกซึมเข้าไปในจิตพอที่จะต้านทานส่วนเสียที่ปรากฏ
อยู่ในสังคมได้ เยาวชนจึงรับเอาแต่สิ่งที่เห็นง่ายและทำตาม
ง่าย ดังที่ปรากฏผลอยู่ในขณะนี้ เรายังควรปรับปรุงแก้ไข
การศึกษาด้านจริยศึกษาตั้งแต่บัดนี้ ดีกว่าที่จะปล่อยให้
เป็นอยู่อย่างเดิม เพราะเหตุการณ์ต่างๆ ในสังคมทั้งภายใน
และภายนอกประเทศ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตย่อมจะ
เป็นปัญหาที่เยาวชนจะต้องคิด และเลือกปฏิบัติตามที่เขาเห็น
สมควร เมื่อเยาวชนปฏิบัติภารกิจสิ่งใดมักจะรุนแรงและจริงจัง
ด้วยความปรารถนาดีต่อประเทศชาติ ถ้าเขาเลือกปฏิบัติผิด
โดยเข้าใจผิด เยาวชนเองจะเป็นปัญหาสำคัญอีกปัญหาหนึ่ง
ในสังคม ซึ่งจะเป็นการทอนกำลังการพัฒนาบ้านเมืองอย่าง
สำคัญ ชาติไทยเรากลือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

เราจึงควรศึกษาว่า เราจะนำพุทธศาสนามาช่วยในการพัฒนาประเทศได้อย่างไร ผู้เขียนจึงตั้งจุดมุ่งหมายในครั้งนี้อย่างนี้

๑. ศึกษาว่าพุทธศาสนาเป็นอะไรในบรรดา "ศาสตร์"

ต่าง ๆ ในโลก และสอนอะไร

๒. จุดมุ่งหมายทางด้านจริยศึกษาควรเป็นเช่นไร ควรนำพุทธศาสนาส่วนใดมาสอนในโรงเรียน จึงจะได้ผลเมืองที่มีลักษณะทางด้านจริยศึกษา ตามที่คณะกรรมการวางแผนปฏิรูปการศึกษากำหนดไว้

๓. ควรสอนจริยศึกษาอย่างไร จะมุ่งพิจารณาการสอนจริยศึกษาแก่เด็กระดับมัธยมศึกษา และวางแผนทางไว้เป็นการเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหาสังคมในด้านการศึกษาต่อผู้อ่าน หวังว่าหนังสือจะเป็นเสียงหนึ่งที่สนบสนุนให้เห็น—ความสำคัญของศาสนา และนำศาสนาเข้ามาในด้านปฏิบัติกันอย่างจริงจัง

บทที่ ๓

พุทธศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์

พุทธศาสนาเกิดจากความปรารถนาของเจ้าชายสิทธัตถะที่จะหาทางพ้นทุกข์ เพื่อจะประกาศทางนั้นแก่ชาวโลกผู้ร่วมทุกข์ เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ทรงนำธรรมวินัยนั้นเผยแผ่เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เมื่อผู้ใดปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมอย่างจริงจัง ผู้นั้นย่อมพ้นทุกข์ได้จริง ดังนั้นพุทธศาสนาจึงเผยแผ่ไปในโลกโดยสันติและเพื่อสันติ ชนทั้งปวงรับพุทธศาสนาเข้าไปเป็นศาสนาของตน เพราะต้องการที่พึ่ง มิใช่เพราะถูกบังคับขู่เข็ญเช่นในศาสนาอื่น ไม่มีแม้แต่ครั้งเดียวในประวัติศาสตร์ที่ปรากฏว่าชาวพุทธรุกรานทำลายล้างชีวิตกันเอง หรือผู้ถือศาสนาอื่น เพราะศาสนาเป็นเหตุ พุทธศาสนาได้เปลี่ยนหน้าพระทัยของกษัตริย์จันทาโคก (อโศกผู้โหดร้าย) ในพุทธศตวรรษที่ ๓

(พระมหาลีลา วีระเสฏโฐ ๒๕๑๐ : ๓๗๔) เป็นธรรมาโคก (อโคกผู้ทรงธรรม) พระเจ้าอโคกมหाराชมีจิตเมตตาแก่เพื่อนร่วมโลกได้ส่งธรรมทูตไปเผยแผ่ธรรมในที่ต่าง ๆ ได้ส่งพระโสณ และพระอุตตร มาเผยแผ่ศาสนาในสุวรรณภูมิ ชาวประชาในผืนแผ่นดินไทยได้รับรสพุทธธรรม ตั้งแต่สมัยนั้นพุทธธรรมมีอิทธิพล ในรัฐประกาศนโยบายของกษัตริย์ผู้เป็นพุทธศาสนิกนับแต่สมัยพระเจ้าอโคกมหाराชเป็นต้นมา พระองค์มิใช่ผู้แนะนำเท่านั้น แต่ทรงทำเป็นตัวอย่างด้วย เช่นการรักษากุโบสถในวันพระเป็นต้น... ทรงสนับสุนนให้ทุกคนแข่งกันทำดีแต่มิให้มีการอิจฉาริษยากัน... ทรงสอนพระโอรส พระธิดา และพระญาติทั้งหลายให้ดำเนินตาม—พระองค์ คือชนะประชาชนทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักรด้วยนำพระทัย หรือธรรมาวุธ (พระมหาลีลา วีระเสฏโฐ ๒๕๑๐ : ๔๐๒) ในประเทศไทยเราเมื่อพ่อขุนรามคำแหงทรงครองบ้านเมืองก็ทรงนำให้บริวาร และชาวเมืองอยู่ในศีลในธรรม บ้านเมืองจึงเจริญรุ่งเรืองทั้งศิลปะและวิทยาการ “พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบัว ท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสนทงหลาย

ทั้งผู้ชายผู้หญิง ผู้ที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงคิด
เมื่อพระราชทาน” (หน้า ทอังก้าวรณ ๒๕๑๔ : ด้านที่ ๒)
และพระองค์ท่านให้ช่างตัดแผ่นหินนำมาตั้งไว้ที่ระหว่าง ต้น
ตาล ในวันแรม ๑๔,๑๕ ค่ำ วันขึ้น ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ
ได้นิมิตหมั่งสงฆ์มานั่งสาธยายธรรม ให้แก่อุบาสกผู้จำศีล
ถ้าเป็นวันธรรมดาพ่อขุนรามคำแหง ประทับบนแท่นมั่ง—
กิศิลาณันพิจารณาความเมือง ในวันแรม ๑๔,๑๕ ค่ำ
และขึ้น ๑๕ ค่ำพ่อขุนรามคำแหง ทรงช้างไปนมัสการ
พระอรุณฤกษ์ (ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร—ผู้เขียน) ทำให้
ชาวไทยสมัยสุโขทัยร่มเย็นเป็นสุข ศิลปะและวรรณกรรม
ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์
ตอนต้นเป็นศิลปะวรรณกรรมเกี่ยวเนื่องกับศาสนา ผู้คนสนใจ
สร้างและบำรุงวัด ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา พม่ามาตีกรุง
ศรีอยุธยา ชาวบ้านบางระจันได้อาศัยบารมีพุทธศาสนาเป็น
กำลังใจรักษาเมืองไว้ได้เป็นเวลานาน ก่อนที่จะต้องปราชัย
แก่ข้าศึกเพราะกำลังน้อยกว่า เมื่อไทยเสียบ้านเมือง พม่าได้
กวาดต้อนผู้มีความรู้รวมทั้งศิลปินไปเมืองพม่า แต่ศิลปะ
ที่มีค่าของเรายังคงอยู่ เพราะเราสร้างวัดด้วยจิตใจผ่องใส—

ศรัทธา เราประทับใจโบสถ์วิหารของเราด้วยฝีมือศิลปะล้ำค่า
แม้ศิลปินผู้สร้างสรรค์จะพลัดพรากและล่วงลับไปแล้ว แต่วิถี
ก็ยังรักษาศิลปะของเขาไว้ประทับใจชาติ เป็นศิลปะวัตถุอัน
ประมาณค่ามิได้ ในปัจจุบันนี้ พระมหากษัตริย์จักรวรรค์แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ ก็ล้วนแต่สนพระทัยทุนบำรุงพุทธศาสนา
และปกครองบ้านเมืองโดยธรรมตลอดมา ในสมัยพระจอม
เกล้าและพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศตะวันตกกำลังแผ่
ลัทธิจักรวรรดินิยมมาทางตะวันออก พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงแตกฉานทั้งทางโลกและทางธรรมได้ใช้หลักธรรมในการ
ปกครองในแนวเดียวกับพ่อขุนรามคำแหง คือ ทรงศึกษา
วิทยาการเป็นนักปราชญ์ ได้ทรงแนะนำให้ผู้อื่นประพฤติธรรม
และทรงประพฤติธรรมด้วยพระองค์เอง ทรงสร้าง ความ
สามัคคีในชาติรักษาเอกราชไว้ได้ ด้วยการโอนอ่อนผ่อนตาม
ในสภาพการณ์ที่เหมาะสม ทรงเปิดทำการค้าและการทูตกับ
ต่างประเทศ พระจุลจอมเกล้าทรงดำเนินนโยบายเดียวกัน
ทรงผูกสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศทั้งในส่วนพระองค์ และ
ในการทูต ทรงเล็งระบบทาสด้วยวิธีการอันละมุนละม่อม
มิได้ต้องเสียเลือดเนื้อดังที่ปรากฏในประเทศอื่น ทรงรักษา

ความเป็นอันเดียวกันภายในชาติไว้ ไม่มีการแตกแยกกัน
ในระหว่างราชวงศ์ หรือในระหว่างกษัตริย์ข้าราชการ และ
ชาวบ้าน ทรงยึดเหนี่ยวชนกลุ่มน้อยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว
กันกับชาวไทยส่วนใหญ่ได้สำเร็จ ทำให้ต่างชาติหาโอกาส
แบ่งแยกได้ยาก ทำได้แต่เพียงแบ่งแยกแผ่นดินส่วนน้อย
ไปด้วยอำนาจของผู้มีกำลังมากกว่า การเปลี่ยนแปลงการ-
ปกครองในประเทศต่างๆ ต้องเสียเลือดเนื้อชีวิตและทรัพย์สิน
เป็นจำนวนมาก แต่ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของ
ไทยเราเสียเลือดเนื้อเพียงเล็กน้อย เพราะพุทธศาสนามีอยู่
ในจิตใจของคนสมัยนั้นทำให้ไม่สามารถทำลายล้างชีวิตพี่น้อง
ร่วมชาติเดียวกันได้ การปฏิวัติเปลี่ยนรัฐบาลหลายครั้งไม่มี
การเสียเลือดเนื้อ เพราะคนไทยรักความสงบและอดทน
พระมหากษัตริย์ไทยในรัตนโกสินทร์ทุกพระองค์ ทรงอยู่ใน
ทศพิธราชธรรมปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ด้วยความเมตตา
ตั้งห่อเอ้ออาทรต่อลูก ตามหลักการปกครองในพุทธศาสนา
จึงทำให้ประเทศไทย รักษาสถาบันกษัตริย์ไว้ได้เป็นหลักชัย
และศูนย์รวมจิตใจของชาติตราบนานทุกวันนี้ กล่าวกันว่า-
หนังสือ “สัญญาประชาคม” ของ รุสโซ สามารถจุดชนวน

ให้เกิดการปฏิวัติในประเทศฝรั่งเศส ในขณะที่มีผู้พิมพ์หนังสือสัญญาประชาคม ของ รุสโซ ออกจำหน่ายในการแสดงนิทรรศการที่นิสิตนักศึกษาและนักเรียนจัดขึ้น นอกจากนี้ยังมีหนังสือให้ความรู้ทางสังคมและการเมือง ซึ่งแสดงความเห็นรุนแรง พิมพ์จำหน่ายแก่ผู้มาชมนิทรรศการ ซึ่งส่วนมากเป็นเยาวชน ซึ่งกำลังเรียนอยู่ในระดับอุดมศึกษา และมัธยมศึกษา หนังสือเหล่านี้ยกย่องผู้ที่รวมกลุ่มประชาชนล้มล้างรัฐบาลของตน ว่าเป็นวีรบุรุษ เป็นผู้เสียสละเพื่ออุดมการณ์ ชักชวนให้เยาวชนเห็นดีเห็นชอบกับการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยวิธีรุนแรง โดยชี้ให้เห็นว่าวิธีการที่รุนแรงและเสียเลือดเนื้อเป็นวิธีการที่ใช้ได้ผลอย่างจริงจัง และรวดเร็วทันการ วิธีการแก้ปัญหาในลักษณะนั้นเป็นของใหม่สำหรับคนไทยซึ่งรักความสงบ และขัดต่อแนวคิดแบบไทยๆ การโฆษณาชวนเชื่อโดยอาศัยวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และสังคมเป็นเครื่องอ้ายุ้งให้ประชาชนร่วมกัน ล้มล้างรัฐบาลก่อความไม่สงบในบ้านเมืองอาจเป็นช่องทาง ให้ผู้นิยมการปกครองระบอบอื่น ฉวยโอกาสยึดอำนาจการปกครองได้ เมื่อนั้นประชาชนทั้งปวงจะต้องเผชิญชะตากรรมภายใต้ระบอบ

เผด็จการอีกแบบหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ชาวไทยต้องการ การ
โฆษณาชวนเชื่อและยุงส่งเสริมทำนองนี้ อาจทำไม่ได้ผล
ในการชักชวนผู้ใหญ่ผู้มีความคิดสุขุมเห็นการณ์ไกล และ
ส่วนมากยังมีศรัทธาในศาสนา และมหากษัตริย์อย่างเต็มคำ
ในจิตใจ แต่อาจได้ผลในการชักชวนเยาวชนผู้มีความ—
ปรารถนาดีต่อบ้านเมือง เป็นผู้มีความรู้แต่ยังอ่อนเยาว์ใน
ด้านความคิด และเมื่อเยาวชนมีความคิดความเห็นคล้อย
ตามแล้ว ก็จะพากันก่อความไม่สงบในบ้านเมือง เหตุการณ์
ที่เกิดขึ้นในระยะเวลาอันใกล้นี้ (การเรียกร้องแสดงความ
ต้องการและการแสดงความคิดเห็น ในการจัดนิทรรศการ
ต่าง ๆ ในระหว่างเดือนสิงหาคม ถึงตุลาคม ๒๕๑๗) มี
แนวโน้มที่ทำให้คิดได้ว่าอาจจะเป็นเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะเรา
ได้ละเลยที่จะปลูกฝังวัฒนธรรมประเพณีไทย และหลัก
พุทธธรรมให้ซาบซึ้งในจิตใจเด็ก ประเทศต่าง ๆ ที่ก้าว
รุดหน้าอย่างรวดเร็ว เช่น จีน ญี่ปุ่น และสิงคโปร์ สร้าง
แนวคิดของเยาวชนอย่างมีแผนการ และอย่างจริงจัง โดยเฉพาะ
สาธารณรัฐประชาชนจีนมุ่งปลูกฝัง กลุ่มเกลตาแนวคิด
ของคนในชาติให้เห็นดีเห็นงาม กับระบอบการปกครอง—

ของเขา และมุ่งอบรมเยาวชนของเขาอย่างจริงจังตั้งแต่เล็ก
ไม่เปิดโอกาสให้ได้รับรู้แนวคิดในลัทธิอื่น เขาให้เรียนให้รู้
ให้จำและให้เชื่อตามคำสอนของเมาเซตุงเท่านั้น แต่ใน
ประเทศไทยเรา เรารู้ว่าเรามีวัฒนธรรมไทย ประเพณีไทย
และความเชื่อแบบไทยๆ ซึ่งมีพุทธศาสนาเป็นรากฐาน แต่
เราไม่ได้ปลูกฝังความคิด ความเชื่อแบบไทยๆ ลงในจิตใจ
เด็กอย่างจริงจัง และอย่างมีแผนการแน่นอน แต่อบรม
สั่งสอนกันตามธรรมชาติโดยไม่มีจุดหมาย ตั้งได้กล่าวแล้ว
ในบทที่หนึ่ง นอกจากนั้นเรายังปล่อยให้เยาวชนเป็นแหล่ง
แพร่ความคิดในทางลบหลู่สิ่งที่ไทยเราเทอดทูนมา ตั้งแต่
หลายชั่วอายุคน คือ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และพ่อแม่
ครูอาจารย์ เป็นช่องทางให้ความคิดผิดๆ อันแฝงมากับคำว่า
เสรีภาพ อิสรภาพ ระบบทาส ประชาธิปไตย การต่อสู้
ความยุติธรรม ความคิดล้าหลัง จักรพรรดินิยม ทุนนิยม
ทรราชย์ ศักดินา ยุคมการณ์ และคำอื่น ๆ เข้ายึดครอง
จิตใจของเยาวชนได้โดยสะดวก เหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่ใน
ระยะหลังนี้เป็นเครื่องพิสูจน์คำกล่าวที่ว่า การศึกษาที่ไม่มี
ศาสนา ย่อมเสื่อมคุณภาพ เด็กไทยเราฉลาด รอบรู้

ช่างสังเกต และเชื่อผู้มีอาวุโสกว่า ชอบทำตามผู้ที่ตนนิยม
ทั้งที่รู้ตัว หรือไม่รู้ตัว เช่น นิสิตนักศึกษา เชื่อตามความคิด
ของอาจารย์ที่ตนนิยม เชื่อตามตำราที่ตนอ่าน เอาอย่าง
กลุ่มชนที่ตนนิยม เด็กรุ่นเล็กเชื่อฟังเด็กรุ่นโต แต่ไม่ได้รับ
การอบรมให้คิดวิจารณ์เลือกเชื่อ และทำตามแต่สิ่งที่ถูกต้อง
และมีค่า เราไม่ได้ปลูกฝังอย่างจริงจังให้มีเป้าหมายอันสูงส่ง
ซึ่งผู้เขียนขอเรียกว่า “อุดมการณ์อันบริสุทธิ์” ในการที่จะ
ดำเนินชีวิตในศีล และในธรรมอย่างชาวพุทธ มีความ
เข้มแข็งในจิต ซึ่งสามารถต้านทานสิ่งชั่วร้ายภายนอก และ
อดทนต่อความลำบากตรากตรำ สละความสุข และความ
สะดวกสบายส่วนตน เพื่อความสุขของผู้อื่น อย่างน้อยก็เพื่อ
ความสุขของผู้ที่อยู่ใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ การเสียสละความผาสุก
เล็กน้อยเพื่อรักษาระเบียบวินัย อันจะนำมาซึ่งความดี-
ความงาม และเกียรติแก่หมู่คณะ เหล่านี้โดยไม่หวังผลตอบแทน
แทนแค้นตน จึงควรที่เราจะรีบหาทางปลูกฝังความคิดและ
ระบบความประพฤติที่ถูกต้องแก่เยาวชนเสียแต่เนิ่น ๆ ก่อน
ที่จะสายเกินไป โดยเร่งสอนศาสนาในโรงเรียนอย่างจริงจัง
และถูกวิธี

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ทิศกุล นายกศมาคมพุทธ-
ศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก กล่าวว่า “ถ้าโลกจะวุ่นวายอย่างที่
เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นความผิดของชาวโลกเอง เพราะได้
ละทิ้งศาสนา ไม่ใช่ความผิดของศาสนา ซึ่งเป็นฝ่ายถูกทอดทิ้ง
(Poon Pismai Diskul 1974 : 1)

หนึ่งพุทธศาสนาเหมือนเพชรที่เจียรนัยไว้งาม เป็น
เครื่องบรรเทิงใจแก่ผู้ศึกษาและพิจารณา เป็นศรีสง่าแก่ผู้
นำมาประดับตน พุทธศาสนามีหลายเหลี่ยมหลายด้าน แต่ละ
ด้านล้วนงามวิจิตร พุทธศาสนานอกจากมีความงามในด้าน
ศาสนาแล้วยังมีด้านปรัชญา ด้านการปกครอง และด้าน
สุขศึกษา แต่ละด้านล้วนสนองความต้องการของคนแต่ละ
ประเภท ซึ่งมีความสนใจต่าง ๆ กัน

ในพุทธศาสนามีข้อธรรมะซึ่งล้วนถูกหลักเหตุผล และ
ควรแก่การถือเป็นแนวปฏิบัติทั้งสิ้น มีอยู่ถึงแปดหมื่นสี่พัน
พระธรรมขันธ์ ซึ่งผู้ปฏิบัติสามารถเลือกใช้ให้เหมาะสมแก่
ตนโดยเสรี ตามเพศตามวัย และสภาพความเป็นอยู่ของตน
ผู้สอนข้อธรรมะสามารถเลือกพิจารณาว่าธรรมข้อไหนเหมาะ
แก่บุคคลประเภทใด กำลังเผชิญกับปัญหาอะไร เพื่อเหมาะ

แก้ข้อสงสัยและพื้นฐานของจิตใจของมนุษย์ และถ้าสอนลูกศิษย์
ผู้เขียนย่อมนำมาใช้แม้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของ—
เขา

มีการอภิปรายกันว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาหรือเป็น
ปรัชญา พุทธศาสนามีองค์ประกอบสำคัญที่เรียกได้ว่าเป็น
ศาสนา คือ มีทั้งคำสอน คำสวดผู้ตั้งศาสนา และมีพิธีกรรม
ทางศาสนา และเมื่อเทียบกับลักษณะของปรัชญาสาขาต่าง ๆ
แล้ว พุทธศาสนาตอบคำถามที่ตรงกับปรัชญาทั้งสามสาขา

๑. ปรัชญาสาขาญาณวิทยา (Epistemology) ความ
รู้ ตอบปัญหาว่า ความรู้ของมนุษย์ได้มาจากไหน ผิดถูก
อย่างไร วุฒิปัญญาคืออะไร

๒. ปรัชญาสาขาภววิทยา (Ontology) ความจริง
ซึ่งตอบปัญหาว่า ความแท้จริงมีอยู่อย่างไร จิตเปลี่ยนแปลง
หรือไม่ เป็นการศึกษาสิ่งที่มีอยู่ หรือความมีอยู่กลายเป็น
วิชาหลายสาขา ได้แก่ จิตวิทยา ฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา
และธรณีวิทยา ในภววิทยา มีปัญหาย่อยว่า เทวคามีจริง
หรือไม่ และมีความสัมพันธ์อย่างไรกับจิตและสสาร เกี่ยว
ข้องกับวิวัฒนาการของสิ่งต่าง ๆ หรือสิ่งคมอย่างไร เขา

จัดประเภทคำอธิบายด้วยเหตุผลให้เห็นจริงในความเป็นจริง-
เกี่ยวกับภววิทยาไว้เป็นนุฎิบัญญัติอันยิ่งใหญ่เรียกว่า อภิปรัชญา
“กล่าวคือ อภิปรัชญาก็คือภววิทยา รวมกับญาณวิทยานั้น
เอง” (สมักร บุราวาศ ๒๕๑๕ : ๑๘๗)

๓. ปรัชญาสาขาคุณวิทยา (Axiology) ตอบปัญหา
ว่า คุณค่ามีหรือไม่ มีอย่างไร คุณค่ามีอยู่เองในตัวหรือ
มนุษย์กำหนดขึ้น ปรัชญานี้ว่าด้วยคุณค่าแห่งความประพฤติ
เรียกว่าจริยศาสตร์ (ethics) และคุณค่าของความงาม
และความไพเราะ เรียกว่า สุนทรศาสตร์ (aesthetics)
(สมักร บุราวาศ ๒๕๑๕ : ๑๗)

สมักร บุราวาศ กล่าวถึงพุทธศาสนาเถรวาท ว่ามี
การตอบปัญหาทั้งในด้านภววิทยา เรียกว่า ภววิทยาใน
พุทธศาสนา และเหตุผลในการประพฤติที่ เรียกว่า พุทธ
จริยศาสตร์ “จริยศาสตร์อย่างบริสุทธิโดยไม่เกี่ยวกับการ
อ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ปราภภูมิในจีนและอินเดียเป็นศาสนา
ขงจื้อ และ พุทธ” และยังได้วิจารณ์ไว้ด้วยว่า “คำสอนนี้ว่า
พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นปฐมอาจารย์ของพุทธศาสนานั้น เป็น
สิ่งที่เลิศกว่าเทพเจ้า และมนุษย์ทุกคนอาจพากเพียรปฏิบัติตน

จนกลายเป็นพระพุทธรูปเจ้าได้ก็คือ ลัทธิอเทวนิยม (atheism) อย่างแท้ที่สุด” พุทธศาสนามุ่งในแนวจริยศาสตร์เป็นสำคัญ ส่วนภววิทยานั้นเป็นเพียงส่วนประกอบ เพื่ออธิบายพุทธจริยศาสตร์เท่านั้น (สมักร บรูวาส ๒๕๑๕ : ๑๘๖-๑๘๗)

จำนงค์ ทองประเสริฐ อธิบดีกรมการศาสนาพระราชดำรัสที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน มาพิมพ์ไว้ในหนังสือศาสนาปรัชญาประยุกต์ ผู้เขียนจึงขออนุญาตเชิญกรมการศาสนาบางตอนมาแสดงไว้ ณ ที่นี้

“พระพุทธรศาสนาไม่เข้าหลักเป็นศาสนา เพราะเนื้อหาสาระและกฎเกณฑ์ของพระพุทธรศาสนา เกิดขึ้นจากการค้นหาความจริงของชีวิตด้วยปัญญามนุษย์... มีวิธีการสอนที่ยึดหลักเหตุและผลว่าทุกสิ่งเกิดจากเหตุ ผู้ใดประกอบเหตุอย่างไร เพียงใด ก็ได้ผลอย่างนั้น เพียงนั้น.... โดยเนื้อหาที่เป็นเรื่องความจริงของชีวิต พระพุทธรศาสนาเป็นปรัชญา โดยวิธีการสอนที่ยึดหลักเหตุผล พระพุทธรศาสนาเป็นศาสตร์ หรือพูดชัดลงไปอีกเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมีความเห็นว่า การสอนพระพุทธรศาสนาที่ถูกต้อง คือ การสอนให้คนสามารถพิจารณาขุดค้นหา-

หลักธรรมะจากชีวิต และนำธรรมะนั้นมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์” (จำนงค์ ทองประเสริฐ ๒๕๑๗ : ๒-๓)

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนจักได้อัญเชิญกระแสพระราชดำรัสที่มามีมาตั้งไว้เป็นปทัฏฐฐาน ค้นคว้าเอกสารและคำรับตำราหลายเล่มที่ท่านผู้รู้ในทางพุทธศาสนา ได้เรียบเรียงไว้ขยายความสืบต่อไป

จำนงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า religion ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า “ศาสนา” มาจากคำว่า religio ซึ่งหมายความว่า สัมพันธภาพ “คือการติดต่อระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า.... จะพูดอย่างง่าย ๆ ก็คือ religion จะต้องหมายถึงศาสนาที่มีคนกลางที่ทำหน้าที่ติดต่อระหว่างมนุษย์กับพระเป็นเจ้า.... ถ้าศาสนาใดไม่มีพระเป็นเจ้าแล้ว ศาสนานั้นไม่ถือว่าเป็น religion ในแง่ของตะวันตก” และเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นปรัชญา จำนงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า คำว่า ปรัชญา ถ้าแปลตรงรากของศัพท์ที่ไทยนำใช้ หมายความว่า ความรู้อันประเสริฐ คือความรู้แจ้งหลังจากที่ได้ตรัสรู้แล้ว หลังจากที่พักฟื้นความสงสัยแล้ว ในความหมายเช่นนี้พุทธศาสนาเป็นปรัชญา ตรง

กับความหมายของปรัชญาในภาษาไทย แต่ไม่ตรงกับ
ความหมายของคำว่า philosophy ของฝรั่ง ซึ่งไทยเราแปลว่า
“ปรัชญา” เหมือนกัน คำว่า philosophy แปลจากรากศัพท์ว่า
“ความรักในความรู้” ซึ่งเป็นนิสัยของพระเป็นเจ้าเท่านั้นที่มีความรู้ (wisdom) ความหมาย
philosophy ของฝรั่งเกิดจากความสงสัย “ยังไม่พ้นจาก
ข่ายแห่งความสงสัย และแห่งความประหลาดใจอยู่ ถ้าหาก
ในแง่หนึ่งแล้ว พระพุทธศาสนาก็มิใช่ philosophy... พระ
พุทธศาสนาที่แท้แล้วเป็นปรัชญา.... แต่สาวกของพระ
องค์ในสมัยต่อๆ มา.. เอามาตีความหมายกันออกไปในรูป
ต่างๆ.. ทำให้เกิดความสงสัยขึ้นมา แม้ในหมู่พุทธบริษัท
ด้วยกันเอง ในแง่หนึ่งพระพุทธศาสนาจึงกลายเป็น philosophy
ไป” (จำนงค์ ทองประเสริฐ ๒๕๑๗ : ๙-๑๐)

แสง จันทรงาม อธิบายให้เห็นหน้าที่ของพระสงฆ์
ว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานนานมาแล้ว พระธรรมก็เป็นสิ่ง
ลึกลับ “ยากที่ท่านจะรู้ และเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยตนเอง....
พระพุทธ พระธรรม จึงมีลักษณะเป็นสิ่งที่ลึกลับ เปรียบเหมือน
สมบัติล้ำค่าที่ถูกเก็บไว้ในห้องที่ปิดมิดชิด พระสงฆ์เท่านั้น

ที่ยังอยู่ใกล้ชิดกับคนทั่วไปตลอดเวลา” (แสง จันทร์งาม ๒๕๑๒ : ๑๐๔-๑๐๕) ในลักษณะนี้ พุทธศาสนามีลักษณะ เยี่ยงไปในทางเป็นศาสนา เพราะสำหรับคนทั่วไป พระสงฆ์ เป็นเสมือนสื่อกลางระหว่างคนทั่วไป และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

นักปราชญ์ และผู้รู้ในวิชาสาขาต่าง ๆ ผู้ได้มีโอกาส ศึกษาพุทธศาสนาแล้วจะเว้นเสียมิได้ที่จะกล่าวสรรเสริญพุทธ ศาสนาในแง่ที่ตนสนใจ บางคนถึงกับยกย่องให้เหนือกว่า ศาสนาที่เป็นพื้นเพวัฒนธรรมของตน ดังที่ ธรรมานันทะ เถระ ได้รวบรวมคำกล่าวของนักปราชญ์เหล่านั้นไว้เป็นเล่ม ในเล่มนี้มีคำกล่าวของ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ นักวิทยาศาสตร์ ของโลกรวมอยู่ด้วย (Ven K. Dhammananda Thera n.d. : 30)

ดักกลาศ เบอนส์ * ได้ศึกษาพุทธศาสนาเทียบกับ วิทยาศาสตร์ เขียนเป็นหนังสือเรื่องพุทธศาสนา วิทยาศาสตร์ และอเทวนิยม โดยให้ความหมายของวิทยาศาสตร์ว่า คือ

* แพทย์อเมริกัน เข้ามาศึกษาพุทธศาสนาในไทย และบวชเป็นพระสงฆ์ ไปฝึกวิปัสสนากับพระภิกษุอรุณวาสในภาคอีสานอยู่ระยะหนึ่ง และอยู่ใน ประเทศไทยจนถึงบัดนี้เป็นเวลา ๘ ปี เพื่อศึกษาแนวทางฝึกจิตในพุทธ ศาสนา เพื่อโยงเข้ากับจิตวิทยาและจิตเวชสมัยใหม่

“การที่มนุษย์ศึกษาเรื่องตัวเอง และสากลจักรวาลอย่างมีระบบและอย่างเป็นปรนัย” (คือไม่ติดมือติดเท้าของตนเป็นใหญ่—ผู้เขียน) เบอนส์ซังเจงเพิ่มเติมว่า ในลักษณะปรนัยจะต้องจำกัดอยู่แต่เพียงประสบการณ์รับรู้ทางประสาทสัมผัส ดังนั้นจึงกั้นรหัสนิยม (mysticism) ศรัทธา การหยั่งรู้ (intuition) และอภิปรัชญาไว้นอกวง วิทยาศาสตร์ไม่เกี่ยวกับศีลธรรม เว้นเสียแต่ทั้งสองสาขานี้ เป็นองค์ประกอบของมานุษยวิทยา จิตวิทยา และการศึกษา เรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกัน” ในบทนำเขาได้วิจารณ์พุทธศาสนาโดยส่วนรวมว่า “โดยเนื้อแท้พุทธศาสนาแท้จริงคือเทคนิคหนึ่ง และระบบหนึ่งของ การปฏิบัติ แต่พิจารณาโดยส่วนรวม (total) พุทธศาสนายังรวม จักรวาลวิทยา (cosmology) สังกัปเรื่อง มนุษยชาติสากลจักรวาล และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และจักรวาล” (Burns, 1971 : 1, VII) ในหนังสือเล่มนี้เขาตั้งเป้าหมายพิจารณาพุทธศาสนาโดยส่วนรวม เขาเทียบพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ตามแนวคิดของกอนควันตัก โดยแยกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ๗ หัวข้อคือ

๑. สิ่งที่พ้องกันระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

๒. สังกัษที่วิทยาศาสตร์ไม่สนใจศึกษา (Buddhist concepts not recognized by science)

๓. คำสอนที่คล้ายกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แต่ไม่หมายถึงสิ่งเดียวกัน

๔. แหล่งที่มาของคำสอน

๕. ธรรมชาติของจิต

๖. ความเชื่อถือได้ของพระไตรปิฎกบาลี

๗. ข้อขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

สิ่งที่พ้องกันได้แก่ ๑. หลักอนิจจัง และปัจจุการ

๒. ความไม่สุดสิ้นของกาลเวลา

๓. มนุษยชาติ ไม่ใช่สิ่งที่สร้างมาเป็นพิเศษ

๔. การค้นคว้าสอบสวนโดยเสรี และ ยึดถือเหตุผล

ความคิดที่วิทยาศาสตร์ไม่ได้สนใจศึกษา ได้แก่

นิพพานและปัจจุการ อันเป็นปัจจุการทางจิต

คำสอนที่คล้ายกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แต่ไม่เหมือนกันทีเดียวนั้น ได้แก่

๑. เรื่องโลกและจักรวาล
๒. เรื่องการแตกทำลายของพิภพ
๓. โครงสร้างของสสาร
๔. วิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต

แหล่งที่มาของคำสอน เบอนส์ กล่าวว่า คำอธิบายของชาวพุทธเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้า ใกล้เคียงกับวิทยาศาสตร์ เพราะพระองค์ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ ได้ทรง—สร้างสมบัญญัติบารมีด้วยการพัฒนาทางจิต ประจักษ์ความรู้เหล่านี้ด้วยวิธีที่ไม่อาศัยประสาททั้งห้าซึ่งมีลักษณะในการทำงานที่จำกัดการเห็นเหตุการณ์ล่วงหน้า และการระลึกถึงเหตุการณ์ที่ล่วงแล้วนานได้

ในเรื่องธรรมชาติของจิต เบอนส์กล่าวว่า “ชาวพุทธถือว่าสิ่งที่นอกเหนือไปจากประสบการณ์ของมนุษย์ ถือว่าไม่ใช่สิ่งสำคัญ และในทางตรงกันข้าม ความรู้เกี่ยวกับตัวเอง อัตตาหรือบุคลิกภาพจะเกิดต่างหากโดยไม่อาศัยประสบการณ์หาได้ไม่ เขาสรุปว่า ในพุทธศาสนาข้อใหญ่ใจความที่สำคัญเป็นแก่น คือ ระบบทางจิต และจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อพัฒนาและปรับปรุงแก้ไขจิตของมนุษย์ (Burns 1971 : 53) และ

ได้กล่าวต่อไปอีกว่า ธรรมะเน้นในหัวข้อสำคัญ คือวิธีการที่
คนเรารับประสบการณ์ ตอบสนองต่อผัสสะ การรับรู้
ความคิด และอารมณ์ จุดมุ่งหมายของการสอนคัมภีร์เพื่อ
ให้บุคคลลดความรู้สึกไม่ดีต่าง ๆ ให้น้อยลง เช่น ความกลัว
ความโกรธ ความกังวลใจ ความหดหู่ท้อถอย และอื่น ๆ
และสร้างความรู้สึกที่ถูกต้องและมีความหมายให้เกิดขึ้น แต่
ถึงอย่างไรก็ดี เบอนส์ กล่าวว่า จุดสำคัญของจิตวิทยา ทาง
พุทธศาสนาเท่าที่เบอนส์เห็นหลักกอนัตตา หรือ ไม่มีจิต
วิญญาณ (เบอนส์ ใช้คำว่า anatta or "no soul") ข้อนี้
เขากล่าวว่า สอดคล้องกับจิตวิทยาสมัยใหม่ ในข้อที่ว่า
จิตวิญญาณ คือการรวมกลุ่มของความรู้สึกทางประสาทสัมผัส
การรับรู้ ความคิด และอารมณ์ ไม่มีวิญญาณใดเป็นอมต
ไม่มีอัตตาใดที่จริงแท้ ไม่มีสารัตถ์สำคัญใดเป็นรากฐานของ
วิญญาณอันเป็นของที่คงทนไม่เปลี่ยนแปลง โดยอ้างพุทธพจน์
ในคัมภีร์สังยุตนิคาย มีใจความว่า จิตและสังขารเกิดขึ้น
ปรวนแปรเป็นอย่างอื่นแล้ว ตับไปติดต่อกันทั้งกลางวัน
กลางคืน

นัยสำคัญที่สุดของจิตนั้นไม่ใช่สติปัญญา หรือไม่ใช่

ความจำ หรือการรับรู้ หากแต่ได้แก่ความรู้สึก่อนหมายถึง การไขว่คว้าแสวงหา สิ่งที่น่าสนใจ และขจัดความทุกข์ ความ พ้อใจนี้มีคำนิยามว่า หมายถึงประสบการณ์ด้านที่น่าพอใจ ประการต่างๆ เช่น ความสุข ความงาม ความสร้างสรรค์ ความรัก และความเมตตา หลักความสุขความทุกข์นั้นครอบงำ ชีวิตทั้งปวงและเน้นให้เกิดแรงจูงใจ

ในตอนท้ายเบอนส์ วิจารย์ พระไตรปิฎกภาษาบาลีว่า เชื่อถือได้ว่าเป็นพุทธพจน์เพียงใด โดยอาศัยการค้นคว้า เอกสารที่ผู้รู้หลายคนเขียนไว้ สรุปว่าเขาเห็นว่าพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลีเชื่อถือได้ว่าคงรูปตามที่แท้จริง ในสมัย- พุทธกาลมากกว่าคัมภีร์ใด ๆ เพราะข้อความในพระไตรปิฎก บาลีใกล้เคียงกันมากกับพระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตสมัยคั้นๆ นอกจากนี้พระธรรมคำสอนในปิฎกทั้งสาม สอดคล้องต้อ กันเป็นอันดี

ลักษณะที่เด่นสองประการของพระธรรมคำสอน ของ พระพุทธเจ้า ข้อแรกคือให้วิเคราะห์คำสอนทั้งปวงแม้แต่ ของพระองค์เอง เมื่อเห็นว่าสมเหตุผลแล้วจึงเชื่อ และ ประการที่สองคำสอนของพระองค์ เป็นปรัชญาจริยศาสตร์

และเทคนิคการพัฒนาจิตใจ ลักษณะสองประการนี้ชี้ให้เห็น
ได้ด้วยการที่ผู้ปฏิบัติรู้เองเห็นเอง และไม่ต้องอิงอาศัย—
ทัศนใดๆ ในโลก (Burns 1971 : 54, 59, 61, 65)

ในหนังสือผู้เขียนมุ่งหมายเน้นเฉพาะ พุทธศาสนา
ในคัมภีร์จริยศาสตร์ และเทคนิคการพัฒนาจิตใจ ในการ
กระทำเช่นนี้จะต้องอ้าง ญาณวิทยา ในพุทธศาสนาประกอบ
เพราะญาณวิทยาในพุทธศาสนา คือ จิตวิทยาที่ไม่ได้ทดลอง
และพิสูจน์ด้วยวิธีการทางวัตถุ แต่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นเหตุผล
ของธรรมะข้อต่างๆ ในคำสอนของพระพุทธเจ้า และ
หาทางนำมาใช้ในการสอนจริยศึกษา เพื่อพัฒนาประเทศ
ในตอนเสนอแนะวิธีการประยุกต์ใช้ในเนื้อหา และวิธีการ—
สอนจะต้องกล่าวถึงผู้เรียนและสังคมอีกครั้งหนึ่ง ต่อจากที่ได้
กล่าวไว้บ้างแล้วในบทที่สอง

บทที่ ๔

พุทธศาสนา – สมบัติล้ำค่าของชาติไทย

ตามที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในบทที่หนึ่งว่า ในระยะหลังนี้ นักการศึกษาพากันตื่นตัว และคิดว่าควรจะมีปรัชญาการศึกษาของไทยเองขึ้นใช้เป็นแนวในการสั่งสอนอบรมเด็กไทย เพื่อส่งเสริมและรักชาติวัฒนธรรมไทย ไทยเรามีพุทธศาสนา เป็นรากฐานวัฒนธรรม ดังนั้นปรัชญาการศึกษาของเรา ควรจะได้จากพุทธศาสนา ได้มีความพยายามที่จะตั้งปรัชญาการศึกษา โดยหาข้อธรรมะในพุทธศาสนามาเทียบกับทฤษฎีต่างประเทศทั้งทางปรัชญาและทางจิตวิทยา สาโรช บัวศรี เทียบวิธีสอนกับอริยสัจ ๔ และเทียบจุดมุ่งหมายของการศึกษา โยงเข้ากับความคิดเรื่องขั้น ๕ (สาโรช บัวศรี ๒๕๑๖ : ๖๗, ๒๔) วีรยุทธ วิเชียรโชติ นำพุทธปรัชญามาประยุกต์ตั้งปรัชญาการศึกษา เรียกว่า อารยนิยม โดยเสนอแนะ

วิธีสอนที่สอดคล้องกับวิธีการแก้ปัญหาทางจิตวิทยา และ
สอดคล้องกับอารยนิยมที่เขาตั้งขึ้น ใช้วิธีสอนแบบสืบสวน
สอบสวน (Inquiry) อันเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์เผยแพร่
แพร่การสอนส่งกับประชารูปไทย สลักขันธ์ ศิวรักษ์ เพื่อนผู้
ที่พยายามตั้งปรัชญาการศึกษาแบบไทย ๆ ไม่ให้ใช้วิธีเปิด-
ผนวโกวาทนำธรรมะข้อที่มีจำนวนหัวข้อ และความหมาย
คล้ายกันมาเทียบตั้งเป็นปรัชญาการศึกษาไทย และแนะว่า
“เราจะนำพุทธปรัชญาเป็นปรัชญาการศึกษาของเราเท่านั้น-
มิได้ ถึงจะนำมาใช้ก็ต้องนำมาใช้อย่างใจกว้าง โดยคำนึงถึง
เสรีภาพของศาสนิกชนเหล่านั้นด้วยเสมอ อย่าให้วิตรอน
สิทธิของฝ่ายอื่น หากควรให้เป็นไปในรูปของความกลมกลืน
สมัครสมานบรรสานสอดคล้องกัน ซึ่งในแง่ของพุทธธรรม
นั้นทำได้” พงศ์อินทร์ ศุขขจร พยายามรวบรวมความรู้
ทางจิตวิทยาที่ใช้กันในวงการศึกษา อธิบายความหมาย
ของคำในจิตวิทยาด้วยสำนวนง่าย ๆ ยกตัวอย่างจากชีวิต
ประจำวันของคนไทยชั้นกลางที่ดำเนินชีวิต แบบไทย ๆ
มุ่งหมายให้คนทั่วไป นักศึกษาและครูอาจารย์ ได้ใช้เป็น
ความพยายามที่จะนำความรู้ทางจิตวิทยา มาอธิบายเชื่อมโยง

ให้กลมกลืนกับวัฒนธรรมไทย

การนำพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการศึกษา และในการพัฒนาประเทศซึ่งเป็นผลต่อเนื่องกัน เราต้องศึกษาให้เข้าถึงแก่นแท้ของศาสนา โดยใช้แนวคิด (Mentality) แบบตะวันออกซึ่งเป็นพื้นฐานที่เกิดของพุทธศาสนา ศัพท์ต่างๆ ที่เราใช้ในภาษาไทยมิได้นำไปถึงความหมายที่ตรงกับศัพท์เดียวกันในภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ประกาศคำสอนทางพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน เราจะต้องระมัดระวังที่จะใช้คำไทยโดยเฉพาะ คำไทยที่ต่งขึ้นโดยใช้ศัพท์ที่มีรากคำมาจากบาลีสันสกฤต เพื่อเทียบสร้าง ความหมายให้ตรงกับศัพท์อังกฤษ ความหมายของคำที่ใช้แปลความหมายจากศัพท์—ทั้งสามภาษานั้นไม่ตรงกันทีเดียว บางคำมีความหมายผิดแผกไปบ้าง บางคำมีความหมายตรงกันข้าม ในอภิธรรมมัตถลลัษณะซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาด้านอภิปรัชญา มีศัพท์ที่เกี่ยวกับความเป็นไปของจิต เป็นจำนวนมาก คำว่า เวทนา ในความหมายภาษาบาลี หมายถึง วัฏธรรมชาติ(ภาวะทางใจ) ที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ตามลักษณะของความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพราะการเสวยอารมณ์

นั้น ๆ (คำว่าเสวยในที่นี้ หมายถึงการเสพด้วยการรู้สึก กระทั่งจนถึงใจ) ไทยเรารับคำว่าเสวยมาจากภาษาเขมร ใช้หมายถึงกิริยา “กิน” ของเจ้านายและเสยนำมาใช้ในภาษา อภิธรรมในความหมายว่าเสพ คำว่า pleasure ซึ่งเราแปลว่า ความพอใจนั้น ฝรั่งเศสแปลคำว่า สุขี และฝรั่งเศสแปล ทุกข์ ว่า pain ซึ่งเราใช้แปลกันโดยทั่วไปว่าความเจ็บปวด ความหมายของทุกข์ ในภาษาบาลีแปลตามรากเดิมของคำแปลว่า ธรรมชาติที่ทนได้ยาก แม้คำว่า อารมณ์ ก็เช่นเดียวกัน โดยทั่วไป เราใช้แปลความหมายจากคำภาษาอังกฤษว่า emotion แต่คำว่า อารมณ์ ในภาษาบาลีหมายถึงสิ่งที่จิต รับรู้ เช่น เสียงที่เราได้ยินเรียกว่า สัททวารมณ์ (เสียงที่เรา ไม่ได้ยินไม่เป็นสัททวารมณ์ของเรา เพราะจิตของเราไม่ได้ รับรู้เสียงนั้น) สิ่งที่มาสัมผัสกายของเราเป็นโณภูมัพพารมณ์ ของเรา คำว่า วิญญาณ เราใช้แปลคำว่า soul หรือ spirit แต่ในทางศัพทพุทธศาสนา หมายถึง อากาโรที่จิตรับรู้การ สัมผัส อาจหมายถึง perception แต่ไม่ตรงกันทีเดียว เพราะ perception จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการแปลจากประสบการณ์ เก้า (apperception) จนถึงขั้นรู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร ในที่บาง

แห่งเรียก perception ว่า สัญชาน และเรียก consciousness ว่า พิชาญ (ม.ล. ต๋ย ชุมสาย ๒๕๐๙, : ๒๓๒) พงศ์อินทร์ แปลว่า perception ว่า สัญชาน และอ้างความหมายตามท่านผู้บัญญัติศัพท์ว่า การกำหนดรู้ การกำหนดหมาย คำว่า concept ไทยเราแปลว่า สังกัป ซึ่งบังเอิญไปตรงกับคำว่า สังกัปโป ซึ่งแปลว่า ดำริชอบ โดยครุ่นคิดในทางที่ถูกต้อง เช่น คิดไม่พยาบาทเบียดเบียนผู้อื่นเป็นต้น หลายแห่งใช้ความคิดรวบยอดซึ่งผู้เขียนเห็นว่า มีความหมายตรงกับ—พฤติกรรมของจิตใจที่สร้าง concept ขึ้น แต่ทั่วไปไม่นิยมสมัคร บรูวาคส แปล concept เป็นศัพท์ไทยว่า ข้อคิด และมโนภาพ และใช้คำว่า มโนภาพแปลคำว่า idea ด้วย และใช้คำว่า มโนภาพนิยม แปลคำว่า idealism ในการชี้แจงทำความเข้าใจ ความคิดในทางพุทธศาสนา ผู้เขียนจำเป็นต้องใช้คำตามความหมายในพุทธศาสนา เพื่อชี้ให้เห็นความคิดในแนวทำนองของพุทธศาสนา และเพื่อโยงให้ผู้สนใจจิตวิทยาและปรัชญาในความหมายของศัพท์บัญญัติไทยที่ตั้งขึ้นใหม่ให้ตรงกับคำอังกฤษ ผู้เขียนจะโยงให้เข้ากับศัพท์ตามตำราตะวันตกเป็นครั้งคราว โดยใช้ศัพท์บัญญัติท้าย

หนังสือ “วิชาปรัชญา” ของ สมักร บุรวาศ (สมักร บุรวาศ, ๒๕๑๕ : ๑๐๖๐-๑๐๙๒)

เนื่องจากการยากที่จะเทียบเคียงความคิดในระหว่าง ภาษาสองภาษาให้ตรงกัน เพราะการจัดหมวดหมู่ และ ขอบเขตของความหมายในถ้อยคำไม่เท่ากัน เราจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจความคิดทางพุทธศาสนา ในแบบที่คน ตะวันออกคิด จะคิดเทียบความหมายในแนวคิดตะวันตก ไม่ได้เพราะศัพท์ ในภาษาทั้งสองฝ่ายนำแนวคิดไปในลู่ทาง คนละแนวกัน และด้วยเหตุนี้ในการตั้งปรัชญาการศึกษาไทย ให้เป็นแบบไทยโดยอิสระ พ้นจากอิทธิพลของปรัชญา- ตะวันตกเราจะต้องงดวิธิตัดตั้งเกณฑ์ (generalization) แบบตะวันตกตามที่เคยศึกษามาแล้วเสียชั่วคราว ทั้งนี้ได้ หมายความว่า ปรัชญาการศึกษาตะวันตก กับปรัชญาที่เรา อาจตั้งขึ้นใหม่ไม่น่าจะมีลักษณะที่เทียบเคียงกันได้ แต่หมายความว่า เหตุผลที่นำมาสู่ข้อสรุปนั้นมีแนวการคิดแตกต่างกัน มีพื้นฐานทางสังคมแตกต่างกัน จึงใคร่เสนอแนะความเห็น ขอนต่อผู้ที่คิด จะตั้งปรัชญาการศึกษาไทยได้รับพิจารณา ผู้เขียนเข้าใจว่า ในการร่างหลักสูตรการศึกษาที่คณะกรรมการ

วางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาได้ร่างไว้ ดังปรากฏใน—
เอกสารที่ผู้เขียนได้อ้างถึงมาแล้วในบทที่หนึ่ง คณะกรรมการ
คงจะได้ตั้งปรัชญาการศึกษาแบบไทย ๆ ขึ้นไว้เป็นแนวก่อน
แล้วจึงถือปรัชญานั้นเป็นรากฐาน ร่างหลักสูตรศึกษาชุด—
ดังกล่าวขึ้น เพราะตามที่ผู้เขียนเข้าใจ หลักสูตรศึกษานั้น
แท้ที่จริงคือ ปรัชญาการศึกษา และจิตวิทยาการศึกษาที่นำ
มาประยุกต์ใช้เป็นหลักในการศึกษานั้นเอง หน้าที่ของผู้เขียน
อยู่เพียงในขั้นเนื้อหา และวิธีสอนจริยศึกษาให้สอดคล้องกับ
เอกลักษณ์ของคนไทย บัญหาและความต้องการของสังคม
ไทย ซึ่งเป็นขั้นต่อเนื่องมาจากระดับปรัชญาการศึกษาไทย
และจุดมุ่งหมายในการศึกษาของไทย และย่อมจำเป็นต้อง
กล่าวถึงการประเมินผลจริยศึกษาซึ่งเป็นขั้นสุดท้าย

พื้นฐานการก่อเกิดพุทธศาสนา

เจ้าชายสิทธัตถะผู้จะบรรลุตม์มาตัมโพธิญาณ และ
ประกาศพุทธศาสนา ได้ทรงถือกำเนิดในประเทศอินเดีย
ในปีที่ ๘๑ ก่อนพุทธกาล* ชาวยุริยกะอพยพข้ามภูเขาหิมาลัย

* อี.เจ.โทมัส จัดลำดับเหตุการณ์สำคัญในพุทธศาสนา ทศศตวรรษก่อน
คริสตกาล ปี ๘๑๓ ปีเกิดของพระโคตม (Thomas 1951;
Chronology)

มาครอบครองชมพูทวีป คืออินเดียนั่นเอง ตั้งแต่ก่อน
พุทธกาล ชัยโล้ชนเผ่ามีลักษณะเจ้าของถิ่นลงไปทางใต้แล้ว
ตั้งบ้านเมืองอยู่ ชาวอริยกะเป็นผู้เจริญด้วยความรู้และชนบ-
ธธรรมนิยมประเพณีชมพูทวีปแบ่งออกเป็น ๒ เขต เขตข้างใน
เรียกว่า มัชฌิมประเทศ หรือ มัชฌิมชนบท ส่วนนอก
เรียกว่า บัจจันตชนบท (เมืองชายแดน) เป็นเขตที่พวก
มีลักษณะอาศัยอยู่ มัชฌิมชนบทเป็นที่ตั้งแห่งนครใหญ่ ๆ และ
เป็นที่ประชุมนักปราชญ์ผู้มีความรู้ แบ่งออกเป็นรัฐน้อยใหญ่
รวม ๑๖ รัฐ ต่างไม่ขึ้นแก่กัน มีเจ้าผู้ครองดำรงตำแหน่ง
เป็นมหาราชบ้าง ราชาบ้าง ปกครองโดยสิทธิ์ขาดบ้าง โดย
สามัคคีธรรมบ้าง บางคราวเป็นอิสระ บางคราวขึ้นอยู่กับ
รัฐอื่น เจ้าชายสิทธิ์ตะเป็นโอรสองค์เดียวของพระเจ้า
สุทโธธนะเจ้าแห่งแคว้นสักกะองค์หนึ่งผู้ปกครอง
กรุง ในสักกะชนบทในชมพูทวีปตอนเหนือ ผืนแผ่นดิน
แห่งนี้ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศเนปาล สักกะชนบทแบ่งออก
เป็นหลายพระนครที่ปรากฏชัดในตำนานมี ๓ นคร คือ
นครเดิมของพระเจ้าโอกากกราช ๑ (ต้นตระกูลของพระเจ้า
สุทโธธนะ) นครกบิลพัสดุ์ ๑ นครเทวทหะ ๑ สมเด็จ

พระสมณะเจ้า ทรงสันนิษฐานว่าน่าจะมี ๖ พระนคร เพราะ
โอรสธิดาของพระเจ้าโศกการเวชครองกันอยู่ ๕ คู่ คงจะได้
สร้างนครอยู่คู่ละนคร แต่ไม่ปรากฏชื่อ ชาวเมืองปกครอง
โดยสามัคคีธรรม มีการประชุมปรึกษาตัดสินความร่วมมือกัน
เช่น แคว้น วัชชี เจ้าจจิวิครองอยู่ และแคว้นมัลละ
มีเจ้ามัลละครองอยู่ แคว้นสักกะชนบทเป็นแคว้นเล็กสมเด็จ
พระมหาสมณเจ้าทรงอ้างข้อความในบรรพชาสูตร สุตต-
นิบาตว่า พระเจ้าพิมพิสารตรัสทักถาม เจ้าชายสิทธัตถะ
เมื่อเริ่มออกผนวช ท้าความว่า พระเจ้าสิทธัตถะออกผนวช
จากตระกูลศากยะเป็นดินแห่งโกศลชนบท (กรมพระยา-
วชิรญาณวโรรส ๒๔๙๕ : ๙,๑๑) พระมหาเถรากล่าวว่า
นอกจากแคว้นสักกะ วัชชี และมัลละ ยังมีอีก ๗ รัฐ
ที่ปกครองแบบประชาธิปไตย ๗ รัฐเหล่านี้ไม่มีชื่ออยู่ใน
๑๖ รัฐ ทั้งนี้เพราะอาจจะเป็นรัฐเล็ก ๆ หรือเป็นรัฐที่เสีย
เอกราชแก่รัฐอื่น ๆ ได้แก่ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ ภูติ หรือ
พุติ กาลามะ โมริยะ และวิเทหะ รัฐวิเทหะ มีศูนย์กลาง
ที่มิตธา เมืองนี้อยู่ในรัฐวัชชี เป็นคณะราชาร่วมกับรัฐบาล
วัชชีด้วย (พระมหาเถร ๒๕๑๒ : ๒๐๖ - ๒๐๙) ใน

สมัยนั้นมีคนบวชอยู่แล้ว มีเจ้าลัทธิหลายลัทธิ ต่างคนต่างเห็น
แตกต่างกัน เชื่อว่าตายแล้วสูญบ้าง เชื่อว่าตายแล้วเกิดบ้าง
บางเหล่าเชื่อว่า สัตว์สุขทุกข์ได้เองไม่มีเหตุปัจจัย บางพวกว่า
สุขทุกข์มีเหตุปัจจัย คือ มีสิ่งภายนอก เช่น เทวดา เป็นต้น
บางคนก็เชื่อว่า มีเหตุปัจจัยมาจากภายใน คือกรรมที่ตนได้
ทำไว้ ผู้ที่เชื่อว่าตายแล้วเกิด เข้าใจว่าประพตติอย่างไร
จะไปเกิดในสวรรค์ก็ประพตติอย่างนั้น ผู้ที่ถือว่าตายแล้วสูญ
ก็ประพตติตามใจไม่กลัวตกนรก ผู้ที่ถือว่าสุขทุกข์มาจากสิ่ง
ภายนอก เช่น เทวดา ก็ชวนขวยบวงสรวงเทวดา ผู้ที่ถือว่า
สุขทุกข์เกิดแต่กรรม ก็ละเว้นกรรมที่จะนำไปสู่ความทุกข์
ประกอบกรรมที่จะนำไปสู่ความสุข คนในมัชฌิมชนบท
สมัยนั้นมั่นในธรรมะ ถือกันว่าการสอนธรรมะเป็นธุระของ
ผู้ที่มีเมตตาในพรหมวิหาร มีผู้ตั้งตนเป็นเจ้าลัทธิประกาศ
ความเชื่อของตน เจ้าลัทธิที่มีชื่อเสียงมีสถานุศิษย์มาก ได้รับ
ยกย่องเสมอพระเจ้าแผ่นดิน

คนพื้นเมืองแบ่งชั้นกันเป็น ๔ ชั้น เรียกว่า วรรณะ
ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ มีการสั่งสอนอบรมกันสืบ—
ต่อดำถ่ายทอดความรู้ความสามารถกันตามวรรณะของตน ทั้งนี้

มีมาตั้งแต่พระสิทธัตถะอุบัติขึ้นในโลก

กษัตริย์ ทำหน้าที่รบ รักษาบ้านเมือง เรียนยุทธวิธี
พราหมณ์ มีฐานะดีสอน และทำพิธีเรียนศาสนา และ
วิทยาต่างๆ

แพศย์ ได้แก่พวกพลเรือน ทำมาค้าขาย เรียนศิลปะ
กสิกรรม และพาณิชย์การ

ศูทร มีฐานะรับจ้าง ทำกิจการ ทำของ ศึกษาทาง
ทำงานประเภทใช้แรง(กรมพระยาวชิรญาณ
วโรต, ๒๔๙๕ : ๓-๕)

ในสมัยที่พระสิทธัตถะถือกำเนิด ในแคว้นสักกะนั้น
แคว้นสักกะอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวกล้า มีอาชีพส่วนใหญ่ในการ
กสิกรรม ปกครองแบบประชาธิปไตย ขึ้นอยู่กับแคว้นโกศล
ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกันทางชายแดนภาคใต้ และกำลังมี
อำนาจมาก (บางสมัยแคว้นสักกะปกครองตนเองโดยอิสระ)

พระเจ้าสุทโธทนะบำรุงเลี้ยง และอบรมพระราชโอรส
อย่างดีเยี่ยงกษัตริย์ ได้ทรงศึกษาอย่างเต็มที่เพื่อเตรียมพร้อม
ที่จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ตามคำทำนายของอสิตดาบส

ทรงศึกษาในสำนักครูวิศวามิตร จนสิ้นความรู้ของอาจารย์ (กรมวชิรญาณวโรรส, ๒๕๙๕ : ๑๙-๒๑) ศิลปศาสตร์ ในประเทศอินเดียตั้งแต่ก่อนพุทธกาลจนถึงสมัยพระสิทธัตถะ ยังทรงพระเยาว์มีอยู่หลายสาขา เรียกว่า ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ มีที่กล่าวไว้หลายแห่งต่าง ๆ กัน เชื่อถือได้ว่า ก่อนออกบรรพชาพระสิทธัตถะได้ทรงศึกษาไว้แตกฉานแล้ว และเมื่อทรงค้นหาพุทธธรรม ประกาศพุทธศาสนา และปกครองคณะสงฆ์ พระองค์ต้องทรงใช้ศิลปศาสตร์ทั้งหลายที่ได้ทรงศึกษามาแล้วเป็นพื้นฐาน พระครูประกาศสมาธิคุณ ภิษุไทยผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก ผู้หนึ่งกล่าวว่า “อนึ่ง พระไตรปิฎกนี้เป็นที่ประชุมแห่งศิลปศาสตร์ทั้งหลาย เช่น ๑. ไตรเภทศาสตร์ ๒. สรีรศาสตร์ ๓. สังขตศาสตร์ (วิชานับ - เลข)* ๔. สมាธิศาสตร์ ๕. นิติศาสตร์ ๖. วิเสสิกศาสตร์ (วิชาที่รู้การแยกประเภทคนและของ) ๗. โชติกศาสตร์ (วิชาทำนายเหตุการณ์ทั่วไป) ๘. กัณห์พ ศาสตร์ (วิชาขบร้องพ้อนรำดนตรี) ๙. ติกิจศาสตร์ (วิชาแพทย์) ๑๐. ปุราณศาสตร์ (ตำหรับพงสาวดาร

* ข้อความในวงเล็บในชุดนี้คือ คำอธิบายที่ผู้เขียนค้นมาจากที่อื่น

โบราณคดี) ๑๑. ศาสนศาสตร์ ๑๒. โหราศาสตร์ ๑๓. มายาศาสตร์ (วิชาทำเลที่ถล) ๑๔. เหตุศาสตร์ (รู้จักเหตุผลจะบังเกิดขึ้น) ๑๕. วันตศาสตร์ (วันตารัฐจักรการเลียงโคกระบือ และการหว่านพืชให้ได้ผลดี) ๑๖. ยุทธศาสตร์ ๑๗. จันตศาสตร์ ๑๘. ลักษณะศาสตร์ (คุณลักษณะคน) ๑๙. ป่าสัตตศาสตร์ (รู้จักภูมิวิโรโลกวิหาร) ๒๐. สุตศาสตร์ (รู้จักภาษาเสียงสัตว์มีนกร้องเป็นต้นว่าตี หรือร่าย) ๒๑. สมตศาสตร์ (รู้จักเห็นใจเขาและไม่เป็นต้นว่า ชื่อนั้น) ๒๒. โยคศาสตร์ (รู้จักการที่จะเป็นช่าง) ๒๓. คณิตศาสตร์ (คณิตา-รู้บันนักษัตฤกษ์ รู้ตำราดาว) ๒๔. ธนุพเพตศาสตร์ (รู้จักศิลปศาสตร์ยิงธนู) ๒๕. อิติตศาสตร์ (รู้จักว่าทศนั้นกินข้าวเป็นมงคล) (กิตติวุฑฒไพ, ๒๕๐๗ : ๒๕ - ๒๖)

สังคมในแคว้นสักกะ ในสมัยพุทธกาลก็ย่อมมีความเป็นไปเช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ ซึ่งคนรวมกันอยู่เป็นบ้านเป็นเมืองคือย่อมมีคนที่มีความเชี่ยวชาญและสังคมแตกต่างกัน ตั้งแต่ มั่งคั่งขึ้นมหาเศรษฐี จนถึงยากไร้ โดยเฉพาะในสมัยพุทธกาลมีคนที่สนใจถึงกับขอทานเพื่อยังชีพ โดยทั่วไปวรรณคดีถูกกีดกันให้อยู่ในระดับต่ำไร้ทรัพย์สินและความรู้ที่จะเขียนฐานะ

ให้เท่าเทียมกับชนชั้นอื่น และพวกศูทรเองก็ยอมรับฐานะ
ของตน เพราะเชื่อตามศาสนาพราหมณ์

“พวกพราหมณ์ผู้ขาดพิธีทางศาสนา... การผูกขาด
เช่นนี้ทำให้พวกกษัตริย์และไวษยะที่มีปัญญาเหมือนกัน รู้สึก
ชิงชังไม่พอใจ และพยายามทำการแข่งขันทางปัญญา พวก
พราหมณ์ก็พยายามเรียนเป็นนักรบบ้าง... เกิดความยากจน
และความทุกข์ในหมู่พวกศูทรเป็นอันมาก พวกในวรรณะ
อื่นก็ไม่เหลียวแลและแก้ไข... พวกกษัตริย์เองก็รังเกียจทะเลาะ
วิวาทกัน พวกพราหมณ์ก็ทะเลาะกับกษัตริย์ พวกวรรณะ
สูงๆ มีการแย่งประโยชน์กัน ในการถือครองแสนเขื่อน
ปรัชญาของอินเดียก็เกิดขึ้นแก้ไข” (สมัคร บุราวาศ,
๒๕๑๕ : ๑๒๓ - ๑๒๔) เกิดศาสนา เช่น ศาสนาพุทธ
และเจ้าลัทธิอื่นต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ในพระไตรปิฎก
พระสุตตันตปิฎก ที่มณีกาย พรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้า
ทรงแยกมิจฉาทิษฐิที่มีอยู่ในสมัยนั้น มีถึง ๖๒ ทิษฐิ (คำว่า
ทิษฐิในพุทธศาสนา หมายถึง คำเต็มว่า มิจฉาทิษฐิ คือ
ความเห็นผิด)

พุทธศาสนาประกอบด้วย พระพุทธรัตตะ พระธรรม

รัตนะ และพระสังฆวรัตนะ มีพระธรรมวินัยเป็นหลักแห่ง
ความเชื่อถือศรัทธา เพราะพระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทน
พระพุทธรเจ้า เพราะได้ทรงกำชับมิให้เหล่าสาวกคิดว่าเมื่อ
พระองค์เสด็จดับขันธไปแล้ว ไม่มีศาสดาในพุทธศาสนา
“ก็ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยอันใดเรา
แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอ ธรรมวินัยอันนั้นจัก-
เป็นศาสดาของเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา” (ที่ มหา
๑๐/๑๔๑/๓) มีการสังคายนาครั้งแรกทันที หลังจากเสด็จ
ปรินิพพานโดยพระมหากัสสปเถระเป็นหัวหน้า และเมื่อ
พระพุทธรเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือน เหล่าสาวก
ได้รวบรวมคำสอนเข้าเป็นหมวดหมู่ เรื่องที่สำคัญๆ ใน
พุทธศาสนาจึงยังอยู่บริบูรณ์ ประมวลคำสอนได้ ๓ หมวด
เรียกว่า ไตรปิฎก

หมวดที่หนึ่งเรียกว่า วินัยปิฎก ว่าด้วยระเบียบข้อห้าม
ข้ออนุญาต และหลักปฏิบัติโดยทั่วไปของพุทธบริษัท เรียกว่า
ประเภทศีล ในหมวดคนผู้ศึกษาจะได้ทราบถึงลัทธิประเพณี
สังคมเศรษฐกิจและอื่น ๆ ที่เป็นพื้นฐานของการบัญญัติ-
ข้อห้ามและข้ออนุญาตเหล่านั้น

หมวดที่สอง เรียกว่า สุตตันตปิฎก เป็นส่วนธรรม
ที่เจือปนด้วยเรื่องนิทาน ยกตัวอย่างอ้างสัตว์บุคคล สถานที่
และเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งในอดีตและในสมัยนั้น ส่งเสริมการ
ศึกษาขนสมาธิ

หมวดที่สาม เรียกว่า อภิธรรมปิฎก เป็นหมวดที่
ส่งเสริมค่านภาวนาปัญญา

กิตติขุทโธ ภิกขุ ได้ค้นพระไตรปิฎกบาลีบรรณภค
และฎีกา รวมคำอธิบายไว้ว่า “ที่เรียกว่าพระวินัยนั้น เพราะ
ในพระวินัย มีนัยต่างๆ มีนัยพิเศษ และเป็นเครื่องฝึกหัดกาย
วาจา... ที่เรียกว่าพระสุตตรนั้นเพราะสองประโยชน์ คือ
สองให้เห็นประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น... หรือดอกไม้
ที่เขานำมาร้อยด้วยด้ายมิให้กระจัดกระจายไปฉนั้นใด พระสุตตร
นั้นก็เป็นที่ประมวลเนื้อความไว้เป็นสูตร ๆ มิให้กระจัดกระจาย
ฉนั้นนั้น... ที่เรียกว่า พระอภิธรรม เพราะเป็นธรรมที่มี
ความเจริญ ที่มีกำหนดหมาย ควรบูชา ควรกำหนดไว้
ควรเป็นธรรมที่ยิ่ง (กิตติขุทโธ ภิกขุ ๒๕๐๗ : (๑๗)-(๑๘)

มีผู้วิเคราะห์วิจารณ์ว่า อภิธรรมไม่ใช่พุทธพจน์ แต่มี
กล่าวไว้ในที่หลายแห่งที่พอสรุปได้ว่า ในสมัยที่พุทธองค์

ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ มีสาวกบางองค์ได้ศึกษาอภิธรรม
แตกฉาน อภิธรรมมิได้มีขึ้นภายหลังเสด็จดับขันธแล้ว ใน
ที่สุดลงมติไว้ว่า

๑. พระอภิธรรมเป็นพุทธภาษิต เฉพาะตัวแม่บท-
มัตถิกา และคำอธิบายธรรมบางแห่ง

๒. ส่วนใหญ่เป็นสาวกภาษิต ซึ่งแต่งขยายพุทธพจน์
ตามแนวพุทธมติ ผู้แต่งมีหลายองค์ด้วยกัน

๓. นักปริยัติธรรมของไทย ควรสนใจศึกษาอภิธรรม
ให้เข้าใจ่องแท้ในฐานะเป็นพุทธปรัชญา ที่ละเอียดสุขุม
(พระมหาสิลา วีระถัมมโก ๒๕๑๒ : ๓๐๕-๓๑๕)

จัดตามประเภทคำสอน (เทศนา) สมเด็จพระวันรัต
วัดเชตุพน* ได้แบ่งไว้ดังนี้

๑. อาณาเทศนา ได้แก่ พระวินัยปิฎก

๒. โวหารเทศนา ได้แก่ พระสุตตันตปิฎก

๓. ปรมัตถเทศนา ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎก

นอกจากนี้ยังได้ทรงวิจารณ์เปรียบเทียบไว้ว่า “ถ้าจะ

* อภิกขัมภ สมเด็จพระสังฆราชมหาสังฆปริณายก (ปุ่น ปุณฺณศิริ) ภัคฺฉิพนฺธ
ไว้ในคำนำหนังสือ “บทเรียนพระไตรปิฎกทางวิทยุ” หน้า (๑๗)-(๑๘)

อุปมาแล้ว พระศาสนาของเรา^๕เปรียบเหมือนต้นไม้ที่ร่มรื่น
แก่สรรพสัตว์ พระวินัยปิฎกเปรียบเหมือนรากแก้วของต้นไม้
พระสุตตันตปิฎกเปรียบเหมือนกระท่อมห่มต้นไม้ พระ—
อภิธรรมปิฎกเปรียบเหมือนกับแก่นของต้นไม้... ..” รวม
ความว่า พุทธศาสนาจะถาวรเป็นที่ร่มเย็นแก่สัตว์โลก ต้องมี
การศึกษาทั้ง ๓ ปิฎก อันเสมือนรากกระท่อมห่ม และแก่นของ
ต้นไม้ คือ พุทธศาสนา

ไม่มีการจารึกพระธรรมวินัย ลงเป็นลายลักษณ์อักษร
จนถึงประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ หรือเมื่อเริ่มคริสตกาล จึงจารึก
ลงเป็นคัมภีร์ ผู้สนใจศึกษาพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง
หลายคน เช่น ศาสตราจารย์ริส เดวิด เป็นต้น กล่าวว่า
พระสูตร และพระวินัย ในสมัยพุทธศตวรรษแรกเรียบเรียง
ไว้ในรูปแบบปัจจุบันนี้ และอาจสำเร็จโดยสมบูรณ์ก่อนสมัย
อโศกมหาราช (๒๗๐-๒๓๐ ปีก่อน คริสตกาล) ประมาณ
พุทธศตวรรษที่สาม เมื่อแยกเป็นหินยานและมหายาน โดย
หินยานใช้คัมภีร์ภาษาบาลี และมหายานใช้คัมภีร์ภาษา—
สันสกฤตแล้ว คัมภีร์ทั้งสองก็ต่างคลี่คลายหายความไปโดย
ไม่มีการสัมพันธ์กัน ปรากฏว่าคัมภีร์ฝ่ายสันสกฤตสมัยต้น ๆ

มีส่วนเหมือนกันกับคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นอันมาก และแม้แต่ในคัมภีร์ภาษาบาลีเองเนื้อหาธรรมะในปิฎกทั้งสามสอดคล้องต้องกันเป็นอันดี ข้อขัดแย้งกันแทบจะไม่มีโดยเฉพาะหลักสำคัญ ๆ เช่น อริยสัจ ๔ และธรรมข้อสำคัญ ๆ อื่น ๆ ปรากฏเป็นหัวข้อสำคัญตลอดพระสุตตันตปิฎก (Burns 1971 : 61) เป็นที่น่ายินดีที่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ในประเทศไทยรับนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท (หินยาน) ซึ่งสืบต่อพระศาสนาโดยยึดพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ ถือว่าการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาหรือปฏิบัติผิดจากนัยที่บ่งไว้ในพระไตรปิฎกเป็นการทำลายพระศาสนา และพระไตรปิฎกถ่ายทอดกันมาจากสมัยพุทธกาลด้วยบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่ตายแล้ว คือไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำไปตามกาลสมัย หรือเพิ่มศัพท์ใหม่งอกขึ้นมาเหมือนภาษาที่ยังใช้พูดจากัน ในชีวิตประจำวัน จึงเชื่อแน่ว่าความหมายของคำ และเนื้อหาสาระสำคัญในพระไตรปิฎกที่เราศึกษากันอยู่นี้ยังคงรูปมาจากสมัยพุทธกาล

กิตติคุณาโฆ ภิกขุ ทำหน้าที่อธิบายธรรมะตามความ
เข้าใจของตนด้วยอัถโนมติ แต่ให้เผยแพร่พุทธศาสนา ด้วย

การอ้างเอาพระไตรปิฎกเป็นหลัก และไม่ถือว่าเป็นการอ้างตำรา เพราะ ๑) พระไตรปิฎกแท้ๆ นั้นไม่อยู่ในฐานะตำรา เพราะเป็นพุทธพจน์ ๒) ถ้าไม่ยึดถือและเชื่อตามพระไตรปิฎก ก็ไม่ควรเชื่อตามกาลามสูตรด้วย เพราะกาลามสูตรอยู่ในพระไตรปิฎก ๓) ในกาลามสูตรมีกล่าวว่าจะไม่ให้เชื่อข้อความใดเพราะเหตุว่าเป็นตำรา-โดยไม่ไตร่ตรอง ผู้ใดนำธรรมะที่มีใช้พุทธพจน์มาอ้างว่าเป็นพุทธพจน์ หรือกล่าวพุทธพจน์ว่ามีใช้พุทธพจน์ ถือว่า “เป็นการกล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัยอย่างร้ายแรง เป็นการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา” และได้จำแนกพุทธศาสนาในด้านการศึกษาจากการค้นคว้าว่า “พระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ อย่างคือ

๑. ปรัชญาศาสนา ได้แก่คำสอนอันเป็นรากเง้าของพระพุทธศาสนา ที่จะอำนวยผลแก่การปฏิบัติธรรมได้โดยถูกต้อง ที่เรียกว่า พระไตรปิฎก

๒. ปฏิบัติศาสนา ได้แก่ ศาสนาในส่วนที่เป็นการปฏิบัติ มีอยู่สองวิธีคือ สมณะ และวิปัสสนา

๓. ปฏิเวธศาสนา ได้แก่ ศาสนาที่เป็นผลอันเกิดมาจากการปฏิบัติสมณะ และวิปัสสนา คือ นวโลกุตตรธรรม ๙..

(ได้แก่) มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑”

พุทธศักราชล่วงไปยี่งนานเข้าพุทธศาสนาหินยาน และ
มหายานยังมีข้ออธิบายขยายความและข้อปลีกย่อยแตกต่างกัน
ออกไป ประเทศไทยเราถือศาสนาพุทธฝ่ายหินยานมีพระไตร
ปิฎกเป็นหลัก มีบาลี อรรถกถาขยายความในพระไตรปิฎก
และฎีกาขยายความในอรรถกถาอีกต่อหนึ่ง ทำให้ผู้ศึกษาใน
ภายหลังมีสิ่งที่จะต้องศึกษาค้นคว้ามากมาย สำหรับพระ—
อภิธรรมปิฎกมีคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะนำหัวข้อพระอภิธรรม
ปิฎกมาจัดแบ่งเสียใหม่ เพื่อสะดวกแก่ความเข้าใจ เนื้อหา
ในพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ช่วยให้เข้าใจพระอภิธรรม—
กระจำขึ้น พระอภิธรรม พระวินัย และพระสูตร มีความ
สัมพันธ์สอดคล้องกันอธิบายซึ่งกันและกัน พระครูประกาศ—
สมาธิคุณแสดงความสัมพันธ์ของปิฎกทั้งสามว่า “พระวินัย
ปิฎกได้แก่พระคัมภีร์ตรัสจิต เจตสิก รูป นิพพาน เป็นกฎหมาย
ระเบียบข้อบังคับ กติกา อันเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ขนบ
ธรรมเนียมประเพณีนิยม ศิลปศาสตร์ต่าง ๆ... พระสุตตันต
ปิฎก ได้แก่พระคัมภีร์ ตรัสจิต เจตสิก รูป นิพพาน
ที่เป็นสมมติสังขจะ อันเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม... พระอภิธรรม

บัญญัติให้แก่พระคัมภีร์สัตตจิต เจตสิก รูป นิพพาน เป็น
ปรมัตถดสัจจะ” (กิตติวุฑโฒ ภิกขุ ๒๕๐๗ : ๒๖ - ๓๙)
คั้งนั้นเรื่องราว เหตุผล และหลักฐานในข้อธรรมะใน
พระพุทธศาสนา ในบัญญัติทั้งสามอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และ
อ้างอรรถกถา ฎีกา (ฎีกา คือ คัมภีร์ อธิบายขยายความ
อรรถกถา จากฎีกายังมี อนฎีกา ซึ่งอธิบายความในฎีกา
อีกต่อหนึ่ง) ของโบราณจารย์ซึ่งส่วนมากเป็นเถระผู้ศึกษา
พุทธศาสนาแตกฉานมาแล้วทั้งคัมภีร์ปริยัติ และ คัมภีร์ปฏิบัติ

กล่าวกันว่า อรรถกถาจารย์ผู้รจนอรรถกถาทั้งปวง
และผู้แต่งคัมภีร์ทางศาสนาขยายความในพุทธพจน์ ล้วน
สำเร็จอรรถกถาแล้ว เช่น พระอนุรุทธาจารย์ผู้รจนา อภิธรรม
มัตถสังคหะ ซึ่งเป็นไวยากรณ์* จัดเนื้อหาพระอภิธรรมปิฎก
ในรูปใหม่ พระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่ง วิสุทธิมรรค และ
พระนาคเสน ผู้ถวายเป็นคำตอบปัญหาต่อพระยามินทร์ กษัตริย์
นักปราชญ์ชาวกรีก ล้วนเป็นพระอรหันต์แล้วทั้งสามท่าน

* ไวยากรณ์ เป็นคำสอนประเภท ๑ ใน ๙ ประเภทของพระศาสนา
ที่เรียกว่า นวังศัตถุศาสน์ ๙ เรียกปริยัติธรรม ได้แก่ สุตกถา เกษย
เวैयाกรณ์ คถา อุทาน อิติวุฑโฒ ชาตก อพสุกตมม และ เวทส

ในอรรถกถาคัมภีร์ต่าง ๆ มีอุปมาอุปมัย และตัวอย่างเกี่ยวกับ
ชีวิตประจำวัน และความเป็นไปของคนและสัตว์แสดงความ
ช่างสังเกต และความปรีชาเฉียบแหลมของผู้แต่ง เป็น
วรรณกรรมประเภทสารคดีที่น่าสนใจ เป็นสิ่งสนองความ
ต้องการของผู้ที่ชอบหาความเพลิดเพลินในการคิด เช่น
คำโต้ตอบระหว่างพระยามิลินท์ และพระนาคเสนเถระ ใน
หนังสือมิลินทปัญหาเกี่ยวกับลักษณะความเป็นไป ของจิตอัน
เป็น ได้รู้ ได้ด้วยการใช้ประสาทสัมผัส พระนาคเสนยก
ลักษณะของสิ่งของและความเป็นไปในชีวิตประจำวัน ใน
สมัยนั้นขึ้นเป็นตัวอย่างอย่างง่าย ๆ ซึ่งแม้คนธรรมดาฟังดู
ก็พอเข้าใจได้ เช่น อธิบายคุณสมบัติของวิริยะ (ความเพียร)
มีคุณสมบัติจำคุณธรรมอื่น ๆ ที่กำลังจะลตกำลังลง เหมือน
ไม้ไผ่ที่ชวนไม่ให้ซุกดง “กุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวง
ที่วิริยะจำจนไว้แล้วย่อมไม่เสื่อมลงฉนั้น” หรือเมื่อ
เปรียบให้เห็นว่าศีลเป็นรากฐานของอินทรีย์ห้า (คือ ศรัทธา
วิริยะ สติ สมာธิ ปัญญา) เหมือนพื้นที่ปราศจากหลักตอ
เกลี้ยจนราบแล้วเหมาะที่จะสร้างบ้านเมือง ถนนหนทาง
“ชื่อนั้นฉนั้นใด พระโยคาวจรอาศัยศีลแล้ว จึงทำอินทรีย์ห้า

ให้เกิดได้ ข้อนี้ก็นั่น” หรือ เช่นในวิสุทธิมรรค พระ
อนรุทธาจารย์ให้ผู้ประพฤติธรรมข้อโภชนเนมัตถัญญตา (การ
ประมาณในโภชน) คือให้รับประทานอาหารเพียงพอยังชีวิต
ให้คงอยู่ให้ปฏิบัติธรรมจนสำเร็จ ให้ถือว่าอาหารเป็นเสมือน
เนื้อลูก เมื่อจำเป็นจะต้องฆ่าลูกกินเนื้อเพื่อประทังชีวิตใน
ทางทุรกัณการ ไม่ฉะนั้นมีอุปมาว่า สามีภรรยาอุ้มบุตรไป
ในหนทางกัณการ สะเปียงอาหารสิ้นแล้วก็กินเนื้อบุตรเป็น
อาหาร “ยถา” อันนี้แลมีอุปมาอันใดก็ดี...พระภิกษุในพระ
ศาสนานี้มิได้สยบอยู่ด้วยตัณหา คือความปรารถนาในการ
สูบกินซึ่งอาหาร เพื่อยังสรีระให้ประพฤติกินไป “เอว
ตถา” ก็มีอุปไมยเหมือนคำอุปมา...นั้น (มหาวงศ์ ชาฎฎมาลี
๒๔๗/๙ : ๓๓)

ทางแห่งความสุขในพุทธศาสนา

พุทธศาสนามีจุดหมายมุ่งให้ผู้ประพฤติปฏิบัติ ได้รับความ
ความสุข จะเห็นได้ชัดจากพุทธประวัติว่า พระสิทธัตถะได้
พบคนแก่คนเจ็บคนตาย ทำให้ทรงตระหนักในพระทัยว่า
คนและสัตว์ทั้งปวง เมื่อเกิดมาแล้วไม่พ้นการแก่ การเจ็บ
และการตาย แม้ในการเกิดใหม่และสภาพการเป็นเด็กทารก

ก็เป็นทุกข์เมื่อยังมีชีวิตอยู่แม้ไม่เจ็บ ยังไม่แก่ ยังไม่ตาย ก็ต้องพบสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา อันก่อให้เกิดความทุกข์ใจอยู่ไม่สุดสิ้น ทำให้เกิดสลดพระทัยและปรารถนาหาทางพ้นทุกข์ เพราะทรงเชื่อว่าสรรพสิ่งทั้งหลายย่อมมีของแก้กันอยู่ เช่น มีร้อนต้องมีเย็น มีมืดต้องมีสว่าง ดังนั้นเมื่อมีทุกข์ย่อมต้องมีทางพ้นทุกข์ จึงทรงสละโอกาสที่จะได้ครองราชสมบัติซึ่งจะให้ความสุข ความเพลิดเพลินแห่งชีวิตในฐานะเป็นราชกุมาร และกษัตริย์ ออกถือเพศเป็นนักบวช โดยตั้งพระทัยว่าจะหาวิธีนำตนให้พ้นทุกข์แห่งการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อพบแล้ว จักได้ประกาศแก่ประชาชนทั่วไปไม่จำกัดเผ่าพันธุ์ วรรณะโคเพศ วัยโต หรือเชื้อชาติใด พระกรุณาธิคุณแผ่ไปถึงสัตว์โลก ทั้งปวงที่ร่วมทุกข์แห่งการเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน เมื่อพิจารณาคุณค่าสอนในพุทธศาสนาจะเห็นว่าพระองค์ทรงแห่งความสุขให้แก่ปวงชนหลายระดับ ซึ่งเป็นความสุขซึ่งไม่นำทุกข์มาให้ในภายหลัง ความสุขระดับนั้น ๆ สนองความต้องการของกลุ่มชนประเภทต่าง ๆ ตามระดับของจิตใจ เช่น สุขของภุมฺหัตถ์ ๔ ประการ เป็นความสุขในชีวิตประจำวัน เช่น- ความสุขเพราะมีทรัพย์ เพราะได้จ่ายทรัพย์ เพราะ

ไม่มีหนี้ และเพราะประกอบกิจการงานอันไม่เป็นโทษ ความสุข
เพียงเท่านั้นเป็นความสุขที่คนธรรมดาจักประสบอย่างแน่นอน
ถ้าเลือกปฏิบัติธรรม ให้เหมาะแก่ประเภทของความสุขที่ต้องการ
คือ ต้องใช้ธรรม ๔ ข้อ (ทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์)
ซึ่งได้แก่ความขยัน ความรู้จักเก็บรักษา การรู้จักจ่ายทรัพย์สิน
การคบเพื่อนที่ดี และการเลี้ยงชีพพอเหมาะแก่ฐานะ ความสุข
ระดับสูงขึ้นไปเป็นความสุขอันประณีตกว่า ซึ่งถ้าปฏิบัติถูกต้องทาง
แล้วย่อมได้รับในโลกหน้า ผู้ต้องการความสุขชั้นนี้ ต้อง
ปฏิบัติธรรมเพื่อประโยชน์โลกหน้า ๔ ประการ(สัมปรายิกัตถ
ประโยชน์) อันได้แก่ ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อม
ด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ และถึงพร้อมด้วยปัญญา
เมื่อพิจารณาจะเห็นว่าผู้ที่ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้
แล้ว ย่อมมีจิตใจไม่ประพฤติเพื่อให้ชีวิตของตนปลอดภัย
โดยเว้นประพฤติข้อห้ามในศีล มีจิตใจเอื้อเฟื้อเสียสละเพื่อ
ประโยชน์ส่วนรวม และรู้อะไรควรประพฤติไม่ควรประพฤติ
การกระทำทั้งปวงก็จะนำไปเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์
ผู้อื่น จิตใจย่อมผ่องใส นำไปสู่สุคติในภพภาคหน้า ทั้งใน
ชีวิตปัจจุบันและอนาคต สุคติในมคติทางพุทธศาสนา นับเป็น

ประโยชน์ในโลกหน้าได้แก่ มนุษย์สมบัติ หรือทิพยสมบัติ
ในสวรรค์ สุดแต่กรรมที่ประกอบในปีปัจจุบัน ส่วนบุคคลที่
จิตใจบริสุทธิ์สะอาดย่อมแสวงหาความสุขที่ประณีต ขึ้นไปอีก
เพราะมนุษย์สมบัติ และทิพยสมบัติ แม้ประณีตอยู่แล้ว
แต่ไม่ประณีตถึงที่สุดยังมีการเสื่อมสลายได้ ไม่คงทนถาวร
ตามสามัญลักษณะ หรือตามกฎธรรมดาของโลก * คือความ
ไม่เที่ยงแท้ถาวร และไม่เป็นที่ประจักษ์แน่นอน สภาพเช่นนี้
มีอยู่เป็นประจำในสิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้น เพราะการปรุงแต่ง
ความสุขในระดับสุดยอดในพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นได้เพราะ
ความดับไม่เหลือแห่งกิเลสที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งก่อชาติก่อภพ
อีกต่อไป ความสุขเช่นนี้จะมีได้แก่สรรพสัตว์ ** ถ้าสัตว์นั้น

* โลกมีความหมายเป็นหลายนัยในทางพุทธศาสนา ในที่นี้หมายถึงที่อยู่
ของสัตว์ผู้ท่องเที่ยวอยู่ แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ ภูมิของผู้ท่องเที่ยวใน
กาม อินได้แก่สัตว์นรก เถรวจราน เปต อสุรกาย มนุษย์ และเทวดา
ภูมิของ รูปพรหม และภูมิของอรุปรหม

** สัตว์ เทียบภาษาบาลีว่า สกฺโข แปลว่า ผู้ข้อง หมายถึง สรรพชีวิต
ทั้งปวงที่ยังติดข้องอยู่ในวัฏสงสารเพราะมีกิเลส เป็นเครื่องร้อยรัด
นับตั้งแต่สัตว์ที่เล็กที่สุด เช่น เล้าคไรว จนถึง พรหมชั้นสูงสุด แม้
พระสิทธัตถะก็ยังได้ชื่อว่าเป็นโพธิสัตว์จนกว่าจะสำเร็จพระโพธิญาณ
เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

บำเพ็ญมรรค ๘ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ เมื่อจิตถูกขัดเกลาชำระ
ล้างให้หมดจดบริสุทธิ์แล้วย่อมได้สัมผัสกับสภาวะอันบริสุทธิ์
ซึ่งมีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่มีการปรุงแต่งให้เกิดขึ้นและไม่มีการ
ดับไป ความสุขสงบ (สันติสุข) อันเป็นจุดหมายปลายทาง
สุดยอดในทางพุทธศาสนา^๕ คือนิพพาน นิพพานเป็นสภาวะ
ที่มนุษย์แต่ละคนจะพึงถึงได้อย่างแน่นอน โดยปฏิบัติตาม
แนวทางมรรค ๘ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์

ในด้านธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม
พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเทศนาสั่งสอนไว้ เป็นอเนกประการ
ที่เห็นได้ชัดเจนและใช้ได้ทุกสมัย ในหมู่คนที่มักเผลอเบาบาง
หรือไม่มีความเห็นผิดอย่างร้ายแรง เช่น พุทโธวาท ใน
สังคาลกสูตร ในสูตรนั้นทรงแนะนำสังคาลมานพให้เข้าใจ
ความหมายของการเคารพทิศ ๖ โดยปฏิบัติให้ถูกต้องต่อ
บุคคลในสังคมรอบตัว มานพนั้นอันเทียบได้กับทิศต่างๆ
ซึ่งต้องสัมพันธ์กันในฐานะของพ่อแม่ สมณพราหมณ์ ครู
อาจารย์ เพื่อน บุตร ภรรยา และข้าทาส ทรงแนะนำการ
ปฏิบัติต่อกันในฐานะต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันเป็น
คู่ๆ เช่น ภรรยาและสามี เพื่อนต่อเพื่อน พ่อแม่และลูก

ครูและศิษย์ ทรงสอนให้รู้จักเลือกเคารพผู้ที่ควรได้รับการ
เคารพนอบน้อม ได้แก่ บุคคลผู้เจริญ ๓ จำพวก คือ
เจริญโดยชาติ โดยวัย หรือโดยคุณธรรมสูง (วุฒิ ๓)
เมื่อปฏิบัติตามพุทโธวาทดังกล่าวแล้ว ทุกคนในสังคมจะมี
ความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข

สำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองแบบราชาธิปไตย ทรง
ประทานธรรมะ ๑๐ ประการสำหรับพระราชผู้หวังความ-
เจริญแก่บ้านเมือง เรียกว่าทศพิธราชธรรม และในการ
บริหารงาน หรือบ้านเมือง จะต้องสามัคคีปรองมอดกัน
แก้ปัญหาาร่วมกัน ในครั้งพุทธกาลมีหลายรัฐ ผู้เป็นหัวหน้า
ร่วมกันปกครองรัฐในแบบประชาธิปไตย ทำให้เกิดความ
เจริญมั่งคั่ง ข้าศึกศัตรูไม่สามารถเข้าโจมตีเอาชัยชนะได้
พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นว่า ที่แคว้นวัชชีถูกพระเจ้าอชชาติ
ศัตรูปองเอาชนะหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จเพราะยังมีธรรมอัน-
เป็นเครื่องไม่นำมาซึ่งความเสื่อม ๗ ประการ (อภิปรานิย-
ธรรม) มีการประชุมเนืองนิจ และเคารพผู้เป็นใหญ่เป็น
ประธาน เป็นต้น ทำให้เกิดความสามัคคี เมื่อไรแตกสามัคคี
เพราะไม่ปฏิบัติตามอภิปรานิยธรรม ก็ย่อมเป็นช่องทางให้ศัตรู

ทำลายได้ เทียบกับการปกครองแบบประชาธิปไตยในปัจจุบัน มีการประชุมผู้หน้าที่ประกอบกิจหรือพิจารณากฎหมายต่างๆ อันจะเป็นผลต่อหมู่ชนส่วนรวมอยู่เป็นเนืองนิจ ในสภา และปฏิบัติตามระเบียบของการประชุม โดยให้ความเคารพแก่ประธานการประชุม ผู้มีหน้าที่ดำเนินการประชุมให้บรรลุเป้าหมาย ในสมัยพุทธกาลแคว้นวัชชีพินาศลงเพราะถูก วัสสการพราหมณ์ผู้เป็นไส้ศึก ที่พระเจ้าอชาตศัตรูส่งมาจาก กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ให้มาทำลายความสามัคคีของเจ้าลิจฉวีให้สำเร็จ เจ้าลิจฉวีไม่ประชุมพร้อมกัน ไม่เคารพผู้เป็นใหญ่เป็นประธาน ไม่ปฏิบัติตามปรีหานิยธรรม ดังนั้นเมื่อทัพพระเจ้าอชาตศัตรูมาโจมตีก็ไม่มีใครออกรบ เพราะเจ้าลิจฉวีต่างเกี่ยงกันให้อีกคนอื่นกรีธาทัพไปรบศัตรู พระเจ้าอชาตศัตรูก็เข้าครอบครองแคว้นวัชชีได้โดยง่าย ผลแตกต่างของการประพฤติสามัคคีธรรม และไม่ประพฤติสามัคคีธรรมในแคว้นที่รุ่งเรืองในอินเดียบอราณ เป็นอนุชา-หรรณห์ ให้นำมาเปรียบเทียบกับการรักษาบ้านเมืองในปัจจุบัน หลีกเลียงทางแห่งความหายนะ เพื่อความปลอดภัยของประเทศชาติ ช่วยให้มีโอกาสสร้างความเจริญมั่งคั่งในบ้าน

เมือง นำความสุขมาสู่ชาวไทย

แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาถือจิตเป็นใหญ่เป็นประธาน
ความดี ความชั่ว ก่อนจะเกิดเป็นการกระทำ ย่อมตั้ง
ต้นมาจากแนวความคิดของคน ความดีนำไปสู่ความสุขความ
เจริญ ความชั่วนำไปสู่ความทุกข์ความเดือดร้อน ทั้งตนเอง
และแก่ผู้อื่น ความชั่วนำความเร่าร้อนกระสับกระส่ายมาสู่
จิตใจตั้งแต่ก่อกำเนิดในจิตแล้ว เมื่อรุนแรงมากก็แสดงออกมา
ให้ปรากฏภายนอกทางกายและวาจา ถึงพุทธโฆวาทที่พระ-
พุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุ ๑๐๐๐ รูป ที่ตำบลกยาสี่สะ (ถ.สพ.
๑๘/๓๑/๑๘) ว่า ตา รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส
และเวทนาที่เกิดเพราะจักษุเป็นของร้อน ร้อนเพราะไฟ คือ
ราคะ โทสะ โมหะ เพราะชาติ ชรา มรณะ ฯลฯ
กิเลสเหล่านั้นนอนเนื่องอยู่ในสันดาน พร้อมทั้งจะ ฟุ้งขึ้นเผาผลาญ
จิตให้เร่าร้อน ผู้ที่จะประพฤตินิรรมได้ต้องตั้งต้นมาจากจิต
ที่เห็นประโยชน์จากการประพฤตินิรรมคือความดี นับเป็น
ความเห็นถูกต้องได้แก่มีทัศนอันถูกต้องว่า ทำกรรมดีได้รับ
ผลดี ทำกรรมชั่วได้รับผลชั่ว คนเราหรือสิ่งต่างๆ ย่อม
เปลี่ยนแปลงปรวนแปรไปเป็นอย่างอื่นได้ คนก็กลับชั่วได้

คนชั่วกลับเป็นคนดีได้ ผู้หมัดจตจากกิเลสเพราะประพฤดิ
ธรรมมีจริง เมื่อเริ่มมีความเห็นดังนั้นแล้วพบตัวอย่างใน
ชีวิตประจำวันของคนบ่อย ๆ เข้า ล้วนเป็นเครื่องพิสูจน์ว่า
ความเห็นของตนถูกต้องก็ย่อมเกิดความเชื่อ^๕มั่นว่า สิ่งทั้งปวง
ไม่เที่ยง กรรมดีทำให้เกิดผลดี ทำชั่วทำให้เกิดผลชั่ว เมื่อ
เชื่อเช่น^๕นี้ด้วยความจริงใจจนเป็นศรัทธา* แล้ว ย่อมเกลียด
กลัวความชั่ว เพราะรังเกียจลักษณะของความชั่ว และกลัว
ผลของความชั่วที่จะเกิดขึ้นแก่ตนหรือส่วนรวม ความเกลียด
กลัวความชั่วและรักความดีงามเป็นทัศนคติที่ถูกต้อง ต่อ-
จากนั้น การทำ การพูด การคิด ของบุคคลผู้นั้นย่อมสอด
คล้องกับทัศนคติของเขา ด้วยเหตุ^๕เองในธรรมะที่เรียกว่า
ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (อริยมรรค ๘) พระพุทธเจ้า
จึงทรงตั้งปัญญาเห็นชอบ** (สัมมาทิษฐิ) ไว้ในอันดับแรก
เพราะความเห็นอันถูกต้องตามทำนองคลองธรรม นำให้-
กิจการของตนในด้านต่าง ๆ อันมีลักษณะสอดคล้องกัน เกิด

* ศรัทธา กิริยาที่เชื่อ ความปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง (ภค.ส.
๓๔/๔๒/๕๓)

** ใช้คำแปลในหนังสือคู่มือคลังปริยัติธรรม เล่ม ๒ ของนาย
แพทย์เกิด ธนชาติ

ขึ้นในชุดเดียวกัน ได้แก่ คำริชอบ วาจาชอบ การงาน
ชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจมั่นชอบ จึงเกิด
ขึ้นได้ตามลำดับ เมื่อบุคคลนั้นเป็นผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติตรง
ปฏิบัติเพื่อความรู้อย่างจริงจัง และปฏิบัติชอบยิ่งไม่ละความ
เพียร พยายามด้วยไม่ประมาท ครอบงำมรรคทั้ง ๘ ประการ
ได้สัดส่วนกัน ทำให้จิตอันบริสุทธิ์สะอาดขึ้น จิตนั้นย่อมได้
สัมผัสกับนิพพานเป็นครั้งแรก นิพพานเป็นความสุขยอดเยี่ยม
เป็นความสุขที่ไม่เจือปนด้วยเหี้ยม (อามิส) คือ เครื่องล่อ
จิตประเภทดังกล่าวนี้เรียกว่า มรรคจิต มรรคจิตดวงแรก
นั้น ทำหน้าที่ประหารความโลภในทางชั่ว และความลังเล
สงสัยให้หมดไป ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาบุคคลนั้นไม่ใช่บุคคลผู้
มีระดับความกตริระดับเดิม สภาพจิตของเขาก้าวขึ้นสู่ระดับ—
จิตใจที่มีพื้นฐานสูงขึ้น เพราะรู้อย่างไม่ลังเลสงสัยใน
ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย
นิโรธ มรรค คือรู้อย่างที่กล่าวกันว่า สังขารทั้งหลายเป็น
ทุกขนั้นเป็นอย่างนี้ ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกขเพราะอย่างนี้
สภาพของความทุกข์เลศลับไม่เลื่อนนั้นเป็นอย่างนี้ ด้วย
อาการอย่างนี้ และอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ที่ได้

ปฏิบัติมาแล้วนำไปสู่นิพพานได้จริง เพราะจิตใจของตน
ได้รู้รสนิพพานอันเป็นผลของการปฏิบัติจริง ๆ บุคคลเช่นนั้น
ได้ชื่อว่าเป็นผู้ถึงกระแสแห่งนิพพาน เรียกว่า พระโสดาบัน
(ผู้ถึงกระแสแห่งนิพพาน) เป็นที่แน่นอนว่าเขาจะไม่กลับไป
ประกอบกรรมชั่ว ซึ่งจะนำไปสู่การเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน
หรือเกิดในนรก มีแต่จะไหลไปสู่อมตธรรม คือ อรหันต์-
มรรค อรหันต์ผล เพราะเขาจะรังเกียจและกลัวบาปอย่างยิ่ง
จนไม่ละเมียดศีลเลยตลอดชีวิต เขาจะรักที่จะประพฤติกิ-
ระประพฤติชอบอย่างยิ่ง เพื่อรักษาสภาพจิตให้สูงไว้ เพื่อจะได้
รับประสบการณ์เช่นนั้นอีก

ผู้ที่พบนิพพานครั้งแรกยังมีกิเลสที่ละเอียดหลงเหลืออยู่
เขายังต้องปฏิบัติตนตามทางมรรค ๘ นี้ต่อไปจิตจะบริสุทธิ์
ขึ้นเป็นลำดับ ประหารกิเลสที่นอนเนื่องในสันดานอย่าง
ละเอียดได้มากขึ้นเป็นลำดับ ช่วงระยะเวลาระหว่างการ-
ประหารกิเลสแต่ละครั้งจะเร็วหรือช้าอย่างไร แล้วแต่ความ
บริสุทธิ์ของความประพฤติตามมรรคมีองค์ ๘ ถ้าปฏิบัติโดย
บริสุทธิ์อยู่ตลอดเวลาไม่มีกรรมใดมัวหมองแชงกอยู่ จิตย่อม
บริสุทธิ์สะอาดเร็ว ได้ประจักษ์นิพพานเร็วขึ้น หมกกิเลส

ภายในเจ็ดวัน หรือถ้ามีสภาพจิตพร้อมอยู่ก่อนแล้ว เช่น มีความรู้สึกหน่ายต่อกิเลสกำมอยอยู่แล้ว ดังเช่น ยศกุลบุตร สำเร็จอรหัตต์ได้หลังจากเป็นพระโสดาบันแล้ว ไม่ทันข้ามวัน มีพระอรียสาวกหลายองค์หมดกิเลสทั้งปวง เป็นพระอรหัตต์ โดยฉับพลันในขณะที่ฟังธรรมเทศนา บางองค์สำเร็จเป็น—อรหัตต์เมื่อใกล้จะตาย บุคคลผู้เคยพบนิพพานแล้วตั้งแต่พระโสดาบันไปเป็นอริยบุคคล (คือบุคคลผู้เจริญแล้ว) หรือเรียกว่าพระอริยเจ้า แบ่งเป็น ๔ ระดับ สามระดับแรกเป็นเสขบุคคล ระดับสุดท้ายเป็นอเสขบุคคล

ระดับแรกคือ โสดาบัน ละความเห็นผิดเกี่ยวกับกาย ความสงสัยในคุณพระรัตนตรัย และการประพฤติธรรมผิดทาง

ระดับสองคือ สกทาคามี ไม่ได้ละกิเลสใดเพิ่มขึ้น แต่มีจิตใจประณีตขึ้นอีก

ระดับสามคือ อนาคามี ละความยินดีพอใจในวัฏฏกาม และละพยาบาท

ระดับสุดท้ายคือ พระอรหัตต์ ละความยินดีในภพภูมิ ที่สูงขึ้น ไป ละความฟุ้งสร้าน ละความ

ถือตัวตน และละความหลงความ—
มีคมัวในจิต

ในการศึกษาทางปฏิบัติศาสนา บุคคลสามจำพวกแรกเท่านั้น
ที่เรียกว่านักศึกษา (เสขบุคคล — บุคคลผู้ยังศึกษาอยู่) พระ
อรหันต์เป็นผู้ปฏิบัติธรรมจนจิตเข้าถึงสภาพที่ปราศจากกิเลส
โดยสิ้นเชิงแล้วไม่มีกิเลสหลงเหลือ อยู่ในสังขารแม้แต่น้อย
นับว่าผู้นั้นได้ทำกิจอันควรทำ (คือการทำลายกิเลส) เสร็จ
แล้ว เป็นผู้ที่ไม่ต้องศึกษา (เพื่อบรรลุนิพพาน) ต่อไปอีกแล้ว
เรียกว่า อเสขบุคคล ถ้าเทียบการเล่าเรียนระดับอุดมศึกษา
ในปัจจุบันนี้ ควรจะเป็นดังนี้

พระโสดาบัน	เทียบได้กับ	ผู้สอบปีที่ ๑	ได้แล้ว
พระสกทาคามี	„	ผู้สอบปีที่ ๒	ได้แล้ว
พระอนาคามี	„	ผู้สอบปีที่ ๓	ได้แล้ว
พระอรหันต์	„	ผู้สอบปีที่ ๔	ได้และ เรียกว่าเป็นบัณฑิต

อันแท้จริงโดยสมบุรณ์ ปริณญาณันเกิดอยู่ในตัวเองโดยไม่
ต้องมีพิธีรับปริณญาบัตรหรือมีการประกาศให้บุคคลอื่นทราบ
หรือต้องมีกฎหมายรับรองสิทธิ์อันพึงมีพึงได้

หนึ่งธรรม (ในที่นี้คือสภาพแห่งจิต) ไม่ว่าในระดับใด ผู้ปฏิบัติหรือผู้บรรลุเป็นตัวเองเห็นเอง และย่อมประจักษ์ อยู่แก่ใจของตนเอง ทั้งธรรมที่เป็นกุศลระดับต่าง ๆ หรือ อุกุศลธรรมที่ตนมีอยู่ ผู้อื่นไม่อาจรู้ได้ นอกจากพระสัมมา สัมพุทธเจ้า ผู้มีสัมพันธัญญุตญาณย่อมหยั่งทราบวาระจิตของ บุคคลอื่นทั้งปวงโดยทั่วไป บุคคลที่จะรู้ได้ว่าบุคคลอื่นใด เป็นอริยบุคคลประเภทใด จะต้องเป็นอริยบุคคลในระดับ เดียวกันหรือในระดับที่สูงกว่า และได้สร้างเสพคบหากัน เจริญจากกัน และอยู่ร่วมกันนาน ๆ ด้วยปัญญา ผู้ที่บรรลุธรรม อันสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ย่อมมีจิตอันไม่หวั่นไหว ด้วยโลกธรรม ๘ (ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทูกข์) บุคคลเช่นนี้ย่อมไม่ยึดถือแม้ใน ตัวบุคคลผู้บรรลุและธรรมที่บรรลุแล้ว ทั้งนี้เพราะแจ้ง- ประจักษ์ใจในความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งปวง

แสง จันทรงาม พรรณาไว้ในหนังสือศาสนาวิทยา หน้า ๑-๓๙ ถึงลักษณะสำคัญของพุทธศาสนาไว้อย่างชัดเจน ง่ายแก่ความเข้าใจ และเป็นพื้นฐานของความเข้าใจขั้นต่อไป กล่าวทั้งด้านเด่นและด้านที่ถูกกล่าวหาผิด ๆ ในใจความว่า

พุทธศาสนามีลักษณะที่เป็นเด่นคือ

๑. เป็นเหตุผลนิยม โดยได้ยกพุทธโศวาทแก่ชาวกาลาม
เรื่องสาเหตุที่ทำให้คนหลงเชื่อ ๑๐ ประการ ซึ่งทรงแนะว่า
ไม่ให้เชื่อคำกล่าวของผู้ใดเพราะเหตุเหล่านั้น

- ๑.๑ ฟังตามกันมา
- ๑.๒ ถือตามประเพณี
- ๑.๓ อ้างตำรา
- ๑.๔ เพราะตนว่าได้ยินว่าอย่างนั้น
- ๑.๕ นึกเอาเอา (อธิบายว่า โดยไม่มีหลักฐาน
เอาตามใจชอบ)
- ๑.๖ โดยการคาดคะเน (คาดโดยมีเหตุผลเป็น—
พื้นฐานอยู่บ้าง)
- ๑.๗ โดยตรึกตามอาการ (ด้วยการอุปมาน อนุมาน
หรือตรรกวิทยา เพราะแม้กระนั้นก็ยังมิ
ผิดพลาดได้)
- ๑.๘ โดยเห็นว่าต้องกับลัทธิของตน
- ๑.๙ โดยนิยมบุคคลผู้พูดว่าควรเชื่อถือได้
- ๑.๑๐ เพราะผู้พูดเป็นครูอาจารย์ของตน

และพระพุทธเจ้าทรงวางหลัก ๓ ประการไว้เป็นแนวพิจารณาว่า สิ่งใดควรเชื่อ สิ่งใดไม่ควรเชื่อ คือให้พิจารณาให้ทราบชัดด้วยปัญญาตนเอง อาศัยทัศนะของผู้ที่ตัดสินใจ และพิจารณาจากผลที่นำไปปฏิบัติว่าจะเกิดผลดีหรือผลร้าย

๒. มีลักษณะเป็นอเทวนิยม (Atheism) ยธิบายว่า ทรงย้าว่าเทพเจ้าไม่สามารถกำหนดชีวิตของมนุษย์ได้ มนุษย์ควบคุมชะตาชีวิตของตนเอง แม้เทวดาและพรหมก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดเช่นเดียวกับสัตว์อื่น

๓. มีลักษณะเป็นมนุษยนิยม เพราะลัทธิมนุษยนิยม เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างสิ่งที่เป็นสาเหตุของสุขและทุกข์ขึ้นมาเอง ไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดรับรองคุณค่าของมนุษย์ วิทยาศาสตร์เป็นกุญแจไขความสุข มนุษย์ต้องร่วมมือกันสร้างสังคมอิสระสากลขึ้น และสิ่งสนองความต้องการทางอารมณ์ของมนุษย์คือศิลปะและวรรณคดี (ไม่ใช่ศาสนา) และแสงจันทร์งาม ได้อ่างพุทโธวาทแก่มาลุงกบุตร (แสง จันทร์งาม ๒๕๑๒ : ๑๓) เรื่องทิวฉิว ๑๐ ประการที่ไม่ทรงชี้แจงเพราะไม่มีประโยชน์ในทางนำไปพ้นทุกข์ ได้แก่เรื่องโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง กายกับจิตเป็นสิ่งเดียวกันหรือเป็นคน

ละอย่างเป็นต้น ทรงพยากรณ์แต่เรื่องความพันทุกข์ เหตุ-
แห่งทุกข์เป็นต้น

๔. มีลักษณะเป็นปฏิบัตินิยม เพราะนักปฏิบัตินิยม
เชื่อว่า ความคิดใจจะมีความหมาย ต้องอยู่ที่ผลปฏิบัติของ
ความคิดนั้น ความเชื่อโชคลางเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นความ
เชื่อที่ไม่ถูกต้อง ให้นำพุทธโฆวาทในสุปัพพัตถะสูตร ซึ่งมีใจ
ความว่า ประพฤติชอบเวลาใดเวลานั้นนับเป็นฤกษ์ดี

๕. มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย ทรงทำลายการกีด
กันระหว่างวรรณะและเพศ เช่น เปิดโอกาสให้คนทุกวรรณะ
ได้บวชในพุทธศาสนา และให้เคารพนับถือกันตามจำนวน
พรรษาที่บวชก่อนหลัง ให้สตรีบวชในพุทธศาสนา ซึ่งใน
ประเพณีและลัทธิดั้งเดิมของอินเดียสมัยนั้น แม้แต่จะศึกษา
พระเวทสตรีก็ทำไม่ได้ แต่ข้อขัดข้องที่ทรงไม่อนุมัติแต่แรก
เริ่ม เพราะทราบถึงสภาวะความแตกต่างทางเพศ จะทำให้
ทั้งสองฝ่ายเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ของกันและกัน และสตรี
เพศมีกำลังกายอ่อนแอ เมื่อปลื้มตัวไปอยู่ตามลำพังย่อมไม่
สามารถจะป้องกันตัวจากบุคคลผู้ปองร้ายได้ และในพระวินัย
พระสงฆ์จะประกอบกิจสงฆ์ จะต้องมีการประชุมลงมติกัน

ภิกษุแต่ละองค์จะต้องปฏิบัติตามระเบียบวินัย ตามสิทธิและหน้าที่ของตน

ลักษณะฝ่ายค้อย คือ ไม่สร้างสรรค์ (ตามคำกล่าว
โจมตีของผู้มองพุทธศาสนาแบบๆ ตามทัศนะของตน หรือ
มุ่งร้ายต่อพุทธศาสนา ซึ่งตามความหมายของข้อธรรมะนั้นๆ
มิได้หมายความว่าผู้โจมตีได้อธิบายไว้) แสง จันทร
งาม ได้ชี้แจงความหมายที่ถูกไว้อย่างแจ่มแจ้งเช่นที่กล่าวไว้

๑. เป็นทุนิยม มองโลกในแง่ร้าย เพราะตั้งตนด้วย
ทุกข์เป็นอันดับแรกในอริยสัจ ๔ ซึ่งความหมายโดยละเอียด
ในอริยสัจ ๔ นั้น มุ่งให้รู้จักทุกข์เพื่อดับทุกข์

๒. ขัดต่อความเจริญของโลก เช่น ทรงสอนข้อ-
สันโดษ ทำให้คนไม่กระตือรือร้นขวนขวาย ซึ่งที่จริงทรง
สอนให้ยินดีในส่วนที่พึงมีพึงได้ ให้ข่มความอยาก และ
ดำเนินชีวิตตามฐานะ และทรงสอนให้ขยันหมั่นเพียร

๓. พุทธศาสนาเถรวาท สอนให้คนทุกคนหลุดพ้น
เฉพาะตน เป็นการเห็นแก่ตัว ความหมายที่แท้จริงนั้น
หมายถึงให้สามารถช่วยตนเองได้ก่อนแล้วจึงช่วยผู้อื่น ดัง-
เช่น คนว่ายน้ำเป็นจึงจะช่วยคนตกน้ำได้โดยปลอดภัย

๔. พระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์ เพราะในสังคัมพระสงฆ์ไม่อนุญาตให้ภิกษุ มีทรัพย์สินสมบัติเป็นของตนเอง นอกจากบิณฑบาตส่วนตัว ทรัพย์สินสมบัติอื่นต้องเป็นของสงฆ์ แท้จริงนั่นลัทธิคอมมิวนิสต์ ถือรัฐเป็นใหญ่ จำกัดสิทธิส่วนบุคคล มุ่งความสมบูรณ์พูนสุขส่วนตัวทุกในชาตินี้ แต่พุทธศาสนาจำกัดสมบัติของสงฆ์เพื่อความไร้กังวลจะได้มีเวลาฝึกตน เพื่อบรรลุธรรมสูงสุด ส่งเสริมอิสรภาพส่วนบุคคล มุ่งสู่ความสุขสูงสุดด้วยอริยทรัพย์ ไม่อาศัยทรัพย์ทางวัตถุ

สารัตถ์สำคัญในวรรณคดีทางพุทธศาสนา

ในการพิจารณาพุทธศาสนาในด้านปรัชญา จำแนกคทงประเสริฐ กล่าวว่ พุทธศาสนาถ้าจะเรียกเป็นลัทธิควรจะเป็นรูปนามนิยม เพราะในพุทธศาสนาถือว่า สรรพสิ่งในโลกมีแต่รูปและนาม ผู้เขียนเห็นตามคำกล่าวของวิทยากรผู้นี้ ทั้งสองสิ่งนี้เกี่ยวข้องกันอาศัยกันอย่างใกล้ชิด พระนาคเสนทูลอธิบายแก่พระยามลิตินท์ว่า รูปเป็นธรรมอันหยาบ

นามธรรม* อันละเอียด นามหรือนามธรรมนั้น—
คือจิตและเจตสิกนั่นเอง พระนาคเสนอธิบายแก่พระยามิลินท์
ว่า รูปธรรมไม่ทำให้สัตว์ไปเกิด แต่จิตเจตสิกนำสัตว์ไปเกิด
และทั้งสองสิ่งนี้เกิดพร้อมกัน เปรียบเหมือนไข่ไก่ ต้อง
ปรากฏขึ้นเป็นก้อนจึงจะจับกันเป็นไข่ขึ้นมาได้ ไข่และก้อน
นั้นอาศัยกันเกิดขึ้น เหมือนรูปธรรมอาศัยนามธรรมเกิดขึ้น

* ความหมายของคำว่า ธรรม มีความหมายต่าง ๆ กัน ๕ อย่าง ใน
หนังสือศาสนวิทยา ของ แสง จันทร์งาม คือ

๑. หมายถึงบัญญัติ หลักการระเบียบแบบแผน ธรรมเนียม
ประเพณีต่าง ๆ ที่คนเชื่อถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา

๒. หมายถึงหน้าที่ที่คนประเภทต่าง ๆ จะพึงปฏิบัติด้วยตนเอง
และปฏิบัติต่อกันและกัน เช่น ขรวาสธรรม ราชธรรม

๓. หมายถึง คุณธรรมฝ่ายดีที่ควรทำให้เกิดมีในตน เช่น ไมตรี
จิต ความรู้จักบุญคุณ ความยุติธรรม ตรงข้ามกับอธรรม ซึ่งหมายถึง
ความชั่ว เช่น ธรรมย่อมหาวิทยาลัยพระพุทธธรรม

๔. หมายถึง กฎเกณฑ์ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา เช่น อนิจตา ความ
ไม่เที่ยง

๕. ธรรมะ หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างบรรดาที่มีอยู่ในจักรวาลเช่น
คำว่า สัพพะ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา หมายถึง
ธรรมประเภทนี้” — พุทธศาสนวิทยา หน้า ๘๓-๘๔ ในที่นี้หมายถึง
ความหมายข้อที่ ๕

(มิลินทปัญหา ฉบับมหาภูมิ หน้า ๖๔) สรรพสัตว์ในโลก
 ทั้งปวงประกอบไปด้วยบรรดาสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะการปรุงแต่ง
 แบ่งออกได้เป็นกอง เรียกว่า ชั้น แบ่งเป็น ๕ ชั้น
 เป็นรูป ๑ เรียกว่า รูปชั้น เป็นนาม ๔ รวมเรียกว่า
 นามชั้น ได้แก่ เวทนาชั้น (กองธรรมชาติที่เสวยอารมณ์)
 สัญญาชั้น (กองธรรมชาติที่ทำหน้าที่จำได้หมายรู้) สังขาร
 ชั้น (กองธรรมชาติที่ทำหน้าที่ปรุงแต่ง) ทั้งสามชั้นนี้
 เป็นเจตสิกธรรม (ธรรมชาติที่เป็นไปกับจิต คือ เกิดขึ้น
 ตั้งอยู่และดับไปพร้อมกับจิต) และวิญญาณชั้น (การ
 รับรู้สัมผัส) เป็นจิต สัตว์ทั้งหลายในโลกทั้งปวง นับตั้งแต่
 พรหมลงมาถึงสัตว์เดรัจฉาน ตั้งแต่ใหญ่ที่สุดถึงเล็กที่สุด
 ตลอดจนเปรต อสุรกาย สัตว์นรก หลายเหล่ามีทั้ง ๕ ชั้น
 แต่บางเหล่ามีชั้นเพียงสี่ชั้น บางเหล่ามีเพียงชั้นเดียว
 ข้อความละเอียด และสาเหตุของการที่ธรรมชาติปรุงแต่งให้มี
 ชั้นจำนวนเท่าใด มีอยู่ในอภิธรรมมัตถสังคหะ พระอภิธรรม
 เป็นอภิปรัชญา และบางส่วนเป็นคำอธิบายชี้แจงเหตุผล—
 ข้อความในพระสูตรในแง่ของชีววิทยา และจิตวิทยาที่
 สัมพันธ์กับชีววิทยา คือ ตอนที่ชี้แจงว่า เด็กเมื่อถือกำเนิด

ในครรภก็มีลักษณะอย่างไร และพัฒนาขึ้นมาเป็นตัวตน—
อย่างไร ส่วนใหญ่เป็นจิตวิทยาในแนวคิดของชาวตะวันตก
คำอธิบายปรากฏการณ์ของจิตมีปรากฏอยู่ในพระสูตร การ
ฝึกหัดจิตให้เลื่อนสู่ระดับที่สูงขึ้นอย่างสมเหตุสมผล เทียบ
เคียงกับชีวิตมนุษย์ได้ทุกกาลสมัย มีปรากฏอยู่อย่างละเอียด
ในพระสูตรและอภิธรรม แนวทางการฝึกจิตอย่างเคร่งครัด
เข้มงวด หรือการดำเนินชีวิตให้บริสุทธิ์สะอาดได้จริง มีอยู่
อย่างครบถ้วนในพระวินัยปิฎก ธรรมะในพระสูตรและพระ
วินัยเป็นการอธิบายธรรมะ และวินัยโดยยกบุคคลสัตว์สถานที่
และองค์ประกอบแวดล้อม ในปิฎกทั้งสองนี้ผู้ศึกษาจะได้
เรียนทั้งการปกครองประวัติโบราณคดี มรรยาท และ
วัฒนธรรมอันดี จะได้เห็นตัวอย่างของบุคคลทั้งดีและไม่ดี
และผลของกรรมของเขาซึ่งประกอบขึ้นทั้งในอดีต และ—
ปัจจุบัน ผู้ศึกษาพระไตรปิฎกจะศึกษาธรรมะ จากชีวิตของ
คนที่ประพาศิณีเป็นตัวอย่างเตือนสติให้หลีกเลี่ยง ไม่ทำผิด
ทำนองเดียวกัน และจากชีวิตของคนที่พระพุทธรเจ้ารับรอง
แล้ว ได้แก่พระอริยสาวกผู้ศึกษาจะเห็นตัวอย่างของการ
เอาชนะกิเลส และความพยายามประกอบกรรมดี นำให้เกิด

กำลังใจที่จะทำความดีต่อไป โดยเฉพาะพุทธจริยวัตร ประกอบด้วยพระบริสุทธิคุณ เหมาะสมที่เป็นหลักสำคัญให้ พุทธศาสนิกยึดเป็นที่ระลึกที่พึงทางใจได้โดยเต็มที่ ในด้าน ตัวอย่างอันดีเลิศในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ตน และแก่ผู้อื่น พระกรุณาคุณที่ได้ทรงพร่ำสอนเรื่องศีล สมာธิ บัญญา แก่ เวไนยสัตว์ถึง ๔๕ ปี จนวาระสุดท้ายยังประทานปัจฉิม โอวาทซึ่งรวมพระธรรม ทั้งหมดลงในธรรมข้อใหญ่เพียง ข้อเดียว คือ ความไม่ประมาท “พวกเธอจงทำความไม่ ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด” (ที.ม. ๑๐/๑๔๓/๑๔๘) เป็น พระกรุณาคุณที่หาครูใดศาสนาใดเปรียบมิได้ ข้อธรรมะใน พระไตรปิฎก (กล่าวแล้วในบทที่ ๓) เกิดจากพระปรีชา สามารถในศาสตร์ทั้งปวง ซึ่งมีศึกษากันอยู่ในสมัยนั้น เป็น พื้นฐานไม่มีข้อธรรมใดในพระสูตรและพระอภิธรรมเป็นของ ล้ำสมัย ไม่ว่าในโลกไหน (ความหมายของคำว่าโลก ใช้นัยเดียวกับที่ใช้กับข้อความในหน้า ๙๓) ตราบใดที่ยังมีรูป และนามอยู่สภาวะหรือธรรมชาติของนามและรูป ย่อมเป็น ดังที่กล่าวไว้ในพระอภิธรรม และหลักธรรมในพระสูตรนั้น ยังใช้แก้ปัญหาของชีวิตทั้งส่วนตัว และสังคมได้ทุกกาลสมัย

ส่วนพระวินัยซึ่งกำหนดชนกับภิกษุในอินเดียสมัยนั้น บางข้อ
อาจไม่จำเป็นต้องใช้กับภิกษุไทยสมัยนี้ ทำให้ผู้ศึกษา—
ตระหนักถึงความรอบรู้ของพระพุทธเจ้า และซาบซึ้งใน
พระบริสุทธิคุณของพระองค์ผู้มีบัญญัติข้อห้ามต่าง ๆ ไว้ด้วย
พระอริยาสัถย์ที่ปราศจากกิเลส คือ โลก โกรธ หลง

ในพระอภิธรรมมีแต่กล่าวถึงธรรมชาติของจิต เจตสิก
และรูปล้วน ๆ ไม่มีการกล่าวถึงบุคคล และสถานที่เป็นเรื่อง
เป็นราว โยงเป็นเหตุเป็นผลในทำนองเกร็ดพงศาวดารหรือ
ประวัติศาสตร์ แต่จากการศึกษาพระอภิธรรมจะเข้าใจ—
ว่า เหตุใดการปฏิบัติอย่างทีกล่าวไว้ในพระสูตรและพระวินัย
แต่ละประการจึงเป็นผลในการขจัดเกลา หรือพอกพูนกิเลสได้
ทั้งในสอดคล้องต้องกันกับคำสอนในพระสูตรและพระวินัย
เป็นอันดี ข้อความในหลายสูตรเป็นเนื้อหาที่จัดเป็นญาณ
วิทยาได้ เช่นที่กล่าวถึงการก่อตัวของโลก ภิกขุ และ
จักรวาล มีลอยในอากาศนับประมาณมิได้ ขนาดของ
โลกเราเห็นเปรียบเป็นเพียงมวลผงธุลีมวลหนึ่งทั้งปวง ที่ลอย
เคล้งคว้างอยู่ โลกอื่น ๆ เหล่านี้บางโลกก็มีชีวิตวิญญาณ—
อาศัยอยู่เช่นเดียวกัน และหมุนเวียนเกิดตายตามกฎ—

ปฏิจสมเด็จพระมาทเช่นเดียวกับในโลกนี้ แต่ไม่มีปรากฏแจ้งไว้ว่า
คือรูปพรรณสัณฐานและดำเนินชีวิตอย่างมนุษย์ หรืออย่าง—
สัตว์ประเภทใด มีรูปร่างอย่างร่างคนสัตว์ในโลกนี้ หรือ
ละเอียดเช่นรูปของเทวดาและพรหม* ที่ทรงนำมาเทศนามิใช่
จะถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องเรียนรู้ หากแต่เป็นความรู้ที่จะ
ช่วยพิสัจน์ให้เห็นจริงในหลักอนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกข์
(ความทนอยู่ไม่ได้) และอนัตตา คือ ความที่สิ่งทั้งปวง อัน
ได้แก่ คน สัตว์ และสสาร เป็นของไม่มีตัวตน (อัตตา) และ
ไม่เป็นของของตน และความไม่สำคัญของ “ตัวตน” ที่เรา
หลงยึดถืออยู่ คน สัตว์ สิ่งของทั้งปวงเป็นเพียงการประกอบ
กันขึ้นของรูป และนาม ตามกฎธรรมชาติของปฏิจสมุปบาท
ทั้งปวงในจักรวาลอันย่อมประกอบด้วยรูปและนาม หรือ
ประกอบด้วยรูปอย่างเดียว เช่นเดียวกับสิ่งต่าง ๆ อีกเหลือ—

* ในไตรภูมิพระร่วง มีกล่าวถึง รูปร่างของมนุษย์ในทวีปอื่น ผู้เขียนขอ
สันนิษฐานว่าผู้แต่ง ค้นคว้าหามา หมายถึง มนุษย์ในเขตแดนอื่นในโลกนี้
เพราะในที่นี้ไม่ได้บอกไว้ชัดเจนว่ามีในโลกอื่น และคำแปลของคำว่า
ทวีป ก็ไม่มีแปลว่า โลก ลักษณะหน้าตาของคนเหล่านั้นเป็นคำบรรยาย
ทำนองวรรณคดี (เช่น รูปหน้างามของนางงามในวรรณคดีไทย กทมกั
พระจันทร์ จมูกพระเอกในวรรณคดีไทยโค้งงอขอกาม)

อยู่ เพราะเนื่องจากพุทธศาสนาถือว่า กายและจิตสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยธรรมชาติ จิตทรุดโทรมเพราะไม่ได้รับการบำรุงทางกายให้ถูกต้อง ร่างกายทรุดโทรมเพราะไม่บริหารจิตให้ถูกต้อง การรับรู้อารมณ์เสียงกลิ่นรส และกายสัมผัสโดยไม่ใช้โยนิโสมนสิการ* ทำให้เกิดทุกข์ หาได้เกิดจากการคลบั่นทอนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดไม่ ทั้งหมดล้วนแต่เป็นผลการกระทำทางกาย วาจา และใจ ของบุคคลนั้น ๆ ทั้งในอดีตไกล ๆ ไต่แก่ ชาติก่อน ๆ และอดีตใกล้ ๆ เช่น ชั่วโมง นาทีที่แล้วมา มนุษย์เป็นผู้บงการชีวิตด้วยการกระทำของตนเอง กรรมที่ทำไว้แล้วแก้ไขไม่ได้ ต้องได้รับผลของกรรมนั้นแน่นอน เมื่อประสบผลกรรมที่ไม่เป็น

*“มนสิการกุศลตา เป็นโณ ปัญญา กิริยาที่รู้จัก ฯลฯ ความไม่หลง ความสอต่อธรรม สัมมาทิษฐิ อันเป็นเหตุฉลาดในการมนสิการ ซึ่งธาตุเหล่านั้นอันใดนี้เรียกว่า มนสิการกุศลตา” จากพระอภิธรรมปิฎก ธรรม—สังคณีปกรณ์ ข้อ ๘๕๗.

และ “ลักษณะโยนิโสมนสิการ กับลักษณะปัญญานี้ ถ้าจะเปรียบเทียบอันเกี่ยวเหมือนเกี่ยวข้าว...มือซ้ายที่ถือรวงข้าวไว้ ไต่แก่ โยนิโสมนสิการ อันมีลักษณะถือเอามือขวาที่ถือเกี่ยวเกี่ยวรวงข้าว ตักกระชากให้ขาดนั้น ไต่แก่ปัญญาอันมีลักษณะตักให้ขาด ด้วยประการดังนี้” (จากมิลินทปัญหาปฐมวรรคมนสิการลักษณะปัญญา)

ที่พอใจ เกิดความทุกข์เดือดร้อน หรือพบสิ่งน่าพอใจเกิด
ความเพลิดเพลิดน มนุษย์ต้องใช้ธรรมคือ สติและปัญญา
รู้เท่าทันกระแสของโลก สร้างความมั่นคงแข็งแรงในจิตให้
สามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ และไม่หลงมัวเมาไปกับความ
เพลิดเพลิดนนั้น รักษาจิตใจไม่ให้กระทบกระเทือนหวั่นไหว
เพราะความหวั่นไหวของจิตนั้นแหละเป็นโรค และทำให้เกิด
ทุกข์ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายความหวั่นไหวเป็นโรค ความ
หวั่นไหวเป็นผี ความหวั่นไหวเป็นลูกศร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เพราะเหตุนี้แล... ไม่พึงสำคัญซึ่งสิ่งทั้งปวง ไม่พึงสำคัญ
ในสิ่งทั้งปวง ไม่พึงสำคัญแต่สิ่งทั้งปวง ไม่พึงสำคัญว่าสิ่ง
ทั้งปวงของเรา เรอนนเมื่อไม่สำคัญอย่างนี้ก็ไม่ถ่อมมั่งอะไร ๆ
ในโลก เมื่อไม่ถ่อมนั้นก็ไม่ใช่คั่ง ย่อมคับเฉพาะตนที่เดียว...
เพราะเหตุนี้แล ตถาคตย่อมเป็นผู้ไม่มีความหวั่นไหว
ปราศจากลูกศร เพราะเหตุนี้แล ถึงแม้ภิกษุก็พึงหวังว่า
เราพึงเป็นผู้ไม่มีความหวั่นไหว ปราศจากลูกศร เพราะ
เหตุนี้แล ถึงแม้ภิกษุก็พึงหวังว่าเราพึงเป็นผู้ไม่มีความ
หวั่นไหว ปราศจากลูกศรอยู่” (ส. สพ. ๑๘/๑๒๐/๗๐)
และในอชฺฐสูตรที่ ๒ ได้ประธานโอวาทไม่ให้ภิกษุ สำคัญว่า

ขันธุ์ ธาตุ อายตนะ* เป็นของตน ถ้าทำได้ดังที่โฆวาท
ก็จะพันทุกข์ ในพระสูตรมีแต่พุทโฆวาท ส่งเสริมให้เพิ่มพูน
ศีลสมาธิปัญญาเป็นเนื้อหาสำคัญ จนเกิดปัญญาญาณเข้าใจ
ธรรมชาติของขันธุ์ธาตุ อายตนะ เออาชนะกิเลส คือ ความโลภ
โกรธ หลง โดยศึกษาธรรมชาติของนามและรูปให้รู้ถูกต้อง
ตามความเป็นจริง มีความสุขตามลำดับขั้นของชัชชนะเหนือ
กิเลส และเมื่อจิตไม่ยึดมั่น ถือมั่น ย่อมหลุดพ้นจากอำนาจ
ของกิเลสโดยสิ้นเชิง เป็นความสุขสูงสุดและเมื่อไม่มีกิเลส
เครื่องนำให้เกิด วัฏจักรก็ขาดลงโดยเด็ดขาดไม่มีการวนมา
เกิดใหม่อีก

พระพุทธเจ้าทรงอธิบาย วัฏจักรแห่งการเวียนว่าย
ตายเกิดด้วยการเทศนาถึงธรรมที่เป็นเหตุ และเป็นผลเกิดต่อ
เนื่องกันธรรมชาติของนามและรูปที่กล่าวไว้ในพระอภิธรรม
ปิฎกอธิบายให้เข้าใจเหตุผลของข้อธรรมในพระสูตร เช่นใน
พระสุตตันตปิฎก มีบางพระสูตรกล่าวถึงเมื่อพระองค์ทรง

* ธาตุ หมายถึง รูปร่างและใจ แยกออกเป็นหลายวิธีหลายประเภท และ
อายตนะ หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และรูป เสียง กลิ่น
รส กายสัมผัส และสิ่งที่ใจรับสัมผัส (ธรรมมารมณ)

ประกาศความคิดทางด้านญาณวิทยาเกี่ยวแก่เรื่อง ความไม่
สำคัญของเหตุทางหลายกัตถ์ค้ำนมิฉนาทิมชฐิ ๖๒ ประการ
ของเจ้าลัทธินั้น เมื่อศึกษาในพระอภิธรรมปิฎกจะเข้าใจว่า
เหตุใดที่เชื่อว่าเหตุสามารถบังการชีวิตมนุษย์ ให้เป็นไป
ต่าง ๆ และสร้างสรรพโลกและจักรวาลและสิ่งต่าง ๆ ได้จึง
เป็นความเชื่อที่ปราศจากเหตุผล จากการศึกษาอภิธรรม
จะเห็นได้ว่า กรรมคือการกระทำของมนุษย์เอง มีอำนาจ
บันดาลให้เกิดผลต่อชีวิต ในกาลต่อไปของมนุษย์ได้อย่างไร
มีอธิบายอยู่ในเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท พระพุทธองค์แสดงการ
เป็นไปของปฏิจจสมุปบาทธรรม ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๑๑
ประการ ธรรม * หนึ่งเกิดขึ้นเป็นผลให้ธรรมอีกธรรมหนึ่ง
เกิดขึ้น นั่นคือธรรมนั้นเป็นเหตุให้ธรรมะอีกธรรมหนึ่งเกิด
ขึ้น และในด้านที่ธรรมะหนึ่งดับไปเป็นผลของธรรมหนึ่งดับ
และเนื่องจากธรรมะนั้นดับเป็นเหตุให้อีกธรรมหนึ่งดับ และ
การดับของธรรมต้น ๆ เป็นเหตุให้ธรรมต่อ ๆ ไปดับตาม ๆ

* ธรรมะ ในที่นี้หมายถึงรูปและนาม ที่ประกอบกันเป็นสัตว์ที่ต้องเวียน
ว่ายตายเกิดในโลก คำว่าสัตว์นี้ หมายถึงตลอดถึงสัตว์ในโลกทั้งปวง
อันได้แก่ มนุษย์โลก เทวโลก พรหมโลก

กันไปจนหมดวิญจักร ธรรมะในปัจฉิมบุพบาท ๑๑ ประการ
คือ อวิชชา→สังขาร→วิญญาณ→นามรูป→สฬายตนะ→
ผัสสะ→เวทนา→ตัณหา→อุปาทาน→ภพ→ชาติ ชรา
มรณะ โศกปริเทวทุกข์ โทมนัสอุปายาส อธิบายว่า เมื่อ
มีอวิชชา ย่อมก่อให้เกิดธรรมต่างๆ ตามลูกศร และเมื่อ
เกิดปัญญาเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ทำให้อวิชชา (คือความไม่รู้)
ดับไป ธรรมถัดไปก็ดับต่อๆ กันไป เพราะเหตุที่ธรรม
ข้างต้นดับ และเมื่อไม่มีชาติ คือ การเกิดแล้ว ความแก่
ความตาย และความทุกข์เวทนา นานาประเภทย่อมไม่มี
พระพุทธเจ้าตรัสอริยสัจ ๔ เห็นแจ้งในความเป็นเหตุ เป็น
ผลแก่กันแห่งปัจฉิมบุพบาทธรรมในวิญจักร และไม่มีผู้ใด
เข้าใจปัจฉิมบุพบาทธรรม ได้ลึกซึ้งกว้างขวางเท่าพระองค์
เอง มีโอกาสหนึ่งพระอานนท์ในขณะนั้นเป็นเพียงพระโสคา
บัน ทูลพระองค์ว่าเข้าใจปัจฉิมบุพบาทแล้ว พระพุทธองค์
ว่าอย่างเข้าใจว่าเป็นของตน แม้พระอรหันต์สาวกก็ยัง
ไม่สามารถหยั่งถึงความลึกซึ้ง โดยสมบูรณ์ของปัจฉิมบุพบาทได้
จึงมีพิศต้องกล่าวถึงบุคคลกัลยาณชนสามัญที่ยังไม่เป็นอริย-
บุคคล จะสามารถแยกแยะ^๕แจ้งปัจฉิมบุพบาทธรรมได้

ลึกซึ้ง เป็นที่กระจ่างแก่คนอื่น จะแข็งแรงได้เท่าที่ปัญญาของตนจะพึงหยั่งถึงเท่านั้น

ในเรื่องของกรรมพระพุทธเจ้าสอนว่า กรรมที่รุนแรงมากย่อมให้ผลทันตาเห็น ปรากฏในพระธรรมบทหลายเรื่อง มีทั้งผลของอนันตริยกรรม ฝ่ายข้างบุญ และฝ่ายข้างบาป ในพรหมชาลสูตรทรงอธิบายว่า เพราะเหตุใดเจ้าลัทธิต่างๆ จึงเชื่อผิดๆ เช่น เชื่อว่าตายแล้วสูญหรือตายแล้วเกิดอย่างแน่นอน หรือเชื่อว่ากรรมนั้นไม่มีผลหรือเชื่อว่าพระพรหม—มีอำนาจสูงสุดในการดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ เป็นต้น แม้พระองค์ทรงทราบดีเกี่ยวกับปัญหาที่ถกเถียงกันมาก เกี่ยวกับโลก และจักรวาล และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และจักรวาลก็ได้ทรงเสียเวลาให้หมดเปลืองไปมากในการชี้แจงเหตุผลเกี่ยวกับปัญหาเหล่านั้น และได้ทรงแจ้งให้ทราบอย่างชัดเจนว่าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านั้น เพราะไม่ตรงกับจุดประสงค์ของพระองค์ ในการที่ได้ทรงสละความสุขทางโลกียวิสัยออกบวช (คือจุดมุ่งหมายที่จะหาทางพ้นทุกข์และนำให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ด้วย ทรงพร่ำสอนแต่ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งแยกแยะออกเป็นการกระทำชอบ ๘ ประการ(อริยมรรค๘)

ด้วยวิธีการแบ่งหมวดหมู่ออกเป็นธรรมข้อต่าง ๆ ทรงยก
อุทาหรณ์เหตุการณ์ในอดีตบ้าง ในปัจจุบันสมัยนั้นบ้างเป็น
อุทาหรณ์ และใช้อุปมาอุปมัยเปรียบเทียบด้วยประการต่างๆ
ให้เหมาะแก่อัธยาศัย และฟังประสบการณ์ของผู้ฟัง ใช้ภาษา
ง่าย ๆ ทำให้ผู้ฟังเมื่อยึดถือลัทธิอื่นมาก่อน ฟังกิตติศัพท์ผิด ๆ
เกี่ยวกับพุทธเจ้ามาก่อน ฟังจะได้รับฟังธรรมะจากพระโอษฐ์
เกิดความเข้าใจและกล่าวสรรเสริญด้วย ธรรมปฏิบัติ แล้ว
ปฏิบัติตนเป็นอุบาสก ดังเช่น เรวัญชพราหมณ์ เริ่มด้วย
การถวายพระนามแก่พระองค์ด้วยชื่อต่าง ๆ เช่น ท่าน—
พระโคตมไม่ผุดเกิด ฯลฯ แต่เมื่อพระองค์มิได้มีโทษ เพราะ
ถ้อยคำของพราหมณ์นั้น กลับทรงเมตตาอธิบายความหมาย
ของคำนามเหล่านั้นไปในทางที่ให้เข้าใจ แนวคิดและวิธี
ชำระจิตให้บริสุทธิ์ในทางพุทธศาสนา เรวัญชพราหมณ์ถึงกับ
ทูลสรรเสริญธรรมเทศนาของพระองค์ว่า “ข้าแต่ท่านพระ
โคตม ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ภาษิตของพระองค์
ไพเราะนัก . . . เปรียบเหมือน . . . หรือส่องประกายในที่มืด
ด้วยตั้งใจว่า คนมีจักขุจักเห็นดังนี้ ข้าพเจ้าขอถึงท่านพระ
โคตม พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ” (มหา ป.

๑/๔/๘) ในการปฏิบัติตนเพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์ มีวิธีบริหารกายให้เหมาะสมที่จะปฏิบัติทางจิตได้บริบูรณ์ ควรจัดไว้เป็นสขุศาสตร์ “ตุมกรภิกษุทั้งหลาย เราฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรีเสียทีเดียว และเมื่อเราฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรีเสีย ย่อมรู้จักคุณคือความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า มีกำลังอยู่สำราญ แม้เธอทั้งหลายก็จงมาฉันโภชนะ เว้นการฉันในราตรีเสียเถิด.... ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคว่าอย่างนั้น พระเจ้าข้า” (ม.ว. ๑๓/๒๒๒/๑๙๑) ฟังสังเกตว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแนะนำชี้ทางให้ภิกษุปฏิบัติอย่างไร พระองค์ยกพระองค์เอง และผลการปฏิบัติของพระองค์เองเป็นตัวอย่าง เข้าตามหลักว่าสอนสิ่งใดผู้สอนต้องปฏิบัติให้ได้เห็นผลชัดเจนก่อน จึงจะสอนได้ผลดี

ในพระวินัยเมื่อกล่าวถึงประวัติหมอชีวกและการรักษาโรคต่างๆ ของหมอผู้นั้น ทำให้เราได้ทราบถึงวิชาแพทย์ของอินเดียโบราณ แพทย์อินเดียรู้จักพยาธิ และระบบการย่อยอาหารตั้งแต่ก่อนพุทธกาล และได้ถ่ายทอดมาถึงหมอชีวกโกมารภัจในพุทธกาล หมอชีวกสามารถบำบัดโรคของ

คนไข้ทางประสาทวิทยาด้วยการผ่ากระโหลกศีรษะ นำตัว—
พยาธิ (ตัวหนอน) ออกมาจากสมองคนและคนไข้หายเป็น
ปกติเห็นผลโดยรวดเร็ว เขารู้คุณสมบัติทางยาของพืชพันธุ์
พื้นเมืองในการรักษาโรค และที่เป็นพิษ เนื่องจากหมอซีวก
รู้เจเนบทางยา เมื่ออาจารย์ทดสอบความรู้ โดยให้เข้าไปใน
ป่าชุกพันธุ์ไม้ที่ใช้ทำยาไม่ได้มาให้อาจารย์ หมอซีวกไม่—
สามารถหามาได้ เพราะหมอซีวกรู้จักสรรพคุณทางยาของ
ต้นไม้ทุกชนิดในป่า ความขวนขวายของหมอซีวกเพื่อจะ
ถวายผ้าสีไวยกะ ผ้าเนื้อดีเลิศคุณหนึ่งที่ได้มาจากการรักษา—
พระเจ้าจันตบั้งโชตแก่พระพุทธเจ้า และขอพรจากพระ
พุทธเจ้าให้มีพุทธานุญาต ให้พระสงฆ์รับคหบดีจิวรได้
ตั้งแต่นั้นเหตุให้มีการผ่อนผันให้ภิกษุรับคหบดีจิวรได้ ไม่
ใช้แต่ผ้าบังสกุล คือผ้าที่ผ่อนทงแล้ว อย่างเดียวเป็นจิวร
(วิน บ.ม. ๕/๑๒๘-๑๓๙/๑๕๗-๑๗๖) ในเอกสารทาง
พุทธศาสนาที่เป็นเนื้อแท้ของพุทธศาสนา ไม่มีสักแห่งเดียว
ที่ใช้วิธีเสกเบา หรือสวดวิงวอนในการแก้โรภัยไข้เจ็บหรือ
แก้ปัญหาวีต แม้หมอซีวกบำบัดโรคคนไข้ก็ใช้วิธีบำบัด
ทางศีลยกรรม ซึ่งเป็นวิธีแพทย์ประสาทวิทยาใช้อยู่ใน—

ปัจจุบันทั้งกล่าวแล้ว ข้อความบางตอนฟังดูอาจไร้เหตุผล แต่ย่อมมีเหตุผลทางจิตวิทยาซึ่งผู้ทักกล่าวเช่นนั้นยังไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยเหตุผลทางตรรกวิทยา แต่อาจเป็นไปได้ทางจิตวิทยา เช่น ในกรณีเมตตสูตร มีเรื่องเล่าว่า รุกขเทวดามารบกวนพระภิกษุผู้บำเพ็ญธรรมอยู่ให้เดือดร้อน ไม่สามารถบำเพ็ญสมณธรรมได้โดยสงบ พระพุทธเจ้าจึงทรงให้ภิกษุเหล่านั้นทรงจำข้อธรรมะที่ตี ๆ ชุดหนึ่งร้อยกรองในทันทีนั้นแบบกลอนสทอย่างไพเราะ นำไปสาธยายเมื่อได้รับการรบกวนจากเทวดา ข้อความนั้นเป็นการสรรเสริญธรรมคือ คุณสมบัติของผู้แสวงสันติบาท (คือ นิพพาน) ว่าบุคคลเช่นนั้นทรงคุณธรรมคือประพฤติกุศลโดยซื่อตรงว่าง่ายไม่เอือมธุมนะ มีเมตตาแก่สัตว์ทั้งปวงโดยไม่มีประมาณไม่จำกัดเพศและภูมิ และถนอมสัตว์เหล่านั้น ดังมารดารักถนอมบุตรโอรสอันเกิดแต่อุทรของตนฉะนั้น บุคคลเช่นนั้นย่อมพบความสุขสันติ และไม่เกิดในกรรมอีกต่อไป เทวดาเหล่านั้นในขณะที่ได้ฟัง ก็ตั้งใจตรึกไปตามเนื้อความย่อมเกิดจิตใจเป็นกุศล คิดปราณีภิกษุเหล่านั้นเลิกรบกวนและให้ความคุ้มครองแก่ภิกษุเหล่านั้นผู้ประพฤติกุศลดีอยู่

ในบางสูตรเล่าถึงเมื่อพระพุทธองค์เอง หรือภิกษุบางองค์—
อาพาธ พระองค์ตรัสให้ภิกษุอื่นสาธยายโพชฌงค์ ๗ ให้ฟัง
ทำให้พิษร้ายของอาพาธนั้นบรรเทา และหายในที่สุด วิธีการ
นั้นใช้ได้เพราะผู้ฟังเป็นผู้ทรงคุณธรรมเหล่านั้น และส่ง—
ความคิดตริกไปตามความหมายของธรรมข้อนั้น ๆ อยู่ เกิด
ธรรมปฏิบัติ ไม่รับรู้อาการเจ็บป่วยอันเกิดจากอาพาธ ข้อ
คุณธรรมที่เคยมีความปลาบปลัดมปีติอย่างรุนแรง จนล้มเจ็บ
ป่วยก็ยังมีอยู่พอจะพิสูจน์ได้จากชีวิตประจำวัน

วรรณคดีทางพุทธศาสนาที่รจนาไว้ในสมัยโบราณ
และจารึกไว้เป็นภาษาบาลี เป็นของมีค่าทั้งความไพเราะ
ทางสำนวนโวหารและเนื้อความที่สอนทั้งจริยธรรม และ
ความรู้ด้านรัฐประศาสนศาสตร์ให้แก่ชาดกต่างๆ พระเจ้า
๕๐๐ ชาติ และทศชาติ เป็นเรื่องทำนอง นิทาน นิยาย
เล่าถึงชาติก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์
และเรื่องชาติก่อนของพระสาวก ซึ่งเคยพบกัน มีความ
สัมพันธ์ต่อกันมาหลายชาติ ในสังสารวัฏ ธรรมบท (ธัมมะ
ปัททฐกถา) เป็นเรื่องเล่าเหมือนเกร็ดพงศาวดารเล่าถึง
เหตุการณ์ในสมัยโบราณบ้าง ในสมัยพุทธกาลบ้าง ประวัติ

ชีวิตของพุทธสาวกและคนสำคัญในสมัยนั้นบ้าง มีคำคม และ
สุภาษิตแทรกอยู่ ผู้ใฝ่อ่านพบอาจถือเป็นแนวปฏิบัติในการ
ดำเนินชีวิตได้ เป็นคำพูดของตัวละครในวรรณคดีเหล่านั้น
พระโพธิสัตว์ไม่ว่าจะถือพระชาติเป็นสัตว์ประเภทใดหรือเป็น
คน ล้วนเป็นผู้ทรงธรรมและปรีชาสามารถ นำหมู่คณะ
บริวารของพระองค์ ให้ปลอดภัยจากการรุกรานของคน และ
สัตว์อื่นได้ พระพุทธเจ้าและอริยสาวกได้ตั้งปณิธานไว้ว่า
จะเป็นบุคคลเช่นนั้นไว้ในชาติก่อนดอยหลังไปหลาย ๆ กัลป์
นับไม่ถ้วน และสร้างสมความดีสะสมมากขึ้น ๆ ทุกที ๆ จน
ความดีสมบูรณ์ถึงขนาด จึงจะเป็นบุคคลบริสุทธิ์ ชนอรหันต์
และมีความสามารถพิเศษต่างๆได้ เพราะตั้งจุดมุ่งหมายไว้
อย่างมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงแม้ตายแล้วก็เกิดใหม่มาดำเนินการ
ตามจุดมุ่งหมายนั้นต่อไป ตำแหน่งสำคัญ ๆ ในหมู่พุทธสาวก
เช่น เป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย เบื้องขวา หรือเป็นพุทธ
อุปัฏฐาก เช่น พระอานนท์ พุทธอนุชา หรือเป็นอรหันต์
ที่มีฤทธิ์ประการใดก็ต้องตั้งความปรารถนา (อธิษฐาน) ไว้
เป็นจุดเริ่มแรก แล้วปฏิบัติด้วยวิธีที่นำไปสู่สภาพเช่นนั้น
โดยไม่ทอดอ้อย ไม่หยุดกลางคัน ไม่เปลี่ยนแนวไปทางอื่น

สร้างความคิดที่สะสมไปทุกชาติ จึงจะเป็นได้ดังปรารถนาในที่สุด

นักปราชญ์ทางวรรณคดีก็กล่าวกันว่า ชาตกเป็นนียายเล่าสืบต่อกันมา มีอยู่ก่อนพุทธกาล ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาก็ผสมข้อธรรมะ (คุณธรรมความดี) กลมกลืนเข้ากับนียายพื้นบ้านของอินเดียได้อย่างสนิท ผู้ศึกษาพุทธศาสนาที่สนใจจะศึกษาข้อธรรมะในรูปแบบใด ๆ ก็มีให้เลือกหลายระดับ เหมาะแก่้อรรถยัสและ ความสนใจของบุคคลแต่ละกลุ่ม เรื่องอิทธิวิธี (อ่าน อิต-ทิว-วิ-ทิว) ของพระพุทธเจ้าและอัครสาวก เป็นผลของสมาธิถือการรวมกระแสจิตไว้ในที่เดียว ทำให้เกิดพลังจิตสามารถทำสิ่งที่มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถทำได้ พระพุทธเจ้าไม่กีดกันไม่ให้ศึกษา และไม่ได้สนับสนุนให้สร้างให้เกิดขึ้น เพราะนั่นเป็นผลพลอยได้ของการที่บุคคลนั้นมีจิตอันบริสุทธิ์ไม่ถูกกิเลสดึงดูดยให้กระเสจิดไหลไปในที่ต่าง ๆ จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือความมีจิตบริสุทธิ์สะอาดปราศจากกิเลส และมีปัญญาารู้แจ้งแทงตลอดจนไม่ยึดมั่นถือมั่นแม้ในจิตของตนว่าเป็นของตน เพราะสิ่งนั้นก็เป็นแต่เพียงสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยเหตุ

ปัจจัย และได้ทรงเตือนผู้ปฏิบัติวิปัสสนาผู้ยังไม่บรรลุนิพพาน ให้หลงเพลิดเพลินในผลพลอยได้อันเกิดจากสมาธิ จนลืมชำระจิตใจของตนเองเกิดความอยากในขั้นประณีต ไปติดอยู่เพียงสมาธิซึ่งจะนำไปเกิดอีกในพรหมภูมิ ที่พระองค์ไม่ก็ดักันมิให้ฝึกอิทธิวิธีแต่บอกวิธีฝึกแก่พระสาวกเพราะทรงทราบดีว่า ภิกษุแต่ละองค์ได้สั่งสมความสามารถแต่ชาติก่อนต่าง ๆ กัน ถึงความปรารถนามาแต่ต้นต่าง ๆ กัน ผู้มีพินความสามารถมาแต่ก่อนเมื่อฝึกอิทธิวิธีในชาตินี้ และมีความเพียรปฏิบัติไม่ย่อหย่อนย่อมบรรลุนิพพานเร็วและง่ายกว่าผู้ที่ฝึกมาน้อยกว่า หรือไม่เคยฝึกมาก่อนตามภูมิชั้นของการปฏิบัติ แต่พระองค์ทรงห้ามมิให้กล่าวหรือแสดงความสามารถที่เหนือมนุษย์ธรรมดา (อุตริมนุสสรรม ได้แก่ ญาณชั้นต่าง ๆ อริยภูมิ และอภิญาต่าง ๆ มีอิทธิวิธี เป็นต้น) ที่ตนได้หรือมีอยู่ให้ผู้อื่นทราบผู้ใดกระทำเช่นนั้น ต้องถูกปรับโทษตามพระวินัย แม้อยู่ในดินอันแร้นแค้น บิณฑบาตอาหารได้ยากถึงกับนำข้าวแดงมาโขลกฉัน (วินัยปิฎก) ภิกษุผู้มฤตขออนุญาตเหาะไปบิณฑบาตมาจากที่อื่นโดยใช้เวลาเดินทางเพียงลัดนิ้วมือเดียวก็ทรงห้ามมิให้กระทำ

เพื่อกันมิให้พุทธบริษัทในกาลต่อไป นำความสามารถพิเศษ
นี้ไปใช้สร้างความนิยม หลอกล่อการนำมาซึ่งความมัวหมอง
แก่พุทธศาสนาด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจมีผู้กล่าวว่า
อภิญา ๖* เป็นของไม่มีจริง ผู้ประกาศพุทธศาสนาจึงเขียน
ไว้ในพระไตรปิฎกว่าพระพุทธเจ้าห้ามมิให้แสดง หรืออาจ
จะกล่าวว่าในพระไตรปิฎกกล่าวถึงพุทธปาฏิหาร และสาวก
ปาฏิหารเพื่อสร้างศรัทธาแก่ผู้มีศรัทธาจิตให้หันมาเลื่อมใส
ทั้งที่ตามความเป็นจริงไม่มีผู้ใดกระทำไ้เช่นนั้น คำกล่าว
ต่าง ๆ ในทำนองนี้ควรจะได้มีการทดลองและพิสูจน์ด้วย
การทดลองฝึกจิตดูว่าจะเป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ เพราะ
พระธรรมในพุทธศาสนาตามคำสรรเสริญพระธรรมหมายถึง
มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เป็นของรู้ได้เฉพาะตน
เป็นของควรเชื่อเชิญให้มาดู อิทธิปาฏิหารในพุทธศาสนา
เป็นผลของการฝึกจิต ทางสมาธิผู้คัดค้านอิทธิปาฏิหารต้อง

*อภิญา ๖ ได้แก่ อิทธิวิญาณ ทิพโสถญาณ เจโตปริยญาณ ปุพเพ
นิวาसानุสติญาณ จกุปปาทิญาณ อาสวกัมมญาณ (ฤทธิ์ต่างๆ เช่น คนเดียว
ทำเป็นหลายคน หูทิพย์ รู้ว่าระจิตผู้อื่นระลึกภูษาคัก่อน ูรู้การอุปบัติและ
ตายของสัตว์ และรู้ความหมกมิดเลศของตน)

ฝึกจิตให้เกิดสมาธิด้วยวิธีการทางสมกภาวนา ให้จิตสงบจากกิเลสเกิดมานั้นขึ้นที่ห้า แล้วฝึกจิตขั้นนั้นไปในทางอภิญญาให้ถูกวิธีการตามความหมายที่แท้จริงในพุทธพจน์ ให้เวลาให้นานพอ สภาพแห่งจิตจะเป็นเครื่องพิสูจน์ตามลำดับขั้นว่าฝึกจิตถูกวิธีหรือไม่ ถ้าทำถูกวิธีจะมีผลปรากฏเป็นขั้น ๆ * ไม่พักต้องรอพิสูจน์จนถึงขั้นสุดท้าย ก็พบความสำเร็จจนได้อภิญญาสามารถทำอิทธิปาฏิหาริย์ได้ (และอิทธิปาฏิหาริย์ไม่ใช่จุดหมายปลายทางของการศึกษาพุทธศาสนาดังได้กล่าวแล้ว) ส่วนการฝึกจิตเพื่อบรรลุดุสสภาพจิตขั้นอริยมรรค (ได้บรรลุมรรค ๔ ผล ๔ ขั้นใดขั้นหนึ่ง และนิพพาน ๑) ผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติตามอริยมรรคให้สมบูรณ์ โดยหมั่นระมัดระวังกำจัดบาปกรรม และสั่งสมธรรมที่ต้งามในจิตปฏิบัติโดยความปรารถนาที่จะถ่ายถอนตนจากกิเลส ละทิ้ง

* คู่อภิธรรมัตถสังคหะ ปริจเฉท ๙ “สมถวิปัสสนา” ซึ่งพระอรุทธาจารย์ธรรมาโงและมัลลิสันใจนำมาเรียบเรียงขยายความไว้หลายสำนวน และมหาสติปัฏฐานซึ่งพระเถรานุเถร รู้ทรงคุณธรรมสูงในอดีตและปัจจุบันนำมาแปลและขยายความไว้ เช่น ฉบับของพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญญาณาโหว) วัดเทพศิรินทร์ และฉบับของพระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ) เป็นต้น

ความยึดถือตนเองและของตน สละคืนซึ่งกิเลสและเครื่อง
ร้อยรัดทั้งปวง ย่อมมีทางที่หมดจดจากกิเลส เป็นอริยบุคคล
ชั้นหนึ่งได้ แต่ถ้าปฏิบัติด้วยความต้องการจะมีหรือจะเป็น
อย่างนั้นอย่างนี้แทนที่จะได้ผล คือความหมดจดจากกิเลส
กลับยิ่งพอกพูนกิเลสหนาแน่นยิ่งขึ้น อาจสร้างภาพสร้าง
เรื่องขึ้นเองตามความต้องการรุนแรงในจิตได้สำนึกการฝึกจิต
เพราะต้องการฤทธิ์ต่าง ๆ นับว่าเป็นการกระทำเพื่อให้มีให้
เป็น เพราะอยากมีอยากเป็น เป็นการพอกพูนตัณหา อาจไม่
ได้แม้แต่ผลขั้นต้น ๆ ของสมาธิคือความสงบเยือกเย็นหรือ
ปีติประเภทต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงมีปาฏิหาริย์ ๔ ประการ
สาวกสำคัญ ๆ ก็มีเช่นเดียวกัน แต่ทรงยกย่องและถือว่า
ปาฏิหาริย์ในการเทศนาสั่งสอนคนชั่วให้กลับเป็นคนดี (อนุ-
สาสน์ปาฏิหาริย์) เป็นปาฏิหาริย์ที่สำคัญที่สุด

ในปัจจุบันนี้โลกตะวันตกหันมาสนใจวัฒนธรรม และ
สิ่งดีในวัฒนธรรมภาคตะวันออก พุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรม
ส่วนหนึ่งของคนส่วนใหญ่ในทวีปเอเชีย นักศึกษาทาง
ตะวันตกพากันสนใจพุทธศาสนาทั้งในด้านที่เป็นวิทยาศาสตร์
และด้านปรัชญา ดังได้กล่าวไว้ในบทที่สองแล้วว่า มีนาย-

แพทย์อเมริกันผู้หนึ่ง (ดร. เบอนส์) สนใจมาบวชและฝึก
การขัดเกลাজิตทางวิปัสณาธุระกับพระอาจารย์วิปัสณาในภาค
อีสานแห่งหนึ่ง เพื่อนำการฝึกจิตในพุทธศาสนาไปใช้ในวิชา
จิตแพทย์ เขาได้ศึกษาทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ และเขียน
เอกสารการค้นคว้าขึ้นหลายเล่ม แต่ยั้งรวบรวมหลักเกณฑ์
ที่ต้องการไม่ได้สมบูรณ์ตามแนววิทยาศาสตร์ จึงยังไม่ได้
เขียนเป็นตำราออกแพร่หลาย ประเทศที่ก้าวหน้าทาง—
วิทยาศาสตร์ ทางวัตถุ เช่น เยอรมัน อังกฤษ อเมริกา
เห็นโทษของการสร้างความเจริญทางวัตถุอย่างรวดเร็ว โดย
ไม่สร้างความนิยมในการสร้างความเจริญทางจิตใจได้ต้อนรับ
ให้พระไทยไปตั้งวัดในประเทศเหล่านั้น ในอเมริการับ
พระไทยไปเรียนปริญญาโทต่อในประเทศนั้น เพื่อทราบถึง
พุทธศาสนาในประเทศไทย ในปัจจุบันอาจารย์และบัณฑิต-
ปริญญาเอกในวิชาอื่นต่างประเทศพากันมาศึกษาพุทธศาสนา
ในประเทศไทย เพราะสามารถเรียนพุทธศาสนาจากไทยได้
เนื่องจากได้ใช้วิธีส่งเสริมให้พระไทยรู้ภาษาอังกฤษ และ
สามารถถ่ายทอดความเข้าใจกับคนตะวันตก โดยใช้ภาษา
อังกฤษเป็นสื่อกลาง แต่ก่อนมากคนตะวันตกจะศึกษาพุทธ—

ศาสนาต้องไปที่อินเดีย ศรีลังกา และพม่า เพราะพระใน
ประเทศเหล่านั้นใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาสำคัญ สิ่งที่น่า
ประหลาดทางพุทธศาสนาไม่มีคือ การศึกษาพุทธศาสนาภาค-
ปฏิบัติ เพราะคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาของเขามีรวบรวม
ไว้มาก ผู้ศึกษาภาษาบาลีอย่างแตกฉานก็มีเป็นจำนวนมาก
ในมหาวิทยาลัยบางแห่งมีภาษาบาลีเป็นภาษาเลือก ประเทศ
ไทยมีสำนักปฏิบัติอยู่ทั่วประเทศ จึงมีผู้ได้รับการศึกษาสูง ๆ
จากต่างประเทศมาศึกษาภาคปฏิบัติ ในสำนักเหล่านั้นหลาย
แห่ง และได้รับความสะดวกโดยได้รับสิทธิพิเศษในต่อ—
กำหนดอายุอนุญาตเข้าเมืองโดยอัตโนมัติ ถ้าบวชเป็นนักบวช
(คือ ภิกษุ สามเณร หรืออุบาสิก ผู้เขียน) ประหยัดทั้ง
ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเรื่องที่พัก เครื่องนุ่งห่ม และอาหาร เพราะ
พุทธศาสนิกชนไทยต้อนรับคนต่างชาติ ผู้สนใจพุทธศาสนา
ด้วยความยินดี

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เพียงแต่แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนา
ซึ่งเป็นสิ่งมีค่าในวัฒนธรรมไทย เป็นหลักยึดเหนี่ยวและ
จรรโลงความเป็นชาติและเอกราชด้านวัฒนธรรมของไทยไว้
เป็นของที่มีสิ่งใดครีลัสมัย หรือจะทำให้ผู้ศึกษาพุทธศาสนา

เป็นผู้มองาย แต่หากจะช่วยให้เป็นผู้มีเหตุผลและใจกว้าง
พุทธศาสนาโดยแก่นแท้จะศึกษาค้นไต่ถุทธนต่อการพิสูจนใน
ความเป็นเต้นทางคุณค่าในด้านนั้น ๆ จึงไม่ควรที่จะรังเกียจ
กีดกันมิให้ศาสนามีส่วนมากขึ้น ในหลักสูตรการศึกษาใน-
ระดับต่าง ๆ ของประเทศไทย เพื่อรักษาวัฒนธรรมและ
เอกลักษณ์ของชาติไทยให้คงอยู่ ให้คนไทยรู้วัฒนธรรมไทย
ตามวัยและภูมิชั้นของวุฒิให้ลักษณะของคนไทยแสดงออกซึ่ง
วัฒนธรรมไทย ให้สมเป็นคนไทย รากฐานของวัฒนธรรม
ไทย คือ พุทธศาสนา ดังนั้นจะสร้างให้คนไทยเป็นคนไทย
ตามความหมายที่แท้จริงควรหาทางให้คนไทยได้ศึกษา และ
เข้าใจพุทธศาสนาทั้งด้านความรู้ความเข้าใจ ทักษะ และ-
ทัศนคติ โดยจัดสรรเนื้อหาทางพุทธศาสนาให้นักเรียนเรียน
อย่างจริงจัง ให้เหมาะแก่วัยและความพร้อม จัดเนื้อหาวิชา
เข้าในหลักสูตรอย่างถูกหลักการ จนทำให้คนไทยรู้ว่า-
มีอะไรบ้างในพุทธศาสนาและมีประโยชน์แก่เขาอย่างไร ไม่
ต้องรีบ ๆ อ่านเอกสารทางพุทธศาสนาอย่างผิวเผินเป็นการ
เรียนลัด “เพื่อสามารถอธิบายให้ชาวต่างประเทศ เข้าใจ
พุทธศาสนาได้” เมื่อจะต้องพบกับคนต่างชาติที่สนใจพุทธ-

ศาสนา และวัฒนธรรมไทย เช่น ต้องไปต่างประเทศเป็นต้น ถ้ามีจะนั้นพระพุทธรูปศาสนาก็น่าจะเป็นของ “น่าเบื่อหน่ายหรือ ทำให้คนงมงาย” และเป็นของ “มากเกินไป” ในหลักสูตร ตามทัศนะของบุคคลที่ยังถือว่า ศีลธรรมเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตร ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ในชีวิตประจำวันของชาวไทย ส่วนใหญ่ ความเลื่อมใสในทางพุทธศาสนายังปรากฏอยู่ แต่ละเอียดที่จะเอาใจใส่อบรมเยาวชนอย่างจริงจัง ให้เด็กไทยได้เรียนรู้ และใช้พุทธธรรมเป็นหลักดำเนินชีวิตกันอย่าง— กว้างขวาง ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนา และชาวไทย ที่เรียกตนเองว่า “พุทธศาสนิกชน” เท่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันจึงอาจเทียบได้กับโคลงโลกนิติ โคลงที่ ๑๓ ว่า

กบเกิดในสระไต้	บัวบาน
ฤาห์อนรรฐสมาลัย	หนึ่งน้อย
ภุมราอยู่ใกล้สถาน	นับโยชน์ ก็ดี
บินโบกมาค้อยค้อย	เกลือเกลือเสาวคนธ์

ข้อนี้จะถูกผิดอย่างไรหวังว่าท่านผู้รู้ และสนใจเรื่องวัฒนธรรมไทยและการพัฒนาชาติไทยจะได้พิจารณา

บทที่ ๕

รากฐานประชาธิปไตย และวิทยาศาสตร์ ในพุทธศาสนา

คำว่า ประชาธิปไตย แปลมาจาก Democracy ความคิดที่โยงมาถึงคำว่า Democracy เริ่มมาจากกรุงเอเธนส์ในประเทศกรีซ เมื่อ ๕๐๐ ปีก่อน คริสตกาล (สมักร บุราวาศ, ๒๕๑๕ : ๒๗๑-๒๗๒) (ตรงกับสมัยพระพุทธเจ้า และในสมัยนั้นในชมพูทวีปมีหลายแคว้นปกครองแบบประชาธิปไตย) ในสมัยนั้นกรีซ แบ่งออกเป็นนครรัฐต่างปกครองกันเอง รัฐต่างๆ ส่งเงินมารวมกันเป็นกองกลางเพื่อใช้ป้องกันประเทศ รัฐเอเธนส์ปกครองกันในแบบประชาธิปไตย มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางศิลปะและวรรณกรรม มีเพริคลีสเป็นผู้นำ ต่อมามีการช่วงชิงอำนาจ เพราะความอิจฉาริษยากันในหมู่ผู้ว่าการเมือง

เฟอริคิส นำให้เกิดการสงครามระหว่างรัฐเอเธนส์กับรัฐ—
สปาร์ตา การสงครามทำให้ชาวเอเธนส์ยากจน และพวก
ทาสทำงานหนักขึ้น ศีลธรรมเสื่อมลง ผู้ที่มีฐานะดีมีเวลาว่าง
หันมาสนใจทางด้านความคิดและความรู้ เนื่องจากรัฐต่าง ๆ
อ่อนกำลังลงเพราะการรบพุ่งกันระหว่างรัฐ จึงเป็นช่อง
ทางให้รัฐมาซิโดเนีย ซึ่งปกครองแบบเจ้าครองนครใช้อำนาจ
รวบรวมรัฐต่าง ๆ ไว้ในอำนาจและแผ่อำนาจไปสู่เปอร์เซีย
อินเดียยัคดินแดนอาหรับและอียิปต์ไว้ได้

ความหมายของประชาธิปไตยได้หลายท่าน กิลปา—
ตริก กล่าวว่า ประชาธิปไตยต้องการให้คนทั้งปวงสามารถ
และเต็มใจใช้ปรีชาญาณตัดสินเรื่องต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่
ตนเองและแก่ส่วนรวม เช่น เกี่ยวแก่การลงมติเห็นด้วยใน
นโยบายต่างๆ และยอมแสวงหาแบบการศึกษาที่จะสร้างให้
พลเมืองของตนเป็นพลเมืองที่รับผิดชอบ รู้จักคิดและมีจิตใจ
ที่เห็นกิจสาธารณะเป็นสำคัญ (Kilpatrick, 1951 : 105)
และเขารวบรวมสรุป โดยท้าวความจากประวัติของการก่อตั้ง
สหรัฐอเมริกาว่า ประชาธิปไตยให้เกียรติแก่บุคลิกภาพ
ของคน ประชาธิปไตยเป็นวิถีชีวิตแบบหนึ่ง มีหลักสำคัญ

๖ อย่าง

๑. บัณฑิตบุคคลได้รับเสรีภาพ— “เสรีภาพภายใน” (inner freedom) ในตัวเขาเอง บางคนเรียกลักษณะนี้ว่า บุคคลผสมตนเองเข้าร่วมกับรัฐ กล่าวคือระบบประชาธิปไตยย่อมอนุโลมตามมติส่วนใหญ่ แต่บัณฑิตบุคคลก็ยังคงสามารถคงความเป็นบัณฑิตบุคคลของตนไว้ได้

๒. หลักเสมอภาค หลักนี้ยอมกำหนดหลักข้อเสรีภาพไปในตัว ไม่ให้ใช้เสรีภาพในการก่ออันตรายแก่ผู้อื่น กล่าวคือ ทุกคนมีโอกาสอันยุติธรรมเมื่อเปรียบกับคนอื่น ในการสร้างตนและชีวิตให้เจริญเฟื่องฟูตามสมรรถวิสัย อันพึงมีอยู่ในตน เพื่อให้เป็นกษัตริย์ (ก) ได้รับโอกาสโดยยุติธรรมให้เกือบเท่ากัน ถ้าการได้รับโอกาสเช่นนั้นก่อให้เกิดผลดีมากกว่าผลร้าย และ (ข) ให้บัณฑิตบุคคลเป็นตัดสินเองว่าเขาจะเป็นอะไรเท่าที่จะปฏิบัติได้

๓. สิทธิหมายถึงหน้าที่ คือสิทธิที่พึงได้รับต้องมีหน้าที่พึงปฏิบัติ

๔. ร่วมมือกับคนอื่นเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

๕. เชื่อมั่นในประโยชน์ของการที่ให้บุคคลแสดง-

สติปัญญาโดยเสรี ในการอภิปรายและโน้มน้าวใจผู้อื่น ไม่
ใช้ในการใช้กำลังหรือการกระทำรุนแรง “จอห์น มิลตัน เรียก
การแสดงเสรีว่า มีเสรีภาพในการรู้ การพูด และโต้แย้ง
โดยเสรีตามมโนธรรมของตน สิ่งนี้ จอห์น มิลตัน ถือว่า
สำคัญกว่าเสรีภาพอื่นใด”

๖. เสรีภาพในการอภิปราย เน้นในข้อข้างต้น
และหมายถึงเสรีภาพในการพูด ในการพิมพ์ และในการ
ประชุม (Kilpatrick, ๑๙๕๑/๑๓๔-๑๔๖)

สาโรช บัวศรี กล่าวถึง ปรัชญาการศึกษาบางข้อ
“ที่นำมาใช้แล้วในการศึกษา จนทำให้กลายเป็นการศึกษา
แผนใหม่”

๑. ความแตกต่างระหว่างบุคคล
๒. การวางตัวเป็นประชาธิปไตย
 - ก. การให้เกียรติและการระแ่ก่บุคคลทั้งปวง
 - ข. ต้องให้ความร่วมมือ ร่วมแรงและแบ่ง
ปันกัน
 - ค. ยึดถือปัญญา หรือ วิธีการแห่งปัญญาใน
การดำเนินสิ่งทั้งปวง

๓. ความมุ่งหมายของการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย (สาทโรช บัวศรี, ๒๕๑๖ : ๒๐-๓๑)

รวมความว่าในการปกครองแบบประชาธิปไตยถือว่าแต่ละบุคคลมีความสำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่ง ของส่วนรวมในการอยู่ร่วมกัน จะต้องมีเสรีภาพในการพูดแสดงความคิดเห็น และกำหนดขอบเขตของสิทธิและหน้าที่ของกันและกัน แต่ละคนระวางมิให้คนอื่นล่วงล้ำสิทธิช่วงชิงผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของตน การที่แต่ละคนจะสามารถรักษาสหสิทธิของตนในฐานะเป็นมนุษย์ด้วยกันโดยสงบสุข ต่างคนจะต้องเคารพสิทธิของผู้อื่นอยู่ร่วมกันด้วย แต่ละคนต้องถือว่าถ้าต้องการสิทธิจะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตนในสังคม เป็นวิธีการส่งเสริมความเจริญแก่ตนเอง และแก่ส่วนรวมประชาธิปไตยจากตะวันตก เกิดจากการป้องกันสิทธิของตนหรือต่อต้านการล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น แต่สิ่งทำให้เกิดลักษณะที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย” ในพุทธศาสนาเกิดมาจากภายในของคนแต่ละคน เกิดจากจิตใจอันเนื่องจากการอบรมด้วยธรรมะในพุทธศาสนา บุคคลแต่ละคนถ้าเป็นพุทธศาสนิกแท้ผู้นั้นย่อมประกอบด้วยจิตอันอ่อนโยนประณีต ถนอมชีวิตอื่น

และจิตใจของคนอื่น เช่นเดียวกับชีวิตของท่าน และจิตของท่าน เพราะในพุทธศาสนาเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด จึงถือว่าสัตว์ก็เป็นชีวิตหนึ่งเหมือนคน สัตว์เหล่านั้นอาจจะเคยเป็นคนมาก่อน เพราะในพุทธศาสนาสอนว่าแต่ละคนได้เวียนเกิดเวียนตายมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน และยังจะต้องเกิดต้องตายวนเวียนไปในภพภูมิต่างๆ ถือชาติกำเนิดตามกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งตัวอย่างแม่พระพุทธเจ้าก็เป็นสัตว์ต่างๆ มาแล้วก่อนมาเป็นพระเวสสันดร และเป็นพระสิทธัตถะในชาติสุดท้ายบุคคลย่อมรับผลกรรมที่ตนทำไว้แน่นอน มีคำสอนเตือนใจพุทธศาสนิกชนให้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า “เรามีความตายเป็นธรรมดา เรามีกรรมเป็นกำเนิด เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้เป็นบุญหรือบาป เราจะได้รับผลของกรรมนั้นไป (อภิณหปัจเจกขณะ) ทำให้พุทธศาสนิกมีโอตตัมปะ คือกลัวผลอันเผ็ดร้อนของบาปกรรม และรู้สึกพลอยทุกข์พลอยเดือดร้อนเมื่อผู้อื่นได้รับทุกข์ และจะกระวนกระวายใจถ้าไม่ได้ช่วยเหลือ ถ้าตนสามารถช่วยได้ พลอยเป็นทุกข์กับผู้ที่ได้รับทุกข์ เพราะคาดคะเนความรู้สึกของผู้อื่นว่าจะเป็นอย่างเช่นไรโดยเทียบ

กับความรู้สึกของตน ในประเพณีทางศาสนาตอนท้าย
ของการสวดมนต์และแสดงธรรมมีการแผ่เมตตาให้แก่มนุษย์
และสัตว์ทั้งปวงไม่จำกัดอยู่แต่ในวงญาติและผู้เป็นที่รัก แต่
ให้แผ่เมตตาถึงสรรพสัตว์โดยให้แผ่เมตตาให้ตนเองมีความสุข
แล้วจึงกล่าวแผ่เมตตาแก่ผู้อื่น วิธีนี้ทำให้บุคคลมักเทียบคน
อื่นกับตนเองว่าไม่ผิดกัน เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ
ตายด้วยกัน เราต้องการสุขเกลียดทุกข์ฉันใด ผู้อื่นก็ต้องการ
สุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น การลวงลาสัทธของผู้อื่นทำอันตราย
แก่ผู้อื่น ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะทุกคนระวังตนอยู่ในขอบ
เขตของตนไม่ต้องการก่อทุกข์ หรือความเดือดร้อนใจแก่คน
อื่นด้วยการลวงลาสัทธของเขา โดยการคิดเทียบตนเองกับ
คนอื่น หรือเอาใจเขามาใส่ใจเราอยู่เป็นปกติ การเคารพ
เกียรติผู้อื่นเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เพราะตนเคารพเกียรติตน
เองเพียงไรก็ไม่ลบหลู่ผู้อื่นโดยเท่าเทียมกัน การร่วมแรงกัน
ย่อมมีขึ้นเองโดยอัตโนมัติ เพราะเหตุแห่งความเมตตาต่อกัน
มองกันด้วยความรักและนับถือ การได้รับการอบรมทาง
ศาสนาตามสังคาลกสูตร* ทำให้รู้จักหลีกเลี่ยงจากความเสื่อม

* ในสังคาลกสูตรมีกรรมกิลเลส ๔ อบายมุข ๖ มิตรปฏิรูป ๙ มิตรแท้ ๔ และทิศ ๖

ประพจน์ในทางแห่งความเจริญและปฏิบัติต่อผู้อื่นในขอบเขต
อันเหมาะสมแก่ฐานะของตนในสังคม ผู้ใหญ่และผู้น้อยก็อยู่
ด้วยกันได้ด้วยความรู้สึกรู้สีก่อนเหมาะสมแก่ฐานะต่อกันโดยมีวุฒิ 3
เป็นเกณฑ์พิจารณาความเหมาะสม สิ่งเหล่านี้พุทธศาสนิก
ชนสอนสืบต่อกันมาหลายชั่วคน ยังมีปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้
และน่าจะสืบต่อไปในจิตใจของเยาวชน ในงานทางศาสนา
คนมาร่วมกันวางโครงการปรึกษาหารือ หรือจัดงานร่วมกัน
งานเกี่ยวกับศาสนา ที่เป็นส่วนรวมสำเร็จลงด้วยการร่วมแรง
ร่วมใจกันและปรึกษาหารือกันทั้งสิ้น มีการยกให้ผู้ใหญ่
ที่เป็นที่นับถือเป็นหัวหน้า ปรึกษากันยอมตามกันฟังเหตุผล
ของกันและกัน โดยหัวหน้า เป็นผู้รวบรวมแรงงานแรงความ
คิด ส่วนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะดำเนินการไปในแบบ
ถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่ยอมรับฟังหรือยอมตาม
ความคิดเห็นของบุคคลอื่น เพราะถือว่าตนเป็นใหญ่ คนอื่น
เป็นคนไม่สำคัญ ความคิดของผู้อื่นไม่ดีเท่าความคิดของตน
ข้อนี้สมมติต่อเมื่อธรรมะในพุทธศาสนามีได้ซึมซาบเข้าไปใน—
จิตใจของบุคคลนั้น มีอุปภิเลส คือ เข้าครอบงำจิตใจ
อัสมิมานะ (การถือเราถือเขา) และอติมานะ (ถือมานะ

คุณถูกล่วงเกินผู้อื่น เขี่ยตผู้อื่นว่าเลวกว่าตัว) ไม่เข้าบุคคลผู้
ร่วมคณะก็ไม่เลือกให้เป็นหัวหน้าในโอกาสต่อไป หรือยังคง
อยู่ในตำแหน่งหัวหน้า แต่ไม่มีคนร่วมงานด้วย ทำให้ต้อง
ปรับตัวเองให้ดีขึ้น มิฉะนั้นก็เกิดความเสื่อมแก่ตนเอง
อุเบกขา คือ ความวางเฉยในพรหมวิหารธรรม เกิดจาก
การเข้าใจในหลักพุทธศาสนา เรื่องสัตว์ทั้งปวงมีกรรมเป็น
ของตนมาแต่ดั้งเดิม ถ้าบุคคลใดประพฤติดีประคบกรรม
ชั่วเราได้พยายามสั่งสอนอบรม ช่วยเหลือชักจูงให้ปฏิบัติใน—
ทางที่ถูกต้องอย่างสุดความสามารถแล้ว แต่บุคคลผู้นั้นยัง
ประพฤติดีอยู่ก็ต้องปล่อยไปตามกรรม วางเฉยไม่ปล่อยให้
ให้ทุกข์ร้อนกระวนกระวายโดยไม่เกิดผลดีแก่ใครเลย ใน
พุทธศาสนาสอนไว้ในที่ทั้งปวงว่า ผู้ที่ไม่หมั่นตรวจตัวเอง
ไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบแล้วจึงทำ ไม่มีสติคุ้มครองตนทุก—
เมื่อได้ชื่อว่าเป็นผู้ประมาท ผู้ทรงคุณธรรมตามพุทธศาสนา
ย่อมไม่มีลักษณะเป็นผู้ประกอบการเพื่อประโยชน์ตน และ—
พวกพ้องของตน ทำลายประโยชน์ผู้อื่น ผู้นำชาติไทยแต่
โบราณกาลได้นำเพ็ญมาแล้ว และรักษาประเทศชาติรอดมา
ได้ด้วยดี เพราะเป็นผู้ทรงคุณธรรมอย่างยิ่ง แม้ในปัจจุบัน

๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงทศพิธราชธรรม ค้ำ
ครองประเทศชาติอยู่ ข้าราชการ ผู้ประกอบการค้า และ
บริการธุรกิจ ยังร่วมกันบำเพ็ญกิจการหน้าที่ในสังคมร่วมกัน
รักษากันเมืองไว้ให้สงบอยู่ในท่ามกลางความปั่นป่วนของโลก

อนึ่งวิธีการและหลักธรรมในพุทธศาสนาส่งเสริมให้ใช้
ความคิด ใช้ความรู้และเหตุผลเป็นหลักแก้ปัญหา โดยเฉพาะ
ในการสอนหลักทักขัง อนิจจังและอนัตตา พระพุทธเจ้าทรง
ชักถามให้ผู้ฟังไตร่ตรองตามโดยเหตุโดยผล และทูลตอบ
พระองค์เป็นชั้น ๆ (ดังเช่นใน อนัตตลักขณสูตร) และโดย
เฉพาะเหตุผลในพระอภิธรรม เสรีภาพทางพระพุทธศาสนา
หมายถึงการกระทำโดยอิสระไม่เป็นทาสของกิเลส คือความ
โลภ โกรธ หลง บุคคลที่ไม่ทำกิจการต่าง ๆ ด้วยอกุศลมูล
ทั้งสามนี้ย่อมอยู่ในท่านองคตองธรรม ไม่มีโอกาสคิดที่จะล่วง
ละเมิดสิทธิของผู้อื่นหรือระเบียบประเพณี ของข้อบังคับใด ๆ
อันต่างชนด้วยเหตุผลและความยุติธรรม

รวมความว่า ลักษณะและความเป็นอยู่ตามธรรมใน
แนวพุทธศาสนา มีคุณสมบัติส่งเสริมการอยู่ร่วมกันตาม-
ระบอบประชาธิปไตยครบถ้วน ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมดำเนิน

ชีวิตตามระบอบประชาธิปไตย จากจิตใจที่ปรารถนาความสุข
แก่ผู้อื่นไม่ต้องการให้ผู้อื่นได้รับทุกข์เพราะตน คอยระวัง
ไม่ให้ตนล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่นด้วยพรหมวิหาร เพราะการ
ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่นทำให้ผู้ถูกล่วงละเมิดเดือดร้อน แต่ประชา-
ธิปไตยที่มาจากต่างประเทศเป็นประชาธิปไตย ที่ห่วงแหน
ระแวงระวังสิทธิของตนไว้มิให้ถูกผู้อื่นรุกราน มีการตั้ง-
กฎเกณฑ์ระเบียบบ่งไว้ชัดเจน เพื่อมิให้บุคคลทั้งหลายล่วง-
ละเมิดกันและกัน และทุกชีวิตต่อกันในแบบกฎหมายต่าง ๆ
ที่จะใช้ลงโทษเมื่อทำผิดล่วงละเมิดสิทธิแก่กันและกัน แต่
ลักษณะประชาธิปไตยของพุทธศาสนาซึ่งมาจากจิตใจที่ประพาศติ
ถูกต้องต่อกันในสังคัมไม่ใช่เพราะอำนาจบังคับของกฎเกณฑ์
ภายนอก แต่เป็นเพราะมีธรรมเป็นเครื่องควบคุม คือ หิริ
โอตตปปะ การละ กตัญญูตา และพรหมวิหาร บุคคลผู้
ไม่มีหิริโอตตปปะย่อมละเมิดสิทธิของผู้อื่นได้ในแบบต่างๆ
จึงย่อมต้องมีกฎเกณฑ์ขอบเขตกำหนดไว้ สำหรับใช้เป็น
บทบังคับผู้ที่ไม่มีธรรมทางศาสนาคุ้มครองใจ

ถ้าพุทธศาสนิกปฏิบัติตามธรรมในพุทธศาสนา คือ
เป็นพุทธศาสนิกโดยเนื้อแท้ ไม่ใช่เป็นตามตัวอักษรที่กรอก

ในแบบฟอร์มต่าง ๆ เพียงพุทธศาสนาในแง่จริยศาสตร์ก็พอจะชี้ให้เห็นได้ว่า สามารถรักษาสังคมให้สงบร่มเย็นเป็นสุขได้ แต่พุทธศาสนามีได้มีหลักประชาธิปไตย แต่เพียงในพระสูตรดังที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น ในพระวินัยยังแสดงลักษณะเป็นประชาธิปไตยชัดเจนยิ่งขึ้น ในพุทธศาสนาไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะเป็น กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร หรือจัณฑาล เมื่อบุคคลต่างวรรณะเข้ามาบวชในพระธรรมวินัยนี้ ถือว่าเป็นเหล่าศากยบุตรเหมือนกัน ภิกษุแม่เป็นเจ้าชายมาจากรัฐใดรัฐหนึ่งพึงเข้ามาบวชใหม่ จะต้องเคารพภิกษุจากวรรณะต่ำกว่าที่บวชก่อน แม้ว่าบวชในคราวเดียวกันและได้กำหนดให้ภิกษุอนุญาตให้เพื่อนภิกษุด้วยกัน แนะนำตักเตือนตนในวันปวารณาว่า ทำที่อยู่ร่วมกันตนมีข้อบกพร่องในศีลข้อใดที่เป็นที่น่ารังเกียจ เพื่อตนจะได้สำรวมระมัดระวังต่อไป ในพิธีกรานกฐินกำหนดให้สงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้ว ลงมติว่าผ้ากฐินนั้นควรจะได้แก่ภิกษุองค์ไหนให้มีภิกษุองค์หนึ่งในที่ประชุมนั้น เสนอชื่อภิกษุผู้มีศีลและมีความรู้แตกฉานในธรรมวินัย ถ้ามีภิกษุผู้ไม่เห็นด้วยคัดค้าน ภิกษุผู้ได้รับเสนอชื่อก็ไม่มีสิทธิรับผ้ากฐินนั้น ถ้า

เห็นด้วยว่าภิกษุผู้นั้นควรได้รับผ้ากฐินก็ให้เพียงพอ และใน
การบรรพชาอุปสมบทกุลบุตร ทรงกำหนดให้ภิกษุประชุมกัน
รับรู้ว่าภิกษุของคัไหน เป็นอุปัชฌายะรับบุคคลนั้นบวชใน—
พุทธศาสนา ถ้าวัดใดไม่เห็นด้วยก็ให้กล่าวคัดค้าน ให้มี
การประกาศเช่นนั้นสามครั้ง เมื่อไม่มีใครคัดค้านจึงจะถือว่า
การอุปสมบทนั้นสำเร็จลง พิธีการในวันปวารณาเป็นการ
เคารพซึ่งกันและกันในด้านความรู้สึกันกึกกิต ให้เกียรติแก่
ภิกษุไม่จำกัดวัยและอาวุโส ให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวแก่—
ความประพฤติของตน ในพิธีกรานกฐินไม่ให้ภิกษุผู้เป็น
หัวหน้ายึดเอาผ้ากฐินซึ่งเป็นอติเรก लाभ เป็นของตน โดย
ถือเอาตำแหน่งเป็นสำคัญ แต่ต้องให้ที่ประชุมลงมติยกผ้า
กฐินนั้นให้แก่ภิกษุที่เหมาะสมในที่ประชุมนั้น และในพิธี
อุปสมบทภิกษุใหม่ แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของมติ
ของสมาชิกในหมู่คณะในการรับสมาชิกใหม่เข้าในสังฆมของ-
ตน ทั้งวิธีการของพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย
เกี่ยวแก่การปกครองคณะสงฆ์ และหลักธรรมที่ทรงประทาน
ไว้ในพระสูตร และมีปรากฏในวรรณคดีต่าง ๆ ทางพุทธ-
ศาสนาดังกล่าวแล้ว ล้วนชี้ทางแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี ด้วย

ความยุติธรรม ตั้งคำกล่าวของบัณฑิต ยาวหฺรลนฺนรฺว่า
“ถ้าจะต้องพิจารณาปัญหาใด ๆ จะต้องพิจารณานั้นด้วยสันติ
วิธี และถูกหลักประชาธิปไตยตามวิธีที่พุทธเจ้าทรงสอนไว้”
(Dhammananda Thera, n.d. : p. 6)

รากฐานประชาธิปไตยในพุทธศาสนา นอกจากจะมี
ในพระวินัยและพระสูตรเป็นคํานจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญา
แล้ว ยังมีรากฐานทางอภิปรัชญาในพระอภิธรรมอํนกว่า
ถึง จิต เจตสิก รูป นิพพาน อีกด้วย ในพุทธปรัชญา
สัตว์ทั้งปวง (ความหมายรวมสัตว์ในภุมิทั้งหมด) มีโอกาส
ที่จะฝึกฝนตนเองให้เจริญขึ้นและไปสู่จุดมุ่งหมาย คือ ความ
เป็นพุทธะ ได้เท่าเทียมกัน (พระอรหันตสาวก เรียกว่า อหุ
พุทธะ) ผู้ที่ฝึกฝนทางบญญามาก่อนย่อมเป็นผู้มีบญญาใน
ปัจจุบัน ผู้ที่เกิดมามีบญญาสูงเพราะได้ฝึกฝนทางบญญา
แต่ชาติก่อน ถ้าได้มาฝึกฝนถุวิธีในชาตินี้ย่อมสำเร็จความ
มุ่งหมายในการศึกษาทางสมถ หรือวิปัสสนาตามต้องการ ผู้
ที่ไม่มีบญญามาก่อน ฟังเริ่มมาศึกษาฝึกหัดทางบญญา
ในชาตินี้ ย่อมเป็นการสร้างพื้นฐานแห่งบญญา เพื่อจะ—
สร้างสมบญญาให้เพิ่มพูนขึ้นต่อ ๆ ไปในอนาคตทั้งชาตินี้และ

ชาติหน้า ในเรื่องของฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมของคน หรือบุคลิกภาพของคน จะดีไม่ใช่ว่าอย่างไรยอมแล้วแต่กรรม ที่บุคคลนั้นสร้างไว้ กรรมดีในกุศลกรรมบถ ๑๐ อันได้แก่ การให้ทานเป็นประการแรก และการกระทำความเห็นให้ตรง เป็นประการสุดท้าย ย่อมนำไปให้อิฏฐารมณ์ เช่น ลาภ ยศ สรรเสริญสุข แต่ถ้ากรรมเหล่านั้นยังไม่ให้ผลนั้นยังได้ รับผลของกรรมชั่วอยู่ เขาก็ยังยากจนมีโรครภัยเบียดเบียน และได้พบสิ่งไม่พึงใจต่าง ๆ กระแสแห่งความดีที่เคยสะสม ย่อมทำให้จิตชวนชวายนะพยายามก่อร่างสร้างตัวมั่งคั่ง— เจริญรุ่งเรืองขึ้น คนไม่มีอำนาจที่จะดลบันดาลให้ตนเอง รุ่งเรืองขึ้นตามใจปรารถนา เพราะทุกคนอยู่ภายใต้กฎแห่ง กรรม มีกล่าวไว้ในพระอภิธรรม กัมมจตุกะ แสดงกรรม ๑๖ ประการ แบ่งเป็น ๔ นัย ดังนี้คือ

นัยที่ ๑ หน้าที่ของกรรมในการส่งผล

นัยที่ ๒ ลำดับของประเภทกรรมที่ส่งผลต่างกัน

(หมายความว่า กรรมประเภทไหนส่งผลเร็วช้าอย่างไรใน— โอกาสใด)

นัยที่ ๓ กล่าวถึงกำหนดเวลาที่กรรมประเภทต่าง ๆ

ให้ผล

นัยที่ ๔ กล่าวถึงฐานะของกรรมที่ให้ผลต่าง ๆ กัน (ได้แก่ อกุศลกรรมและกุศลกรรมประเภทต่างๆ ๓ ประเภท)

แต่ละนัยๆ แบ่งเป็น ๔ ประเภท ด้วยความซับซ้อนของกฎแห่งกรรม จึงเหลือวิสัยที่จะจินตนาการของกรรมแต่ละอย่างที่คนเราทำได้ถูกต้อง ดังนั้นเรื่องกรรมวิบากจึงเป็นเรื่องหนึ่งในสี่เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ว่าเป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด (อจินไตย) เพราะจะทำให้เป็นบ้า “ตกริกษุ์ทั้งหลาย อจินไตย ๔ ประการนี้แล ไม่ควรคิด เมื่อบุคคลคิด พึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นบ้า เตือดร้อัน” (อัง. จตุก. ๒๑/๗๗/๙๓) ด้วยการเข้าใจความซับซ้อนของกฎของกรรม และความเสมอภาคกันของมนุษย์ในการสร้างสมบุญญาหรือบั่นทอนบุญญาของตนเอง (การเสพสุราเมรัยอันเป็นต้นเหตุแห่งความมัวเมา ทำให้เป็นคนมีบุญญาพราหม) และศรัทธาความเชื่อในเรื่องความเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งปวงในสังสารวัฏ ทำให้เกิดความรู้ สึกว่าสัตว์ทั้งปวงไม่มีใครได้รับการยกเว้นหรือสิทธิพิเศษใดๆ ในกฎธรรมดาของโลก นี่เป็นรากฐานของความยุติธรรม ความเสมอภาค

อันลึกซึ้งกว่าความเสมอภาค และความยุติธรรมตามรัฐ-
ธรรมนูญใด ๆ ที่คนสร้างขึ้น

ความหมายของเสรีภาพในพุทธปรัชญา

เสรีภาพในพุทธปรัชญา อธิบายได้ทั้งตามนัยแห่งพระ
สูตรและพระอภิธรรม ตามคำสอนในพระสูตร ก็เลสทั้งปวง
เป็นเครื่องร้อยรัด เป็นเครื่องพันนาการ ในพันธสูตร
พระองค์ตรัสว่า “ส่วนอริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว ไม่เห็นตน
มีรูป ไม่เห็นรูปในตน.... ตูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า
อริยสาวก ผู้ได้ระดับแล้ว ไม่เป็นผู้ถูกเครื่องจำ คือ รูป
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จำไว้ (คือจองจำ – ผู้เขียน)
ไม่เป็นผู้ถูกเครื่องจำทั้งภายในภายนอก จำไว้ เป็นผู้มอง
เห็นผองนี้ เป็นผู้มองเห็นผองโน้น เรากล่าวว่าภิกษุนั้นพ้น
แล้วจากทุกข์” (สัง. ข. ๑๗/๓๐๕/๑๗๕) และ “เพราะ
เหตุที่ภิกษุรู้เหตุเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเครื่อง
สลัดออกแห่งอุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้ ตามความเป็นจริง—
จึงเป็นผู้หลุดพ้นแล้วเพราะไม่ถือมั่น.... มีกิเลสเป็นเครื่อง
ประกอบไว้ในภพสิ้นไปรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดย
ชอบ” (สัง. ข. ๑๗/๒๙๗/๑๗๑) เสรีภาพทางพุทธ—

ศาสนาเป็นเสรีภาพทางใจ เป็นเสรีภาพของจิตที่ไม่ถูกยึด
เหนี่ยวไว้ด้วยขันธ์ ๕ อันเป็นเครื่องยึดมั่นถ่วง (อุปาทาน
ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) เป็น
เสรีภาพที่แท้จริง เพราะบุคคลทั้งปวงแม้ร่างกายไม่ถูก
พันธนาการด้วยไซ้ตรวน แต่จิตใจผูกพันอยู่กับรูปกาย
ความทุกข์ความสุขของตน และของญาติพวกพ้อง ย่อมไม่
มีความปรอดปรอง ย่อมจะต้องวนเวียนคิดหมกมุ่นอยู่แต่
ในเรื่องเหล่านั้น เสรีภาพในทางอภิปรายเป็นเสรีภาพ
โดยนัยเดียวกับพระสูตร กล่าวคือ กรรมวิธีการปลดปล่อยตน
เอง ให้มีเสรีภาพโดยวิธีปฏิบัติตามทางที่มุ่งตรงไปสู่เป้าหมาย
ที่ผู้ปฏิบัติต้องการได้โดยเสรี ลักษณะของจิตที่มัวหมอง
ด้วยกิเลส เทียบกับจิตที่บริสุทธิ์จากกิเลสที่ค่อย ๆ คลายจาก
ความยึดถือทีละขั้น ๆ มีกล่าวไว้ในพระอภิธรรมซึ่งผู้ศึกษาจะ
ได้เห็นข้อแตกต่าง และตระหนักในเสรีภาพของมนุษย์ใน--
การที่จะเลือกเป็นคนมีลักษณะจิตใจ เช่น นั้น ๆ ได้โดย
ปฏิบัติตามแนวทางที่แนะนำไว้ ในพระวินัยพระพุทธเจ้า
บัญญัติให้มีบริวารจำกัด เพื่อความเป็นผู้ไม่มีกังวลของภิกษุ
คือไม่ต้องหวาดหวั่นถึงโจรภัย, อัคคีภัย หรืออื่น ๆ จะเดิน

ทางจากที่หนึ่งไปสู่ที่หนึ่งก็ทำได้โดยง่าย รากฐานของ—
ประชาธิปไตยในข้อต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วในตอนท้ายนี้แสดง
ให้เห็นถึงสิทธิที่บุคคลพึงได้โดยธรรมชาติ จากการปฏิบัติ
หน้าที่ของตนในฐานะที่จะต้องปฏิบัติต่อตนเอง สิทธิที่จะได้
ความปรอดปรองจากกิเลสเกิดจากหน้าที่ มากหรือน้อยที่ตน
ปฏิบัติต่อตนเองแต่ละคน เป็นสิทธิที่ได้มาจากธรรมชาติ—
ของจิตโดยไม่ต้องมีใครมอบให้ และผู้ปฏิบัติย่อมรู้ผลจาก
การปฏิบัติด้วยจิตของตนเอง “ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่รัชต์ว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จ
แล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างอื่นมิได้มี กภิกษุรูปนั้นได้—
เป็นอรหันต์องค์หนึ่งในจำนวนอรหันต์ทั้งหลาย” (สัง. ข.
๑๗/๑๓๙/๘๐)

พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับในหมู่นักวิทยาศาสตร์

นักวิทยาศาสตร์ที่ใหญ่ยิ่งของโลกได้ยอมรับว่า พุทธ
ศาสนานำต่อการพิสูจน์ทางด้านวิทยาศาสตร์ ดังคำกล่าว
ของ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ว่า “ถ้ามีศาสนาใดสามารถ
สนองความต้องการทางวิทยาศาสตร์ได้ ศาสนานั้นได้แก่
พุทธศาสนา” (Dhammananda Thera, n.d. : 87)

จำนงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า พระพุทธศาสนา เป็นวิทยาศาสตร์แห่งวิทยาศาสตร์ (Science of Sciences) เพราะวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันยังเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย “แต่พระพุทธศาสนาเข้าถึงความจริงขั้นสูงสุดแล้ว ไม่มีอะไรจะต้องแก้ไขเพิ่มเติมอีกแล้ว โดยเหตุที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล จึงไม่มีอะไรขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์ ถ้าหากวิทยาศาสตร์นั้นสมบูรณ์แล้ว” (จำนงค์ ทองประเสริฐ, ๒๕๑๗ : ๑๑)

ที เอ็ม เบอนส์ ให้คำจำกัดความว่า วิทยาศาสตร์ คือ “การศึกษาของคน เรื่องตัวของเขาเองและสากลจักรวาล—อย่างมีระเบียบแบบแผนและอย่างปรนัย (ไม่ใช่ความรู้สึกส่วนตัวเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหา — ผู้เขียนขยายความ) . . . วิทยาศาสตร์เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางวัตถุเท่าที่รับรู้ได้ด้วยตา หู และอวัยวะอื่น ๆ ในการสัมผัส . . . เมื่อเป็นเช่นนั้น ถ้ายมวธู^๑ และรับรู้^๒ อยู่นอกจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัส (sense perception) และตรรกหรือถ้ามีสิ่งที่อยู่ (existence) นอกเหนือจากสสาร และพลังงาน วิทยาศาสตร์ย่อมกันตัวเองออกโดยอัตโนมัติจาก—

การใช้ประโยชน์จากความรู้ประเภทอื่น ๆ หรือค้นพบความ
มีอยู่ (existence) ในระดับอื่นเหล่านี้” และวิทยาศาสตร์
ที่อาศัยประสบการณ์จากประสาทสัมผัสเป็นข้อมูล ย่อมพลาด-
ได้ เพราะการรับรู้จากประสาทสัมผัสมักหลงให้ผิดจากธรรม
ชาติอันแท้จริงของสิ่งนั้น เบนอนส์นิยมพุทธศาสนาในข้อ
ที่มิวิธได้รับความรู้กว้างกว่า โดยมีวิธรับรู้ความมีอยู่
(existence) ในระดับอื่นได้นอกจากการรับสัมผัส
ด้วยประสาททั้งห้าค่านกายภาพ

ความรู้ในพุทธศาสนาและวิธได้มาซึ่งความรู้

ความรู้ในพุทธศาสนาที่เรียกว่าความรู้แท้คืออริยสัจ ๔
ทำให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง ความเห็นที่ตรง เป็นความเห็นชอบ
(สัมมาทิษฐิ) เป็นการรู้จักธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงว่า ไม่
เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่เป็นของตน เรียกว่า วิชา เป็น
ปัญญาเหนือโลก (โลกกุตระปัญญา) - โลกในที่นี้หมายถึง ตา
หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และ
ธรรมารมณ์ วิชาในทางโลก (โลกียปัญญา) นั้น พุทธ-
ศาสนาถือว่ายังเป็นอวิชชา (ignorance - ความไม่รู้)
สิ่งที่เราคิดว่าเรารู้นั้น แท้จริงบางชั้นเป็นเพียง perception

(สัญชาตญาณ - การรับรู้) บางชั้นเป็นเพียงสัญชาตญาณ (ความจำ
ได้โดยสัญชาตญาณ) บางชั้นเป็นเพียงจินตนาการ (imagination)
บางชั้นจึงเป็นปัญญา และปัญญายังมีแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น
จากชั้นธรรมดาไปสู่ชั้นซับซ้อนเป็นลำดับดังนี้ คือ สุตตม-
ปัญญา (ปัญญาเกิดจากการฟัง ซึ่งหมายรวมถึงการ
ได้รับความรู้จากการอ่าน วัสดุที่ผู้อื่นเขียนไว้) จินตม-
ปัญญา (ปัญญาเกิดจากการคิด) และ ภวานมยปัญญา
(ปัญญาเกิดจากการทำให้เกิดขึ้น หรือทำให้เจริญ) วิธีการ
ศึกษาในพระพุทธศาสนาเห็นได้จากอนันตสูตร เป็นสูตรที่
เล่าถึงพระอานนทผู้เป็นต้น (เอตทัคค) ในทางพหุสูตร
เล่าให้พระสารีบุตรอัครสาวกฟังถึงการศึกษาอันวิเศษที่สุด
๙ (คือปริยัติธรรม) ด้วยวิธีต่อไปนี้

แสดงธรรมที่ได้ฟังมาได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร
บอกสอนธรรมที่ได้ฟังมาได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร
สาธยายธรรมที่ได้ฟังได้เรียนมาโดยพิสดาร

ย่อมตรีกตรอง ฟังด้วยใจ ซึ่งธรรมที่ได้ฟังมาได้-
เรียนมา

ย่อมจำพรรษาในอาวาสที่มีภิกษุผู้เถระเป็นพหุสูตร...

ยอมเข้าไปหาภิกษุเถระเหล่านั้น . . . แล้วไต่ถาม . . .
(วัง นัค. ๒๒/๓๒๒/๓๗๔)

สรุปแล้วได้แก่ การฟัง การท่อง การตรึกตรอง และการถาม (ในสมัยนั้นยังไม่มีจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร จึงใช้วิธีจารึกไว้ในความทรงจำช่วยความท่องจำสืบต่อกัน สมัยนี้ใช้การจดบันทึก) อยู่ในระดับสุดมยปัญญา และจินตมย-ปัญญา แต่ปัญญาที่ปรากฏในพระอภิธรรม และที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกกล่าวแก่กันและกัน เป็นธรรมที่ได้มาจากภวานามยปัญญา ปรัชญาของลัทธิอื่นในโลก (พิภพนี้) เกิดจากสุดมยปัญญา และจินตมยปัญญา แต่ปรัชญาในพุทธศาสนามีความหมายตรงกับคำปรัชญา (คือความรู้อันประเสริฐ) (จันงค์ ทองประเสริฐ, ๒๕๑๗ : ๙) เกิดจากภวานามยปัญญา สิ่งที่ได้มาจากภวานามยปัญญา คือ การรู้เท่าทันสภาพของรูปและนาม (เวทนา, สัญญา, สังขาร และวิญญาณ) ของตนเองและโยงเทียบเกี่ยวกับรูปและนามของผู้อื่นภายนอกตนเอง ตลอดจนนามและรูปทั้งปวงในโลก ดังนั้นความรู้^๕นั้นจึงเป็นความรู้^๕เกี่ยวแก่จิต และรูปที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย หรือเป็นผลของจิต ความรู้^๕ที่เป็นภวานามยปัญญา

เป็นจิตวิทยา (คำนี้เมื่อใช้เกี่ยวกับความคิดทางพุทธศาสนา ผู้เขียนกำหนดความหมายว่า ความรู้เรื่องจิต) ตั้งแต่ชั้นพื้นฐาน เช่น ประสาทสัมผัส จนถึงขั้นสูงสุดคือ สายโยงแห่งการรับรู้และการคิด การก่อเกิดความรู้สึกประเภทต่างๆ ตลอดจนถึงลักษณะการทำงานของจิตของบุคคลประเภทต่างๆ เช่น คนใกล้จะตาย จนถึงพระอรหันต์ (วิถีจิตต่างๆ) ส่วนที่เกี่ยวกับรูป (เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับจิตเหล่านั้น) เป็นฟิสิกส์บ้าง เป็นชีววิทยาบ้าง

พุทธศาสนาในแง่วิทยาศาสตร์คือความรู้ทางจิตวิทยา

จิตวิทยาในพุทธศาสนาไม่ขัดกับหลักจิตวิทยาที่เกิดขึ้นในภายหลัง แม้จนกระทั่งทุกวันนี้นักวิทยาศาสตร์กำลังใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ค้นคว้าตามหลังนักบวชในศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธเจ้าพิสูจน์สิ่งที่ท่านเหล่านั้นค้นพบมาก่อนแล้วตั้งแต่ ๒๖๐๐ ล่วงมาแล้วเป็นอย่างดี คือพลังของจิตที่สามารถทำอะไรได้บ้าง ศาสนาพราหมณ์รู้ถึงอำนาจจิตในการทำปาฏิหาริย์ต่างๆ และพระพุทธเจ้าทรงค้นพบความรู้อันเป็นประโยชน์มากกว่านั้น คือ ค้นพบวิธีตัดกระแสการสืบต่อของจิตเจตสิก ซึ่งนำไปไม่ต้องเวียนตาย

เวียนเกิดต่อไป และพร้อมกันนั้นด้วยจิตอันบริสุทธิ์จาก—
กิเลสย่อมมีพลังมากกว่าจิตที่ยังมีกิเลส พระพุทธเจ้าจึง
สามารถทำอิทธิปาฏิหาริย์ที่สูงกว่าพวกเดียรถีย์เจ้าลัทธิทั้งปวง
จนถึงชั้นยมกปาฏิหาริย์ ในปัจจุบันนี้ทางตะวันตกสนใจทาง
พลังของจิตและยอมรับในหมู่ผู้สนใจทางนี้ว่า ความ
สามารถพิเศษ เช่น ตาทิพย์ (clairvoyance คือ ความ
สามารถที่จะเห็นของที่ปกปิดไว้ หรืออยู่ในที่ไกลได้ชัดเจน)
นั้นคนธรรมดาทำได้ ถ้าสนใจฝึกให้ถูกทางเพราะมีข่าวว่ามี
ผู้พิสูจน์ความสามารถของคนที่ทำเช่นนั้นได้ที่นั่นบ้างที่นี้บ้าง
ในประเทศอังกฤษ มีนักจิตวิทยาตะวันตกทดลองโยคีใน
อินเดีย ให้ง้ออาหารและไม่ให้หายใจโดยฝังอยู่ในหลุมหลาย
วันแล้วไม่ตาย มีการรวบรวมตัวอย่างเรื่องราวของคน
ที่ตายไปแล้วกลับมาเกิดใหม่ เริ่มเป็นเด็กคนใหม่ แต่จำ
สถานที่ที่ตนเคยอยู่และญาติพี่น้องในชาติก่อนได้ นักจิตวิทยา-
ศาสตร์ไปสืบสาวเรื่องราวของคนเหล่านั้น แบบการศึกษา
เฉพาะราย (case study) สถานที่เหตุการณ์ และบุคคล
ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พิสูจน์ว่าเป็นจริง แต่ด้วยการฝึกทาง
จิตที่ถูกต้อง แม้สมณพราหมณ์ผู้ยังมีความเห็นผิดอยู่ยังไม่

สัมมาทิษฏฐิก็ยังสามารถฝึกสมาธิ ทวนความจำย้อนหลังไป
ได้หลายชาติ และภิกษุในพุทธศาสนาผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ
สามารถระลึกชาติย้อนหลังได้เหลือคณานับ “ภิกษุหนึ่งเมื่อ
จิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว... เธอย่อมระลึกชาติก่อน
ได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง...
แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง... ว่า
ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น ผิพรรณ
อย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น... มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น”
(ที, สී ๙/๓๓๔/๓๔๒)

การศึกษาจิตวิทยาในพุทธศาสนา ศึกษาจากชั้น ๕
ของตนเองบ้าง ศึกษาชั้น ๕ ภายนอกบ้าง ด้วยวิธีภาวนา
(การทำให้เกิดมีและการทำให้เจริญขึ้นซึ่งกุศลธรรม) “ดู
ก่อนภิกษุทั้งหลาย... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เสวยสุขเวทนา
อยู่ ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาอยู่ เสวยทุกขเวทนา ก็รู้
ชัดว่าเราเสวยทุกขเวทนาอยู่... ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นเวทนา
ในเวทนาภายในบ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอก
บ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง
พิจารณาเห็นธรรม คือ ความเกิดขึ้นในเวทนาบ้าง พิจารณา

เห็นธรรมคือความเสื่อมในเวทนาบ้าง... สติของเธอต้งมันอยู่
ว่าเวทนามีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึก
เท่านั้น เธอเป็นผู้อันตัดหาและทิวี่ไม่อาศัยอยู่แล้ว และ
ไม่ถือมันอะไร ๆ ในโลก” (ม.ม.๑๒/๑๓๙/๙๒) การ
ศึกษาคด้วยวิธีฟัง ไตร่ตรอง ท่อง ทบทวน อธิบายให้ผู้
อื่นฟัง, ใต้ตามข้อสงสัยต่อเถระผู้รู้ และฟังธรรมจากเถระ
นั้น ทำให้เข้าใจกระจ่างถึงคำกล่าวของพระอานนท์ว่า
“ธรรมทั้งหลายที่เธอได้เคยถูกต้องด้วยใจในกาลก่อน ย่อม
ชื่นใจ และเธอย่อมทราบชัดธรรมที่ยังไม่แจ้งชัด”
(อัง, ฉก, ๒๒/๓๒๒/๓๗๔)

ดังได้กล่าวแล้วจิตวิทยาในพุทธศาสนาใช้จิตศึกษา
ชั้นที่ ๕ ทั้งที่เป็นภายใน คือตนเอง และภายนอก คือ คน
อื่น ด้วยการสังเกตและอาศัยสติเป็นเครื่องกำหนดรู้ จึงเกิด
ความรู้มากมายซับซ้อนเป็นพระอภิธรรมซึ่งนำมาประยุกต์ใน
การกำหนดพระวินัยและปรากฏเป็นคำสอนในพระสูตร ส่วน
จิตวิทยาจากตะวันตกในชั้นต้นเริ่มจากปรัชญาอันได้จากการ
สังเกต และไตร่ตรองเช่นเดียวกับปรัชญาอินเดียในชั้นต้นๆ
แต่ต่อมาเริ่มศึกษาจิตวิทยาโดยวิธีทดลอง และจัดเป็นวิชา—

ศาสตร์ชั้น การทดลองรวบรวมความรู้ด้านจิตวิทยา ในทาง
วิทยาศาสตร์ตั้งต้นด้วยการสังเกตจากพฤติกรรมของสัตว์เช่น
ทดลองการจัดเงื่อนไขกับสุนัข* ทดลองผลของความกลัว
และความต้องการแม่กับลูกสิง ทดลองการเรียนรู้ด้วยวิธีลอง
ผิดลองถูกกับหนูและทดลองพฤติกรรมเครื่องมือกับนก และ
กับแมว การทดลองผลการเชื่อมโยง สิ่งย่อย และตามตอบ
สนอง กับสุนัข เป็นต้น แล้วเทียบว่าผลเช่นเดียวกันอาจเป็น
ได้แก่คน ถ้าอยู่ในสภาพเช่นเดียวกันในเหตุและผลที่ไม่เกิด
อันตรายแก่คน จึงทดลองกับคน เช่นการใช้เด็กเล็กๆ เป็น
ฝ่ายถูกทดลอง (subject) ใช้กระต่ายเป็นเครื่องมือทดลอง
ในการศึกษาเรื่องผลของการจัดเงื่อนไข (conditionning)
และการเสริมแรง (reinforcement) การทดลองปฏิกิริยา
ของเด็กอ่อนต่อสิ่งต่างๆ ในวัยต่างๆ ว่าจะแสดงออกอย่างไร

*Ivan P.Pavlov นักกายวิภาคชาวรัสเซีย ทดลองการหลั่ง
น้ำลายของสุนัขโดยจัดเงื่อนไข (พ.ศ. ๒๔๗๐) โดยผ่าตัดเปิดแก้ม (เหนือ
ข้างคาง) ทั้งสองข้างของสุนัขเปิดทางให้ท่อน้ำลายไหลออกมาข้างนอก
ให้น้ำลายไหลออกมาได้ ครึ่งสุนัขไว้ในห้องเก็บเสียงแล้วให้สุนัขกิน
เนื้อผงพร้อมกับเคาะส้อมเสียงทุกครั้งสักสองสามครั้ง ต่อมาเคาะส้อมเสียง
โดยไม่มีผงเนื้อสุนัขก็หลั่งน้ำลาย

เกิดอารมณ์อะไรต่อสิ่งไหนบ้าง และเด็กร้องไห้นทำอะไรได้บ้างโดยใช้วัตถุ เช่น เครื่องเล่นต่างๆ เป็นเครื่องล่อ การใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์วัดคลื่นสมองของคน ในขณะที่ไม่ได้ใช้ความคิด เทียบกับในขณะที่กำลังใช้ความคิดอย่างจริงจังอย่างที่สร้างภาพวัตถุขึ้นในหัวนึกของตน เพื่อที่ว่าส่งกระแสคลื่นต่างกันอย่างใด ตะวันตกให้ความหมายคำว่า “จิตวิทยา” ว่า “วิทยาศาสตร์สาขาชีววิทยาซึ่งศึกษาปรากฏการณ์ของชีวิตด้านรู้สึกตัว (conscious* life) ในจุดเกี่ยวกับจุดเริ่มต้น การพัฒนา และการแสดงออก และใช้วิธีต่างๆ ที่นักจิตวิทยาจะฟังหาได้และนำมาใช้กันไว้ในสาขานั้น หรือปัญหาอื่นโดยเฉพาะ” (James Drever, 1966: 232) ในบางแห่งให้ความหมายว่า จิตวิทยาคือการศึกษาตามวิธีวิทยาศาสตร์เกี่ยวแก่พฤติกรรม (scientific study of behavior) สเปนเซอร์ (Abraham P. sperling, 1957:13) ให้ความหมายของวิชาจิตวิทยาอย่างง่าย ๆ ว่า การศึกษาธรรมชาติของคนด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific

*ในตำราธรรมะฉบับภาษาอังกฤษทั่ว ๆ ไปเรียกสติว่า “consciousness”—ความรู้สึกตัว

approach to the study of human nature) และในแง่
อื่นให้คำจำกัดความของคำว่า “จิตวิทยา” ไว้ว่า “คือ
วิทยาศาสตร์สาขาหนึ่ง ซึ่งว่าด้วยพฤติกรรมของมนุษย์และ
กรรมวิธีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในจิตใจอันทำให้เกิดพฤติกรรม
เหล่านั้น เช่น การเรียนรู้ อารมณ์ และอื่น ๆ”

วิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้าเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์

การศึกษาทางปริยัติธรรมในพุทธศาสนา เป็นการศึกษาขั้นสุดมยปัญญา และจินตมยปัญญา ใช้การสังเกต และการทดลองเป็นสำคัญ โดยเฉพาะพระอภิธรรมถ้าจะศึกษาให้เข้าใจเหตุผล และการทดลองพิสูจน์ด้วยการสังเกต พฤติกรรมของตนเอง และของผู้อื่น และทดลองด้วยการปฏิบัติด้วยตนเอง ต้องใช้เหตุผลไตร่ตรองอย่างละเอียดถี่ถ้วน ห้องทดลองจิตวิทยาในพระอภิธรรมคือผู้เรียนเอง และสิ่งทง่ปวงในโลก (พิภพนี้) เป็นห้องทดลองพิสูจน์กฎธรรมชาติและธรรมทั้งปวงไม่ว่า จะต้นหรือลึกซึ้งเพียงใด พระองค์เป็นแต่เพียงผู้ชี้ให้เห็นในฐานะผู้เดินทางไปก่อนได้รู้ก่อนเห็นก่อนและหลดุดพันก่อน เปรียบเหมือนลูกไก่

ที่เจาะออกจากฟองไข่เป็นตัวแรก เป็นหน้าที่ของผู้ศึกษาที่จะศึกษาให้เห็นและให้เกิดผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง และวิธีการค้นพบของพระองค์ ก็เป็นวิธีการอันพบโดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องนำ และทางปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ว่าที่ได้ทรงคิดไว้นั้นถูกต้องเพียงไร และสิ่งที่พระองค์คิดนั้นเมื่อนำมาปฏิบัติแล้วเกิดผลเป็นภาวนามยปัญญา (คือปัญญาที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝนอบรม) เกิดวิชา (ความรู้) เป็นอริยสัจ ๔ เพราะทรงประจักษ์แจ้งจากการปฏิบัติในเรื่องกฎแห่งธรรมชาติอันเป็นเหตุเป็นผลแก่กันที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท จึงสามารถตัดวงจรของการเวียนว่ายตายเกิดได้

อริยสัจไม่ใช่วิธีการค้นพบ แต่เป็นสิ่งที่พระองค์ค้นพบโดยการคิดหาเหตุผลเป็นขั้นแรก แล้วทดลองพิสูจน์ว่าถูกต้องปรากฏผลเป็นการตรัสรู้ได้รับรสคือ นิโรธสัจ แล้วจึงประกาศแก่ปัญจวัคคีย์ คือศิษย์ทั้ง ๕ ว่าพระองค์พบวิดับทุกข์แล้ว ส่วนธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ก็คือข้อที่พระองค์นำสิ่งที่ทรงเรียนรู้จากประสบการณ์ของพระองค์เองมาเล่าให้สาวกเหล่านั้นฟังนั่นเอง วิธีการของพระองค์เป็นวิธีการแก้ปัญหาหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ คือ ตั้งข้อสงสัยว่า การ

พันธุข์ ได้รับความสุขนั้นทำอย่างไรหนอมมีทางเลือกคือ

๑. หากความสุขให้เต็มที่ วิธีนี้พระองค์ได้ผ่านมาแล้ว
ในชีวิตก่อนออกมาเพื่งูตนเป็นนักบวช ปรากฏว่าไม่เกิด
ปัญหา

๒. ทรมานตนให้เต็มที่ (อย่างที่โยคีต่าง ๆ ในสมัย
นั้นทำแต่พระองค์เห็นว่ายังไม่ถึงที่สุด) พระองค์ได้ทดลอง
ทรมานพระองค์ให้ถึงที่สุดยิ่งกว่าโยคีทั้งหลาย แล้วเห็นว่าไม่
ได้ผล

๓. กลับมาทดลองปฏิบัติเพียงปานกลาง ไม่ปรนเปรอ
ร่างกายเกินไป ไม่ทรมานร่างกายเกินไป ปฏิบัติธรรม
ทั้งปวงในขนาดพอเหมาะพอดี

พระองค์ได้ใช้เวลาปฏิบัติธรรมเพียงเพื่อหาระดับแห่ง
ความพอเหมาะพอดียุ่ยาวนาน หลังจากแยกจากบัญญัติศักดิ์แล้ว
เพื่อปฏิบัติธรรมทั้ง ๘ อย่างคือธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ได้
อย่างพอเหมาะพอดี จึงได้บรรลุธรรมเป็นความสำเร็จ ผล
การปฏิบัติพิสูจน์ว่า วิธีที่สามนำผลที่ต้องการมาให้ ก็สรุปได้
คำตอบว่า การที่จะพันธุข์ได้ต้องปฏิบัติ ๘ ประการ ให้ได้
สัดส่วนกัน แสดงวิธีการให้เห็นเป็นขั้น ๆ ดังนี้

๑. พบปัญหา – การเกิดแก่เจ็บตาย เป็นทุกข์ ทำ
อย่างไรจึงจะพ้นทุกข์

๒. วางวงจำกัดปัญหา – การเกิดเป็นทัวปัญหาสำคัญ
ทำอย่างไรจึงจะรู้ว่าอะไรทำให้เกิด เพราะถ้ารู้แล้วก็ย่อมรู้
ต่อไปว่าจะทำอย่างไรจึงจะไม่ต้องเกิด

๓. ตั้งสมมติฐานว่า

๑) ปรมเปรอร่างกายให้สมบุรณ์จึงจะคิดได้และ
ไม่ต้องเกิดอีก

๒) ทรมานร่างกายอย่างยิ่ง จึงจะคิดได้และไม่
ต้องเกิดอีก

๓) ปฏิบัติแต่เพียงพอเหมาะพอควร จึงจะคิดได้
และไม่ต้องเกิดอีก

๔. ทดลองปฏิบัติด้วยประการต่าง ๆ พิสูจน์สมมติ-
ฐานข้อ ๒ และ ๓ โดยเต็มที่ ในขณะที่ทดลองขั้นที่สาม
ก็ได้ทดลองด้วยว่า ปฏิบัติอะไรบ้างอย่างพอเหมาะพอดี และ
ขนาดไหนเรียกว่าพอเหมาะพอดี

๕. ปรากฎผลคือ เมื่อทรงปฏิบัติมรรค ๘ นั้น ได้
สัดส่วนกันก็ทรงบรรลุนิพพาน ดังนั้นความรู้เรื่องทุกข์สัจ

สมุทฺยสัง นิโรธสัง และมรรคสัง ก็กระจ่างขึ้นพร้อมกัน
เป็นอริยสัง ๔

๖. จึงทรงสรุปว่าอริยมรรค ๘ คือ ทางปฏิบัติให้พ้น
ทุกข์ คือ การเวียนว่ายตายเกิด

สรุป วิธีการค้นพบของพระพุทธเจ้า เป็นวิธีการทาง
วิทยาศาสตร์ แต่มิได้ทรงใช้เครื่องมือที่เป็นวัตถุเป็นเครื่อง
ทดลองอย่างการค้นคว้าของนักวิทยาศาสตร์แบบตะวันตกแต่
ทรงใช้ขั้น ๕ คือ รูปและนาม เป็นทั้งเครื่องมือและสิ่ง
ที่ถูกศึกษาทดลอง

จิตวิทยาในพุทธศาสนา

ผู้ศึกษาความคิดทางจิตวิทยาในพุทธศาสนา ต้องเข้าใจ
ความหมายของคำที่บัญญัติใช้ในพระไตรปิฎก เพื่อสื่อความ—
เข้าใจกัน คำไทยบางคำเสียงและตัวสะกดพ้องกันกับคำใน
ภาษาบาลี แต่มีความหมายแตกต่างจากคำในภาษาบาลีมาก
ดังนั้นเมื่อคิดตามความหมายของคำในศัพท์จิตวิทยาในภาษา-
บาลี ต้องคิดตามกระแสแห่งความหมายต่าง ๆ ในจิตวิทยา
ตะวันตกออกเป็นสายเดียว ต้องระมัดระวัง ไม่อาศัยคำเฉพาะ

ในจิตวิทยาฝ่ายตะวันตกหรือตะวันออกมาเป็นสัญลักษณ์แทนความคิดของกันและกัน เพราะบางคำเทียบกันไม่ได้เลยทีเดียว ดังเช่นคำว่า เวทนา หรือคำว่า อารมณ์ ดังได้กล่าวแล้วในบทที่สาม

จิตวิทยาในพุทธศาสนามีอยู่ในทั้งสามปิฎก จุดหมายของจิตวิทยาในพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้เรียนมีความสุขทางใจ และพบทางพ้นทุกข์ตามแนวที่พระพุทธเจ้าทรงพบมาแล้ว มีปรากฏในพระวินัยเป็นเรื่องอ้างถึงเหตุและผลในการกำหนดพระวินัยนั้นๆ ในพระสูตรมีคำแนะนำวิธีทำให้ถูกต้อง (โยนิโสมนสการ) เพื่อมิให้เกิดทุกข์ซึ่งเกิดจากการได้ประสบอนิฏฐารมณ์และวิธีฝึกหัดใจขัดเกลากิเลสให้เบาบางลง และทำให้เกิดภาวนามยปัญญา ข้อความในพระอภิธรรมเป็นความรู้เกี่ยวกับจิต การงานของจิต และเครื่องประกอบของจิต (คือ เจตสิก) สิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับจิต (คือ รูป) และธรรมชาติที่นอกเหนือไปจากจิต เจตสิก และรูป (คือ นิพพาน)

จิต คือธรรมชาติที่ทำหน้าที่คิด ทำหน้าที่รู้อารมณ์ (อารมณ์คือสิ่งที่จิตรู้ ได้แก่รูปที่เราเห็น เสียงที่เราได้ยิน

เป็นต้น) จิตทำให้ธรรม (สิ่งทั้งปวงในโลกทั้งที่มีวิญญาณ
ไม่มีวิญญาณทั้งที่เป็นรูป เช่น รูปสวยไม่สวย และเป็นความ
คิดที่เป็นไปในทางดีหรือชั่ว) ต่างๆ แยกต่างกัน ธรรมทั้ง
ปวงเชื่อมโยงกันเป็นลำดับ มีคำอธิบายว่า จิตมีประเภทต่างๆ
กัน เมื่อจิตแยกต่างความจำได้หมายรู้ของจิตนั้นย่อมต่างกัน
ตามลักษณะของจิต เมื่อจำไว้ต่างกันความทะยานอยากก็ย่อม
แยกต่างกันไป เมื่อความทะยานอยากแยกต่างกันก็ย่อม
ประกอบกรรมแยกต่างกัน เมื่อประกอบกรรมแยกต่างกัน
ผลของกรรม (วิบาก คือการนำไปเกิด) ย่อมแยกต่างกัน
กรรมคือ การกระทำ ทำได้ ๓ ทาง คือ กายกรรม วจีกรรม
มโนกรรม พระพุทธเจ้าบัญญัติเจตนาว่าเป็นกรรม ถ้าเจตนา
เป็นกุศล กายกรรม วจีกรรม หรือมโนกรรมก็เป็นกุศลใน
พระสูตรมีคำสอนที่สอดคล้องกับความหมายของอิทธิธรรมตอน
นี้ คือ ในนิพเพธิกสูตร พระไตรปิฎกเล่ม ๒๒/๓๓๔/๔๑๘
“ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิด
แล้วจึงกระทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ... ก็ความต่าง
แห่งกรรมเป็นไฉน คือกรรมที่ให้วิบากในนรกก็มี ที่ให้วิบาก
ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉานก็มี ที่ให้วิบากในมนุษย์โลกก็มี ที่

ให้วิบากในเทวดาโลกก็มี นี่เรียกว่าความต่างแห่งกรรม”

จิตเป็นสิ่งที่สืบต่อชาติภพไปจนกว่าจะขาดกระแสความสืบต่อ อันเป็นไปตามวัฏจักรแห่งปัจจุสมุปบาทธรรม(กล่าวแล้วในบทที่ ๓) จนกว่าจะตัดวัฏจักรได้ด้วยปัญญาในมรรคจิต สิ่งที่ส่งเสริมสืบต่อกระแสแห่งการเวียนว่ายตายเกิดคือตัวต้นหาความทะยานอยาก กล่าวเป็นชื่อขององค์ธรรมโดยปรমัตถ* ได้แก่ เจตสิก ธรรม (คือสิ่งทั้งปวงในโลก คำว่าโลกในที่นี้หมายถึง ภพภูมิต่างๆ) ทั้งปวงที่เกิดขึ้น—เพราะการปรุงแต่ง เป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป จิตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะการปรุงแต่งในธรรมชาติ ก็ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ตามกฎธรรมดานี้ และจิตก็เกิดตามลำพังไม่ได้ จิตมีเจตสิกเป็นเครื่องปรุงแต่ง เจตสิกคือธรรมชาติที่อาศัยจิตเกิด เจตสิกเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รับอารมณ์อย่างเดียวกับจิต อาศัยวัตถุ** อย่างเดียว

* “ปรมัตถธรรม แปลตามศัพท์ว่า สภาวะธรรมที่เป็นอารมณ์ของญาณอันประเสริฐ คือ สูงสุด หรือสภาวะธรรมที่ประเสริฐ คือ สูงสุดได้แก่ไม่วิปริต แบ่งออกเป็นจิต เจตสิก รูป นิพพาน (จากหนังสือปรมัตถธรรม ๔ หน้า ๔)

** วัตถุ คือที่ที่จิตและเจตสิกอาศัยเกิด ได้แก่ โสทวัตถุ (หู) เป็นที่อาศัยเกิดของโสทวิญญาณ คือ จิตรับรู้เสียง

กับจิต เพราะเหตุที่จิตเกิด จึงมีเจตสิกเกิดขึ้นพร้อมกัน
ธรรมชาติที่ปรุงแต่งจิต (คือเจตสิก) นี้มี ๕๒ ประเภท
ด้วยกัน แบ่งออกตามกลุ่มของจิตที่เจตสิกอาศัยเกิด จัดได้
๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. เจตสิกที่เหมือนธรรมชาติอื่น (อัญญาสมานาเจตสิก)
แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑.๑ เจตสิก ที่ประกอบเข้ากับจิตได้ทุกประเภท
(สัพพจิตตสาธารณ) มี ๗ ประเภท ได้แก่ ผัสสะ
เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ และมนสิการ
เจตสิกเหล่านี้ประกอบอยู่ในจิตทุกประเภท ไม่ว่าจะ เป็นบุญ
(กุศลจิต) หรือเป็นบาป (อกุศลจิต) หรือ ที่เป็นผลของ
กรรม (วิบากจิต)

๑.๒ เจตสิกที่ประกอบเข้ากับจิตได้ทั่วไป แต่—
เป็นบางส่วน เป็นบางครั้งบางคราว (ปกิณณกเจตสิก)
ประกอบกับจิตที่เป็นกุศลก็มี จิตที่ไม่เป็นกุศลก็มี จิตของ
พระอริยบุคคลก็มี มีอยู่ ๖ ประเภท ได้แก่ วิตก วิจารณ์
อิโมกข์ วิจารณ์ ปิติ และ ฉันทะ

๒. เจตสิกที่ประกอบกับอกุศลจิต (อกุศลเจตสิก)

มี ๑๔ ประเภท ได้แก่ โมหะ อหิริกะ อโนตตปปะ
อุทฺธัจจะ โลงกะ ทิฏฐิ (ความเห็นผิด) มานะ โทสะ
อิสสา (ความริษยา) มัจฉริยะ ถีนะ มัทธะ และ
วิจิกิจฉา

๓. เจตสิกที่ประกอบจิตที่ตังาม (โสภณเจตสิก) มี
๒๔ ประเภท ได้แก่ เจตสิกที่ประกอบในจิตที่เป็นกุศล
หรือจิตของพระอรหันต์ ได้แก่ สัทธา (ความเชื่อ)
สติ (ความระลึกได้) หิริ (ความละอายต่อบาป) เป็นต้น
และปัญญินทรีย์เจตสิก (ปัญญา) เป็นประเภทที่กล่าวถึง
สุดท้าย (มูลนิธิธรรม มหาธาตุวิทยาลัย, ๒๕๑๒:๑๓๗-๑๔๐)

จิตมีประเภทต่างๆ จำแนกตามเจตสิกที่ประกอบเป็น
กุศลจิตบ้าง เป็นอกุศลจิตบ้างเป็นกลางๆ คือไม่เป็นกุศลหรือ
อกุศล (เรียกกิริยาจิต)บ้าง ประเภทที่เป็นผลของกรรม (เรียก
ว่าวิบากจิต บ้าง ในพระอภิธรรมแสดงการทำงานของจิตและ
เจตสิกโดยพิศดาร จิตมีชื่อเรียกต่างๆกัน ตามกิจการงานของจิต
จิตต่างๆ มีหน้าที่ต่างๆ ๑๔ อย่าง เรียกว่า ๑๔ กิจ เช่น จิตที่
ทำหน้าที่รับอารมณ์ทางจุมุก จิตที่ทำหน้าที่เกิดใหม่ในภพใหม่
เรียกว่า ปฏิสนธิจิต จิตที่ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ที่มาถึง

ตนเรียกว่า บัญจวาราวัชชน หรือมนทวาราวัชชนจิต (แล้วแต่อารมณ์นั้นจะเข้ามาทางใด) ทำหน้าที่ไต่สวนอารมณ์ เรียกว่า สันตிரณจิต ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ เรียกว่าชวนจิต ทำหน้าที่เคลื่อนจากภพ (คือตายจากภพนี้) เรียกว่า จตุจิจ เป็นต้น จิตทั้งปวงตั้งแต่ปฏิสนธิจิต จนถึง จุตติจิต จะเรียก วิญญาณก็ได้ เช่น เรียกปฏิสนธิจิต หรือปฏิสนธิวิญญาณ จากชื่อกิจการของจิตนั้น จะเห็นได้ว่าจิตทุกประเภท ย่อมมี อารมณ์เป็นสิ่งที่ต้องรับรู้หรือพิจารณาตามหน้าที่ สืบต่อ— เกิดดับวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ จนกว่าจะตัดสังสารวัฏได้ขาด อารมณ์เป็นปัจจัยหนึ่งในปัจจัย ๒๔ ปัจจัย ที่ทำให้จิตและ เจตสิกเป็นกุศลหรืออกุศล ฯลฯ จักกล่าวถึงเพียงอารมณ์ที่คน ธรรมดาคุ้นเคยอยู่และเข้าใจได้จากชีวิตประจำวัน คือรูปารมณ์ (รูป) สัททารมณ์ (เสียง) คันธารมณ์ (กลิ่น) รสอารมณ์ (รส) โผฏฐัพพารมณ์ (สัมผัสผัสได้ด้วยประสาทกาย) ทั้งสี่ อย่างนั้นเป็นรูปธรรม ธรรมารมณ์ (ได้แก่สิ่งที่ไม่ใช่รูปหยาบ ไปได้แก่ จิต เจตสิก และนิพพาน เป็นต้น) เป็นนามธรรม ในมานวิญญาณก็มีเจตสิกร่วมด้วย ๑๒ ประเภท (คืออัญญ สมานาเจตสิก ๑๓ เว้น ฉันทเจตสิก)

สิ่งทั้งปวงคือรูปและนาม เกิดขึ้น ตั้งอยู่ คับไป ตาม
 เหตุและปัจจัยอันมีอยู่ตามธรรมชาติ เมื่อมีเกิดขึ้นย่อมมีการ
 คับไป เมื่อหมดเหตุปัจจัยรูปนั้นนามนั้นก็ดับ เหตุในพระ
 อภิธรรมมี ๖ เหตุ คือ โลกเหตุ โมหเหตุ โทสเหตุ อโลภ-
 เหตุ เป็นเหตุให้เกิด อกุศลจิตและกุศลจิต ถ้าอโลภ อโทส
 อโมห นั้นนำกิจที่ไม่เป็นทั้งกุศลหรืออกุศล ธรรมทั้งสาม
 นั้นเรียกว่า อพยากตเหตุ เหตุ ๖ อย่างนั้น เรียกว่า เหตุ
 ปัจจัย เพิ่มเติมจากอาร์มณปัจจัย ที่ได้กล่าวมาแล้วปัจจัย
 มีอยู่อีก ๒๒ ปัจจัย เช่น อาเสวนปัจจัย กัมมปัจจัย
 วิปาปัจจัย อาหยาปัจจัย และ อินทริยปัจจัย เป็นต้น เมื่อ
 ศึกษาปัจจัยเหล่านี้แล้วจะเห็นว่า ตรงกับหลักการเรียนรูที่
 จิตวิทยาปัจจุบันพิสูจน์ว่าเป็นจริง เช่น อาเสวนปัจจัย คือ
 การได้ส่องเสพกับธรรมข้อไหนบ่อยก็ยังมีธรรมข้อนั้นมาก
 ยกตัวอย่างเช่น คิดผลดีวันประกันพรุ่งบ่อยๆ ก็ติดเป็นนิสัย
 ขำสัสต์บ่อยๆ เข้าเมื่อจะขำสัสต์ในครั้งต่อไป ก็ทำได้
 อย่างเป็นของธรรมดา และทำได้ง่ายขึ้นทุกทีๆ ทางด้านความ
 ตึกก็เช่นเดียวกัน เริ่มทำที่แรกๆ รู้สึกว่าเป็นของยาก แต่เมื่อ
 ทำบ่อยๆ เข้าก็ทำได้ง่ายขึ้น อาหารปัจจัย หมายถึง อาหาร^๕

คือสิ่งที่กลืนกินไปเลี้ยงร่างกาย และหมายถึงอาหารทางใจ
ด้วย เช่น เจตนา และวิญญาน เป็นต้น ในที่นี้หมายถึง
อาหารเลี้ยงร่างกาย รูปและจิตเจตสิกเป็นของสัมพันธ์กัน
อย่างใกล้ชิด เป็นปัจจัยแก่กันและกัน เมื่อเรียกว่าจิต
ประเภทใด เช่น จิตโลก หมายความว่าในจิตนั้นมีโลกเจตสิก
และเจตสิกอื่นอีก ๒๑ อย่าง ปรากฏอยู่พร้อมแล้ว รูปเป็น
ไปได้ต่าง ๆ ตามลักษณะของจิต รูปเช่นนั้นเรียกว่า จิตตช
รูป ตามคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ กล่าวว่า จิตตชรูปมี
๗ อย่าง ได้แก่ จิตตชรูปสามัญ หมายถึง จิตตชรูปที่เป็น
ไปอย่างธรรมดา เช่น การหายใจเข้าออก หน้าแดง หน้าซีด
 เป็นต้น และจิตตชรูปที่เกี่ยวกับการหัวเราะ ได้แก่ การ
หัวเราะ และการยิ้ม ดังนั้น เป็นต้น

คำว่ารูปในที่นี้หมายถึง รูปธรรม รูปเมื่อวิเคราะห์
แล้วจะแยกออกได้เป็น ๒๘ ประเภท มีรูปหลักสำคัญอยู่
๔ รูป เรียกว่า มหาภูตรูป คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และ
ยังมีอุปาทายรูป (คือรูปที่อาศัยมหาภูตรูปเกิด) อีก ๒๔
รูป ได้แก่ ปสาทรูป (มีจักขุปสาท เป็นต้น) และสิ่งที่
จิตรับรู้ทางทวาร ๕ (ได้แก่ รูปารมณ คือ สีต่าง ๆ เป็น

ต้น) และลักษณะรูป ๔ (ได้แก่ ความเกิดขึ้น ความสืบต่อความแก่ และความดับของรูป) เป็นหมู่สุดท้าย (มหาภูตรูป ๔ รูปารมณฺ์ คันธารมณฺ์ รสารมณฺ์ และอาหารรูปรวม ๘ รูปนี้ รวมกันเรียกว่า อวินิพโกรูป ๘ (เพราะรูปทั้ง ๘ นรวมกันอยู่แยกจากกันไม่ได้)

รูปนี้เกิดจากสาเหตุ ๔ ประการ คือ รูปที่เกิดจากจิต รูปที่เกิดจากอตุ (คือความร้อนมากร้อนน้อย) รูปที่เกิดจากอาหาร และรูปที่เกิดจากกรรม จิตตชรูป (รูปเกิดจากจิต) ได้แก่การหัวเราะเป็นต้น รูปเกิดจากกรรม เช่นในทางบาปคนอาจปากแห้งมาแต่กำเนิด ในทางบุญได้แก่ รูปกายสวยงาม และมีอวัยวะครบอการ ๓๒ การก่อเกิดร่างของทารกในครรภ์และการดับของรูป เมื่อสัตว์จะจุติ (คือเคลื่อนย้ายจากภพหนึ่งไปสู่ภพอื่น) มีปรากฏอย่างละเอียดในพระไตรปิฎก เช่น เมื่อเริ่มปฏิสนธิในท้องมารดาในสัปดาห์แรก เป็นกลรูป คือ เป็นหยาดน้ำใสเหมือนน้ำมangga และพัฒนาเรื่อยไปจนถึงสัปดาห์ที่สอง มีลักษณะเป็นฟองเหมือนน้ำล้างเนื้อ สัปดาห์ที่ ๓ เป็นชั้นเนื้อเหลว ๆ สีแดง สัปดาห์ที่ ๔ เป็นก้อนมีสัณฐานเหมือนไข่ไก่ สัปดาห์ที่ ๕ เกิด

แตกออกเป็น ๕ ปุ่ม คือ ส่วนหัว และแขนขา สัปดาห์ที่ ๑๒ ถึง สัปดาห์ที่ ๔๒ จึงมีผม ขน เล็บ ปากฎ* ส่วนที่จะเป็น ตา หู จมูก และลิ้น เริ่มก่อขึ้นในสัปดาห์ที่ ๑๑ (คือ ๗๐ ถึง ๗๗ วัน) และในการจุติ (คือเคลื่อนย้ายไปสู่ภพอื่น) สำหรับคนและสัตว์คือการตาย รูปแต่ละประเภทไม่ดับพร้อมกัน รูปที่เกิดจากกรรม (กัมมชรูป) รูปสุดท้ายดับก่อน และไม่มีรูปอันเกิดจากกรรมเกิดสืบต่ออีก ต่อไปรูปเกิดจากจิตและรูปที่เกิดจากอาหารก็ไม่เกิดขึ้น ส่วนรูปที่เกิดเพราะความร้อน เย็น (อุตุชรูป) ถึงตายแล้วยังคงเกิดเปลี่ยนแปลง (เป็นซากศพในลักษณะต่างๆ) ต่อไปตามสภาพของสิ่งปฏิภูล

ในพระอภิธรรมมีข้อปลีกย่อยมากมายอันกล่าวถึงจิต เจตสิก รูป และนิพพาน ในด้านที่เป็นธรรมชาติด่วนๆ ผู้เรียนอภิธรรมศึกษา เรื่องของตนเองด้วยความรู้สึกเหมือนกับกำลังศึกษาความรู้ทางเคมี โดยการแยกองค์ประกอบ

*พระสถัมมโชติกะ อัมมาจารย์ะ ปรมัตถโชติกะ จิต เจตสิก รูป นิพพาน พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๑๕๔-๑๕๕ (อ้างเสกถาวรดกยักขสังยุตค พระบาลี)

ต่าง ๆ ทางด้านเคมีและชีววิทยาที่มีในรากไม้ พืชผักเชื้อรา หรือในเนื้อสัตว์ แต่ละอย่างแต่ละกลุ่มมีจำนวนเลขกำกับท้ายตัว เมื่อจัดส่วนผสมโดยไม่ใช่เหตุผลอันถูกต้องได้ กลุ่มตัวเลขผิดจากที่มีแจ้งไว้ในตำรา ก็เป็นเครื่องตรวจสอบได้ว่า เหตุผลตามที่เข้าใจว่าถูกต้องนั้นความจริงไม่ถูกเพราะเมื่อจัดหมวดหมู่แล้วตัวเลขไม่ลงกัน จากความรู้ว่าจิตจะตีหรือเลวอยู่ที่เจตสิกที่มาประกอบ ทำให้เกิดความเคยชินที่จะวิเคราะห์ความรู้สึกนึกคิดของตนเอง และผู้นั้นว่าในขณะที่จิตนั้น ๆ รับอารมณ์นั้น ๆ อาจจะเป็นจิตกุศลหรืออกุศล และที่เกิดจิตเช่นนั้นก็เพราะมีปัจจัยต่างๆ มาประกอบให้คิด เช่นพูดเช่นนั้น หรือทำเช่นนั้น สิ่ง “เรา” หรือ “เขา” พุทฺถิกีหรือทำกัถี ล้วนเป็นการแสดงออกของจิตเท่านั้น หาใช่ตัวตน “ของเรา” หรือ “ของเขา” ไม่ทำให้ผู้เรียนมองโลกและชีวิตอย่างเป็นปรนัย ไม่มีคดีว่าสิ่งใด ๆ (ธรรมใด ๆ) เคยเป็นอยู่อย่างไรร้อยมจะคงเป็นอย่างนั้นอยู่ตลอดไป เพราะสังขารทั้งปวง (อันได้แก่ขันธ์ ๕ หรือจิตเจตสิก และรูปหรือเรียกโดยย่อว่า นาม และรูป) มีองค์ประกอบไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงปรุงแต่งอยู่ด้วยปัจจัยต่างๆ

ตลอดเวลา เมื่อโคหุคการปรุ้งแตงเมื่อนั้นกัหมคการสืบต่อ
ตั้งกาถาที่ท้าวสัคกะจอมเทพตรัส พร้อมกับที่พระพุทธรเจ้า
เสด็จปรินิพพานว่า

“สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและ
เสื่อมไปเป็นธรรมดา บังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับไป ความเข้าไป
ไปสงบสังขารเหล่านั้น เป็นสุข” (ที.ม. ๑๐/๑๔๗/๑๔๘)

ผู้เรียนเพียงแต่รู้ตามตำรา (คือตามกัมภีร์ในพระ
ไตรปิฎก) ถึงแม้จะรู้และขยายความได้อย่างพิสดาร ท่อง
ได้คล่องปากจำได้ขึ้นใจอย่างไร ก็ไม่สามารถชำระจิตใจให้
หมดจดจากกิเลสได้ การศึกษาให้เกิดความรู้และความเข้าใจ
ข้อความจากพระไตรปิฎก เป็นแต่เพียงการรู้ตามตำราเป็น
ความรู้ทางทฤษฎี ไม่เกิดทัศนคติอันแน่นแฟ้นหรือความ
กระจ่างใจอย่างแท้จริงจนทำให้จิตเกิดความหน่ายความคลาย
กำหนดยนิตีในโลกคืออกามคุณ ๖ (ได้แก่ รูป รส กลิ่น
เสียง โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์) เมื่อเกิดความหน่าย
ความคลายกำหนด จึงจะหลุดพ้นจากกิเลสได้ ผู้ศึกษาต้อง
ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมและศึกษารูปและนามของตนเอง
และผู้อื่น เทียบเคียงพิสูจน์ทฤษฎีดูว่าเป็นจริงตามตำราหรือ

ไม่ เป็นการศึกษาศึกษาโดยปฏิบัติ จึงจะเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์
ผลของปฏิบัติศาสนา คือความรู้จริง เห็นจริง ตามลักษณะที่
แท้จริงของธรรมชาติทั้งหลาย ที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็น
เมื่อรู้แจ้งเห็นจริงย่อมไม่มัวเมา หลงยึดถือรูปนาม จิตใจ—
ย่อมสงบ ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ในโลก ทำให้เกิด
ความสุขตามสัดส่วนของผลการปฏิบัติของตน ซึ่งเป็น
จุดหมายปลายทางของพุทธศาสนา พุทธศาสนากล่าวถึง
ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติของรูป และนาม ผู้ศึกษา—
พิจารณาปรากฏการณ์เหล่านั้นอย่างเป็นปรนัย และพุทธ
ศาสนา เน้นการพิสูจน์ทดลองด้วยการปฏิบัติจริง พุทธ
ศาสนาต่างกับ “วิทยาศาสตร์” ตามที่โลกเข้าใจกันตรงที่
เครื่องมือที่ใช้แตกต่างกันเท่านั้น สิ่งที่ถูกศึกษาก็คือ
สิ่งเดียวกัน (ผลที่ได้คือความรู้ทางจิตวิทยาในระดับที่รู้เห็น
ได้ตามวิสัยของปัญญาโดยทั่วๆ ไปก็พอจะลงกันได้เช่น การ
รับความรู้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และการที่ได้เกี่ยวข้อง
และทำอยู่บ่อยครั้งก่อให้เกิดผลเป็นการเรียนรู้ (ในเรื่อง
อาเสวนบ้างจัญ) เป็นต้น จึงใคร่เสนอให้นักจิตวิทยาที่เรียน
จิตวิทยาดำเนินการทดลอง (Experimental Psychology) ลอง

ศึกษาข้อธรรมในพระอภิธรรม และใช้เครื่องมือสมัยใหม่
ทดลองดูบ้าง เพื่อจะเป็นทางให้ความรู้ทางด้านนี้ของฝ่าย
ตะวันตก และตะวันออกมีทางโยงกัน ได้ชัดเจนขึ้น

ทัศนคติทางวิทยาศาสตร์ในพุทธศาสนา

ในการค้นคว้าพิสูจน์ข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ ต้อง
มีทัศนคติทางวิทยาศาสตร์ จึงจะได้ทฤษฎีที่ถูกต้องตามความ
เป็นจริง และย่อมมีทฤษฎีอื่นมาลบล้างได้ยาก เมื่อพิจารณา
ถึงวิธีการศึกษาจิตตามแนวพุทธศาสนา ในระดับภาวนามย
ปัญญา แล้วจะเห็นว่าผู้ศึกษารูปนามในแนวทางพุทธศาสนา
ย่อมต้องมีทัศนคติทางวิทยาศาสตร์อยู่เองโดยอัตโนมัติ

ทัศนคติทางวิทยาศาสตร์ (ประสาท หลักศิลา, ๒๕๑๑
:๒๘-๓๒)

๑. ความเป็นกลางหรือเป็นปรนัย (Objectivity)
คือผลการค้นคว้าไม่ลำเอียงเพราะ เชื้อชาติ อาชีพ ศาสนา
หรือความคิดเห็นทางการเมือง

๒. มีลักษณะไม่ยึดในระดับหนึ่ง (Relativity) คือ
ไม่ถือว่าสิ่งที่ค้นได้เป็นความรู้สุดยอด ใครค้นไม่ได้ ยกให้

เป็นความจริงและความรู้ไปพลางก่อน จบกว่าจะมีทฤษฎีอื่น
สามารถมาลบล้างได้

๓. ไม่กำหนดคุณค่าทางจริยธรรม (Ethical Nentra-
-lity) คั่นคว่าหาเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น แต่ไม่พิจารณาว่าถูก
ผิด ควรไม่ควร สนใจแต่ว่าจริงไม่จริง

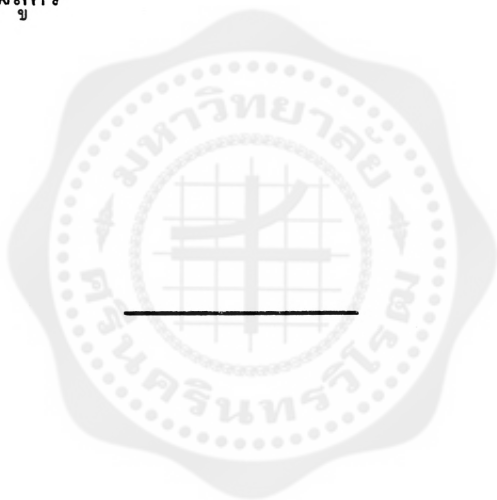
๔. ถือหลักประหยัด (Parsimony) เมื่อมีหลักฐาน
อธิบายปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เพียงพอเชื่อถือได้—
แล้วก็ไม่อ้างเหตุผลที่เชื่อถือได้น้อยกว่ามาประกอบ

๕. ไม่เชื่อง่าย (Skepticism) คือ เมื่อได้ยินได้ฟังสิ่ง
ใดมากที่สุดข้อสงสัยไว้ก่อน ซักถามสอบสวนดูให้แน่นอนก่อน
ไม่ยอมเชื่อสิ่งใดๆ โดยไม่มีหลักฐาน

จากการพิจารณาหลักการศึกษาศาสตร์ศาสนาในระดับ—
อภิธรรม และการหาความรู้ความเข้าใจธรรมต่างๆ ในพระ
อภิธรรมนั้น จะเห็นได้ว่าผู้ศึกษาจะต้องวางใจไว้ในแนวทั้ง
๕ ข้อนั้น โดยอัตโนมัติ เพราะเนื้อหาของแก่นธรรมะใน
พุทธศาสนา มีความหมายเป็นปรมัตถ์อยู่ในตัวตั้งกล่าวแล้วข้าง
ต้น ด้วยจิตใจที่ยอมรับว่าตนว่ามีใช้หรือบุคคล พุทธบริษัท
ผู้ศึกษาธรรมย่อมยอมรับความเชื่อของตน ไว้ชั้นหนึ่งก่อนว่า

เป็นจริงตามนั้น แต่ยกคนคว่ำศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นด้วยความ
เชื่อว่ายังมีธรรมะ ที่ลึกซึ้งกว่าซึ่งตนจะต้องศึกษาให้ประจักษ์
แก่ใจตนเอง นอกจากนี้ยังไม่ยึดถือในธรรมะที่ประจักษ์
แก่ใจว่าเป็นสิ่งดีหรือสิ่งชั่ว เพราะในข้อธรรมะกล่าวไว้เด่น
ชัดว่า ทุกสิ่งเป็นไปตามปัจจัยต่างๆ ซึ่งเป็นเองโดยธรรม -
ชาติ ความดี ความชั่ว จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความ
บริสุทธิ์และคุณความดีของผู้กระทำ เจตนาของผู้ทำ ความ
แรงของความตั้งใจของผู้ทำ และความบริสุทธิ์หรือคุณความ
ดีของผู้รับการกระทำ ความถูกต้อง ความผิด ความควรไม่ควร
ขึ้นอยู่กับความยึดถือ และมาตรฐานที่สังคมสมมุติบัญญัติขึ้น
ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน ผู้ปฏิบัติธรรมศึกษาสนใจ
พิจารณาว่าไหนเป็นสิ่งสมมุติ ไหนเป็นของแท้จริง เช่น
ชื่อคน สัตว์ สิ่งของ ชื่อตำแหน่ง และยศศักดิ์ของตน เป็น
เพียงสมมุติบัญญัติความเชื่อลัทธิและความคิดต่างๆ เป็นเพียง
สังขาร แต่สิ่งที่จริงแท้คือรูปและนามที่ทุกคนมีเหมือนกัน
หมด และล้วนมีลักษณะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เหมือนๆ
กัน ผู้ศึกษาธรรมพิจารณาว่าหลักธรรมดาดังกล่าวเป็นจริง
เพียงไร และเมื่อประจักษ์ใจแล้วว่ามรรค ๘ เป็นทางดำเนิน

ไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง และสันติสุขได้จริงด้วยผลของการปฏิบัติแล้ว ก็ไม่เสียเวลาไปศึกษาคำกล่าวของลัทธิอื่น หรือปฏิบัติด้วยวิธีอื่นอีกต่อไป ส่วนในข้อ ๕ คือไม่เชื่องายันั้น มีหลักเกณฑ์พิจารณาสังวรเชื่อหรือ หรือไม่ควรเชื่อ อยู่ในกาลามสูตร

บทที่ ๖

วัฒนธรรม สังคม และเยาวชนไทย

คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำไทยที่สร้างขึ้นใช้
หมายความตรงกับคำว่า “culture” ในภาษาอังกฤษ สุชีพ
ปยุตฺตนาภภาพ อ้างถึงความหมายของวัฒนธรรมที่ อี ที
มิลเลอร์ แต่งไว้ตอนสรุปค่านิยมของวัฒนธรรม มิลเลอร์
กล่าวว่า “วัฒนธรรมก็คือแผนการหรือแผนผังแห่งการ
ครองชีพทั้งเพื่อสังคมล้วน ๆ หรือเพื่อสมาชิกในสังคมที่
มุ่งหมายถึง อันรวมกลุ่มกันตามอายุ เพศ ชั้น หรือ
สถานภาพอื่น ๆ” (สุชีพ ปยุตฺตนาภภาพ, ๒๕๑๕ : ๒๘-๒๙)

ในความหมายตามคำว่า Culture ภาษาอังกฤษ
พจนานุกรมอังกฤษให้ความหมายไว้รวมความว่า การ
พัฒนาจิตใจและความสามารถทางสติปัญญา โดยการศึกษา
วินัยและการฝึกหัดให้มีรสนิยมประณีตชั้น และหมายถึงชั้น

ที่กำหนดหมายแห่งความเจริญก้าวหน้าในอารยธรรม คำว่า อารยธรรม หมายถึงความเจริญหรือวัฒนธรรมชั้นที่พ้นจากสภาพความป่าเถื่อน เปรียบเทียบความหมายของคำทั้งสอง สุชีพ ปุณฺณานุภาพ สรุปว่า “เจริญทางความรู้ และความประพฤตินั้นวัฒนธรรม เจริญเนื่องด้วยองค์การทางสังคมเป็นอารยธรรม” สุชีพ ปุณฺณานุภาพ กล่าวถึงเนื้อหาของวัฒนธรรมโดยแสดงให้เห็นว่าแบ่งออกได้หลายวิธี เช่น แบ่งเป็น ๒ อย่าง หรือ ๓ อย่าง หรือ ๔ อย่าง หรือ ๕ อย่าง ที่แบ่งเป็น ๕ อย่าง ได้แก่

๑. คำพูด
๒. สิ่งที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ (เช่น อาหาร, ที่อยู่, การคมนาคม, เครื่องแต่งกาย, เครื่องใช้ อาวุธ อาชีพ และอุตสาหกรรม)
๓. ศิลปะ
๔. นิยายปรัมปรา และความรู้วิทยาการต่าง ๆ
๕. การปฏิบัติศาสนา
๖. ครอบครัวยุค และระบบทางสังคม (เช่นแบบการแต่งงาน)

๗. ทรรศน์สมบัติ (ได้แก่ทรรศน์ประเภทต่าง ๆ การตีราคาและการค้า)
๘. รัฐบาลและการปกครอง
- ๙ การสงคราม (สุชีพ ุปัญญาภาพ , ๒๕๑๕-๑๒๙-๑๓๑)

ในระยะเวลาที่สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ มีพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่ง พ.ศ. ๒๔๘๕ แบ่งสำนักวัฒนธรรมออกเป็น ๔ สำนัก และเพิ่มขึ้นในตอนหลังภายในปีเดียวกันอีก ๑ สำนัก เป็น ๕ สำนัก คือ สำนักวัฒนธรรมทางจิตใจ สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี สำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม สำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรม และสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ดังนั้นเป็นการจัดหน่วยงานเจ้าหน้าที่ตามเนื้อหาสำคัญๆ ในวัฒนธรรม คือ ความเจริญทางจิตใจ ทางระเบียบประเพณี ทางศิลปกรรม ทางวรรณกรรม และทางเกียรติภูมิของหญิงไทย

ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ชี้ให้เห็นว่า ผ้าชะม้านี้เป็นวัฒนธรรมของไทย เพราะชาวไทยนิยมใช้ผ้าชะม้านักมานานและแพร่หลาย กระโปรงสั้น ลิปสตึก ไม่ใช่วัฒน

ธรรมไทย แต่ไม่ควรถือเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นเรื่องปลีก
ย่อย แก่นของวัฒนธรรมไทยคือธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธ
เจ้า โดยยกตัวอย่างพฤติกรรมของพระมหากษัตริย์และคน
สำคัญของไทยในอดีต ยึดมั่นในความซื่อสัตย์และความอดทน
จึงดำรงเอกราชของชาติมาจนทุกวันนี้ ได้ให้ข้อคิดไว้ว่าหลัก
ของวัฒนธรรมไทยคือการพิจารณาให้ต้องแท้ ให้ตั้งอยู่ใน
ความไม่ประมาท ให้เมตตาเอื้อเฟื้อแก่คนสูงอายุ และเคารพ
ว่ามีประสบการณ์มานาน แต่ไม่ปฏิบัติตามผู้เป็นใหญ่ผู้มี
อำนาจ โดยไม่ไตร่ตรองเห็นถูกเห็นควรด้วยคุณสติของตนเอง เมื่อเห็นไม่ถูกต้องก็ยอมสละชีวิตและยอมถูกลงโทษเพราะ
ชาติชนอำนาจนั้น ศิลปะไทยเป็นศิลปะประเภทประณีตและสูง
ด้วยคุณค่าทางสุนทรียะ จึงเรียกความสนใจได้จากเฉพาะคน
ส่วนน้อย และถ้าจะให้เข้าใจและซาบซึ้งต้องให้ได้พบเห็นจน
คุ้นเคย และสั่งสอนถ่ายทอดให้อุทิศใจได้เข้าใจและรับสืบท่อ
ไว้ ไทยรอดตัว และสร้างสามัคคีในชาติมาได้ก็เพราะมีความ
อดทนต่อความเชื่อที่ขัดแย้งกัน เช่น ศาสนาอื่นเป็นต้น และ
มีใจกว้างยอมรับคนเชื้อชาติอื่นรวมเป็นชาติไทยด้วยกันช่วย
กันสร้างความเจริญให้แก่บ้านเมืองมีความผาสุกตลอดมา สิ่ง

สำคัญคือให้พิจารณาว่าอะไรเป็นสิ่งที่ทำให้ชาติไทยเจริญรุ่งเรืองและมีลักษณะแตกต่างจากชาติอื่นให้ช่วยกันรักษา และถ่ายทอดต่อไปให้ลูกหลาน

พระยาอนุমানราชชน กล่าวว่่า วัฒนธรรมได้แก่ “ระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับความประพฤติ แห่งสังคมมีจารีต ประเพณี ศาสนา ความเชื่อถือ และศีลธรรมเป็นต้น... วัฒนธรรมคือ สิ่งท่มนุษย์ในสังคมสร้างขึ้นเพื่อวิถีชีวิตของตนในส่วนรวม... มนุษยชาติ... มีความเจริญเป็นสันติสุขอยู่ได้ ก็ด้วยมีวัฒนธรรมอยู่ในระดับสูงที่เรียกว่า อารยธรรม” และชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมไทยย่อมมีการเปลี่ยนแปลง เพราะต้องมีการติดต่อกับชนชั้นอื่น และรับวัฒนธรรมของชาติอื่นไว้ แต่การรับวัฒนธรรมของชาติอื่นจะต้องค้ำรง “บุคลิก ลักษณะ” ของชาติไทยไว้ เพื่อเป็นกันชนอันตรายแห่งการสูญเสียลักษณะของชาติไทย ให้รู้จักเลือกรับแต่สิ่งใหม่เข้ามาพอกพูนประสานกับสิ่งเก่า

แปลก สนธิรักษ์ เตือนว่า วัฒนธรรมของไทยใน ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปกรรม วรรณกรรมและ คติธรรม ของไทยมีมาแต่โบราณล้วนเป็นของดี แต่กำลัง

จะเสื่อมสั่นไป เพราะชาวไทยสนใจวัฒนธรรมต่างประเทศ
ควรช่วยกันฟื้นฟูขึ้นให้เจริญคู่ไปกับความเจริญด้านอื่นๆ ได้
กล่าวว่า รากฐานทางศีลธรรมได้ถูกทำลายลงเสียแล้ว จึง
เกิดเหตุร้ายต่างๆที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อนและยิ่งทวีความรุนแรง
ขึ้น รากฐานของศีลธรรมมี ๓ ประการ คือ ศาสนา
ระเบียบวินัย และความพอที และเครื่องหมายของความ
เสื่อมศีลธรรม คือ ความห่างเหินจากศาสนา ความย่อหย่อน
ทางระเบียบวินัย และความไม่พอที แปลก สนธิรักษ์ ได้
แนะนำวิธีฟื้นฟูศาสนาโดย

๑. หันเข้าหาศาสนา

๒. มีระเบียบวินัย และความรู้จักพอ

หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวว่า นิสัยของชนชาติที่มี
วัฒนธรรมมี ๔ ประการ จะดูว่าชาติไหนมีวัฒนธรรมสูง
ให้ดูสภาพการปัจจุบันของชาตินั้น นิสัยเหล่านั้นได้แก่

๑. นิสัยก่อสร้าง คือ ทำของที่มีน้อยให้มีมาก ของ
ที่ไม่มีให้มีขึ้น ทางตรงข้ามคือ นิสัยทำลาย เช่น พอใจฟัง
เรื่องการทะเลาะวิวาท การเสื่อมเสียต่างๆ ทำลายศิลปวัตถุ
อิจฉาริษยากันแตกสามัคคีกัน

๒. นิสัยรักความประณีต คือ ความสะอาดเรียบร้อย ในการแต่งกาย และที่อยู่อาศัย รู้จักหาความเพลิดเพลินในทางที่ชอบ รักสวยรักงาม แต่ในทางตรงกันข้าม นิสัยหยาบ คือ ความมั่งง่ายสุขเอาเผากิน ความไม่มีระเบียบในการกินและการอยู่

๓. นิสัยขงกวม คือ การขยายตัวของครอบครัว แต่ละครอบครัวแตกกิ่งก้านสาขาลูกหลานแต่ละคน ก่อร่างสร้างตัวเป็นปึกแผ่น ในทางตรงกันข้าม คือ นิสัยร่วงโรย ได้แก่การที่ลูกยังต้องอาศัยพ่อแม่อยู่จนโต ไม่รับผิดชอบเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว การที่ชาวนบทยพพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในเมืองเป็นสัญญาณอันตราย เพราะจะทำให้ชาติเสื่อมโทรมลง

๔. นิสัยต่อสู้ คือ ความมานะพยายามที่จะต่อสู้- เพื่อดำรงชีวิตและเอาชนะอุปสรรคความเจริญและความผาสุกของตน เช่น อยู่ในที่กันดารน้ำก็ขุดบ่อน้ำ ไม่อพยพไปหาที่อยู่ใหม่ ส่วนทางตรงกันข้าม คือ นิสัยเลื่องหนี ได้แก่ การหลีกเลี่ยงจากงานที่ยากลำบาก อพยพย้ายที่อยู่จากงานที่ลำบาก จากโรคภัยไข้เจ็บ แทนที่จะหาวิธีรักษาโรค

จากเอกสารเกี่ยวข้องดังที่มาสแดงไว้^๕ พอสรุปได้ว่า
วัฒนธรรม คือความเจริญอันเกิดจากการฝึกหัดอบรมสั่งสม
กันมาหลายชั่วอายุคน แต่ละกลุ่มชนมีลักษณะของวัฒนธรรม
ต่างๆ กัน ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้
ว่าชนกลุ่มนั้นเป็นใคร ชานี้เป็นอะไร ชาติไทยเรามี
ศาสนาพุทธเป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจให้ประณีต และเมื่อ
จิตใจประณีตงดงามจึงสามารถสร้างศิลปกรรม วรรณกรรม
ทั้งงดงาม แสดงถึงระเบียบวินัย และความประพฤติที่พอ
เหมาะพอสมแก่เหตุ เมื่อพิจารณาคุณเนื้อหาของวัฒนธรรม
๙ อย่าง ที่สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้แสดงไว้ จะเห็นว่าใน
ปัจจุบันนี้วัฒนธรรมไทยแต่ละด้านกำลังเสื่อมทรามลง พุทธ
ศาสนา และศิลปกรรมต่างๆ อันเป็นเครื่องประดับใจให้เป็น
จิตใจที่เจริญ ถูกชะเลยมาเป็นเวลานานมิได้รับการส่งเสริม
อย่างถูกต้อง ให้เยาวชนได้เล่าเรียนศึกษาเพียงพอให้รสของ
ความดีงาม ที่มีอยู่ในสิ่งเหล่านั้น เมื่อมีวัฒนธรรมต่างชาติ
แพร่เข้ามาเป็นของใหม่ เยาวชนหันไปสนใจสิ่งใหม่ว่าเป็น
ของทันสมัย คุณแคลนวัฒนธรรมของตนเองว่าเป็นของล้าสมัย
และคร่ำครึ อ่างเหตุผลต่างๆ^๕ ชนโจมตีโดยมิได้ศึกษาให้เข้าใจ

ลึกซึ้งถึงวัฒนธรรมใหม่ที่ตนกำลังจะเริ่มรับและชักจูงให้ผู้อื่น
รับ และวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ได้โอบอุ้มหล่อเลี้ยงประเทศชาติ
มาแต่ก่อน คนตรีไทย วิจิตรศิลป์ นาฏศิลป์ไทย
ในปัจจุบันปรากฏมีรูปแบบและจุดมุ่งหมายแปรเปลี่ยนไป
จากเดิม คุณค่าทางสุนทรียภาพลดลงเพราะถูกผสมผสาน
กับศิลปะต่างชาติที่รับแต่ลักษณะผิวเผิน เข้ามาละเล้ากับ
ของเดิม คนไทยไม่รู้หลักภาษาไทยอย่างแม่นยำ และ
ไม่เห็นความสำคัญของการใช้ภาษาไทยด้วยความระมัดระวัง
ให้สื่อความหมายอันถูกต้องด้วยการเลือกเฟ้นอย่างยิ่ง ข้อนี้
เป็นปัญหาของชาติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญ
ที่ผู้ได้รับปลูกฝังด้วยวัฒนธรรมไทยแบบดั้งเดิมมองเห็นทาง
แห่งความหายนะของชาติอันสำคัญอย่างใหญ่หลวง คือ การ
สูญเสียลักษณะของชาติไทย มีนิสัยในการดำเนินชีวิตไม่เป็น
แบบไทย แนวความคิดอ่านค่านิยมที่ยึดถือผิดจากค่านิยมที่
คนไทยแต่เดิมนิยถือถือมาก่อน การแสดงออกในเนื้อหาทาง
วัฒนธรรมไทย ๙ อย่าง ที่ได้กล่าวแล้วมีรูปลักษณะเป็น
แบบชนชาติอื่น หรือเสื่อมลงในลักษณะที่หลงวิจิตรวาท
การได้กล่าวไว้ สิ่งปรากฏอยู่แล้วในขณะนี้คือ มีคนเป็น

จำนวนน้อยที่สนใจศึกษาและฝึกปรี้อสิ่งที่เป็นหลักของวัฒนธรรมไทย ได้แก่ ศาสนา ศิลป และสถาปัตยกรรมแบบไทย เพลงและดนตรีไทย นาฏศิลป์ไทย ภาษาไทย ผู้ที่มีความชำนาญทางศิลปแบบไทยอย่างแท้จริงชั้นครู ล้วนแต่ผู้ที่มีอายุล่วงกาลผ่านวัยมานานกำลังจะพาความชำนาญ อันเป็นอัจฉริยะนั้น ไปกับรูปสังขาร ซึ่งต้องมีการแตกดับเป็นธรรมดา ในด้านภาษาไทยมีครูภาษาไทยจำนวนมากที่สอนเพราะได้รับมอบให้สอนแต่ไม่ได้สอนเพราะใจรัก และเข้าใจซาบซึ้งในคุณค่าของภาษา จึงได้แต่ถ่ายทอดความเบื่อหน่ายและความไม่เห็นคุณค่าความงาม และความประณีตของภาษาไทยให้แก่เยาวชนชนชั้น มีหลักฐานพออ้างอิงได้เพราะปรากฏว่าครูที่สอนวิชาชุดวิชาสอนภาษาไทยมีความสามารถทางภาษาในคำตอบข้อสอบแบบอัตนัยอ่อนมากเช่น ตอบไม่ตรงคำถาม ใช้ภาษาวกวนไม่รัดกุม และสะกดตัวหนังสือไทยง่ายๆ ไม่ถูก เช่น ใช้รูปวรรณยุกต์ผิดเสียง ใช้ไม้้วนไม้้มลยไม่ถูก ที่ที่ควรมี ร และไม่มี ร ใช้ปะปนกัน ฯลฯ อ้างว่าภาษาไทยไม่เป็นที่สนใจของเด็ก เพราะมีคะแนนน้อยกว่าวิชาอื่น ครูที่รู้ภาษาไทยดีไม่ก้าวหน้า ไม่เหมือน

กับครูที่รู้ภาษาต่างประเทศ คำกล่าวนี้ครูย่อมไม่กล่าวเพียง
ในวงครูด้วยกันเท่านั้น ยังพูดให้นักเรียนฟัง และให้
นักเรียนรับเชื่อตามไปด้วย วรรณคดีไทยที่มีค่าสูงทางความ
ไพเราะขอ: ถ้อยคำ ภาพพจน์และความคิดคำนึง เช่น
อิเหนา ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี รามเกียรติ์ และ
เวสสันดรชาดก หรือมัทธนพาธา สกนตลา และสามกรุง
ได้รับความสนใจศึกษาเพื่อสอบเท่านั้น ภาษาที่คนไทยนิยม
เรียนกัน จนเป็นแหล่งหารายได้ของชาวต่างประเทศเจ้าของ
ภาษาอย่างเป็นลำเป็นสัน คือ ภาษาอังกฤษ (ไม่จำกัดว่า
เป็นอังกฤษในเกาะอังกฤษ หรืออังกฤษอเมริกัน) มีการ
ถ่ายทอดนาฏศิลป์ และดนตรีไทยไว้เพื่อแสดงเป็นตัว
อย่างของวัฒนธรรมไทย สภาพชีวิตในเมืองหลวงซึ่งถือว่าเป็น
เป็นศูนย์กลาง แห่งความเจริญมีแต่ขุนนิยสถาน และศิลปะ-
วัตถุที่บรรพบุรุษสร้างไว้เท่านั้น ที่แสดงถึงลักษณะ
วัฒนธรรมไทย และจิตใจอันประณีตของคนไทยแต่การ
ดำเนินชีวิต - และเนื้อหาวัฒนธรรมส่วนอื่นที่ปรากฏเป็น
สิ่งแวดล้อมของคนเมืองหลวงไม่มีลักษณะบ่งชี้ถึงความเจริญ
แห่งวัฒนธรรมตามที่หลวงวิจิตรวาทการกล่าวไว้ ในคำ

การบรรเทามีแต่เครื่องบรรเทที่แพร่เข้ามาในยุคใหม่ และกำลังได้รับการส่งเสริมโดยปรียาย ได้แก่ กีฬาโบลิ่ง กอล์ฟ เทนนิสและกีฬาอื่นซึ่งเป็นกีฬาที่ต้องใช้ จ่ายเงินจำนวนมาก เป็นการใช้ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือยฉาบฉวย เหตุหนึ่งที่สำคัญเมืองไทยลดลงโดยรวดเร็วในระยะหลังนี้ ก็เพราะถูกนักกอล์ฟมาใช้ เป็นเป้าเคลื่อนที่เพื่อทดลองซ้อมมือ คนเลี้ยงหนีจากชีวิตจริง ด้วยการดูภาพยนตร์ และเที่ยวเตร่หาความเพลิดเพลินชั่วครู่ ชั่วยามภายนอกบ้าน ผากความหวังและโชคชะตาไว้กับการเสี่ยงโชค เช่น สลากกินแบ่ง และการพนันแบบต่างๆ เนื้อที่ที่เป็นสวนสาธารณะมีน้อยไม่ได้สัดส่วนกับพลเมือง ไม่มีศูนย์เยาวชนเพียงพอที่จะฝึกเยาวชนในเมืองหลวง ซึ่งมีมากมายได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในวันหยุด ดังนั้นที่นัดพบ และใช้เวลาว่างของเยาวชนจึงอยู่ที่ศูนย์การค้า หน้าโรงภาพยนตร์ ร้านกาแฟ และในที่ที่มีการรวมกลุ่มแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ความเป็นไปในบ้านเมืองในปัจจุบันชี้ให้เห็นถึงลักษณะด้านเสื่อมของวัฒนธรรม คือ นิสัยทำลาย นิสัยหยาบหรือสุกเอาเผากิน นิสัยร่วงโรย ในด้านนิสัยทำลาย เช่น คนพอใจได้ฟังเรื่องยุ่งยากระส่ำระสายพอใจได้

เห็นความลำบากทุกข์ยากของผู้อื่น ชอบอุทิศภัย และที่ที่มีอุบัติเหตุรอดชนกัน คนทะเลาะกัน ชอบสร้างเกียรติและหาคะแนนนิยมให้แก่ตน ด้วยการทำลายเกียรติคุณของผู้อื่น ช่มเหงรุกรานผู้อื่นแอกว่า และผู้ไม่สามารถป้องกันตัวเองได้ หาเลี้ยงชีพด้วยการทำร้ายร่างกาย และหลอกลวง—ประชาชน ฉกฉกศีลปวัตตของชาติ และสาธารณสมบัติ เช่น สายไฟฟ้า สายโทรเลข ไปขาย “นิสัยเช่นนี้เมื่อมากขึ้น ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่าชาติกำลังก้าวลงสู่ความเสื่อม และถ้าแก่ๆ ไม่ได้ก็จะบ่เป็นภัยนำชาติให้ถึงความล่มจมโดยเร็ว” คำกล่าวเช่นนี้จะป่เป็นจริงเพียงไร กาลเวลาและพฤติกรรมต่างๆ ในเมืองไทยตั้งแต่บัดนี้ไปจะป่เป็นเครื่องพิสูจน์

ภัยในสังคมไทยในขณะนี้นอกจากการถูกกลืนชาติ ยังมีกรบ่อนทำลายของศัตรู ซึ่งแซกซึมเข้าในหมู่คนรุ่นใหม่—บางกลุ่ม ปลุกฝังความคิดให้เห็นไปว่าวัฒนธรรมดั้งเดิม ถ่วงความเจริญของชาติ พยายามแพร่ความคิดใหม่ นำชาติไปสู่ทิศทางที่ตนเองมองเห็นว่าดี และเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม แต่ไม่ได้ไตร่ตรองว่าความคิดนั้นเป็นความคิดจาก—พื้นฐานดั้งเดิมของไทยหรือไม่ เริงรีบแพร่ความคิดที่รับมา

จากต่างประเทศ เยาวชนและผู้นำด้านความคิดชุดใหม่^๕ใช้
วิธีกระจายความคิดด้วยหนังสือ บ้ายโฆษณา และการรวม
กลุ่มชาวบ้านชาวเมือง (ในศัพท์ใหม่ว่า ปลุกระดมมวลชน)
ให้มาฟังคำปราศรัยทางการเมือง คำหนังสือรัฐบาล เยาวชนใน
วัยชั้นมัธยมยกพวกตีกัน ทำลายสถานศึกษาของฝ่ายตรงข้าม
ซึ่งเป็นสมบัติของชาติโดยไม่ได้รับโทษทั้งทางอาญาโรงเรียน
หรือโทษจากรัฐบาล ให้สมควรแก่โทษานุโทษ คนไทยใน
ต่างประเทศผู้หนึ่งส่งข่าวมาลงหนังสือพิมพ์ The Voice of
the Nation ว่า มีคนหนุ่มไทยที่ไม่พบความสำเร็จในการ
เล่าเรียนในประเทศไทยเดินทางไปเรียนต่างประเทศ ทั้งกลุ่ม
อันธพาล รบกวอดความสงบสุขของคนไทยด้วยกัน และชาว
บ้านแถบนั้น เหล่านี้^๕ แสดงให้เห็นผลของการศึกษาในเมือง
ไทยตั้งแต่ ๔๐ ปีที่แล้วมา ในสมัยเมื่อบิดามารดาและครู-
อาจารย์ของเยาวชนเหล่านั้นเป็นนักเรียน ได้รับการปลุกฝัง
ความหมายของประชาธิปไตย ซึ่งชนกลุ่มหนึ่งบังคับประเทศไทย
ให้เปลี่ยนแปลงมารับแผนการปกครองตามชื่อเรียก และ
ตามนิตินัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ในรัชกาลที่ ๗ ทั้งที่โดย
รากฐานแล้วคนไทยปกครองกันเองโดยธรรมคตามลักษณะ

ประชาธิปไตย แบบไทยๆ และกำลังค่อยๆ ปรับปรุงตนเองให้เข้ากันได้กับการปกครองแบบประชาธิปไตยตามแบบสากล ซึ่งเริ่มด้วยสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงเลิกทาส และทรงตั้งองคมนตรีสภา และรัฐมนตรีสภา ซึ่งประกอบด้วยผู้มีความรู้สูงถวายข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อประกอบพระราชวินิจฉัยสั่งการ และทรงแบ่งการบริหารงานบ้านเมืองออกเป็นกระทรวงต่างๆ รัชกาลที่ ๖ ทรงให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ โดยให้วิจารณ์การปกครองของพระองค์ได้โดยเสรี และช้ายังทรงนิพนธ์บทความโต้ตอบกับผู้ที่เขียนบทความโจมตีพระองค์ โดยใช้นามปากกาอย่างนักเขียนธรรมดาคนหนึ่ง เพราะทรงถือว่าการเขียนบทความโต้ตอบกันเป็นเกมกีฬาทางสติปัญญา ทรงพอพระทัยที่มีคู่ต่อสู้ที่มีสติปัญญาพอที่จะโต้ตอบกับพระองค์ได้ การเปลี่ยนแปลงไปโดยกระทันหัน ไม่มีการเตรียมการให้เหมาะสมที่จะดำเนินการในรูปแบบใหม่ได้อย่างทันที เมื่อการปกครองเปลี่ยนไป การศึกษาซึ่งเป็นสถาบันสังคมก็จำต้องเปลี่ยนไป และย่อมเป็นไปอย่างริบคว่นเช่นเดียวกัน นักการศึกษารุ่นใหม่ในสมัยนั้น ได้รับการศึกษามาใหม่ ๆ จากต่างประเทศ รับ-

ความหมายของประชาธิปไตย และวิธีการศึกษาแบบตะวันตก มาใช้โดยเต็มที่ รับวิธีการที่เรียกว่า “ใหม่” จากตะวันตกมาใช้เป็นของ “ใหม่” ในเมืองไทย ผลปรากฏของการศึกษาตั้งแต่บัดนั้นมากำลังปรากฏที่พ่อแม่ ครู อาจารย์ รุ่นหนุ่มสาว นิสิตนักศึกษา และนักเรียนในปัจจุบัน

มากาเร็ต มีด (Margaret Meed) นักมานุษยวิทยา กล่าวว่าปรากฏวัฒนธรรมลัทธิสมัยใหม่ (Pre-figurative culture) เด็กเรียนรู้สิ่งที่พ่อแม่และรุ่นผู้ใหญ่ไม่สามารถเข้าใจได้ และผู้ใหญ่ยอมให้เด็กนำ (และในขณะนั้นคนรุ่นใหม่กำลังแสดงบทบาทผู้นำทางการเมือง โดยนำประชาธิปไตยยุคใหม่มาสู่สังคมไทย และกำลังริบรุดนำประเทศไทยไปสู่ “ประชาธิปไตยสังคมนิยม” โดยเผยแพร่ด้วยสิ่งพิมพ์และการกระจายเสียงโจมตีรัฐบาล และการบริหารว่าเป็นระบบนายทุน และยกข้อดีของประเทศที่ปกครองตามลัทธิสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์มาชี้ให้เห็น) ถ้าคำกล่าวของนักมานุษยวิทยาผู้นั้นเป็นจริงก็เป็นที่น่าสนใจว่า คนรุ่นใหม่กำลังนำบ้านเมืองไปทางไหน และสิ่งที่คนรุ่นใหม่กำลังเห็นว่าเป็นนั้นนำความเจริญผาสุกแบบสงบอย่างไทย ๆ มาสู่บ้านเมืองได้หรือไม่

และนักการศึกษาจะยินยอมให้คั่นหน้สาวและเยาวชน นำได้
เพียงไหน นิสิตนักศึกษาและนักเรียนมีบทบาทอันถูกต้อง
อย่างไรในสังคม ผู้ใหญ่และนักการศึกษาผู้มีประสบการณ์
มากกว่า จะร่วมกับคนรุ่นใหม่ นำชาติบ้านเมืองไปสู่ความ—
เจริญทางจิตใจ และทางวัตถุ ให้ได้สัดส่วนอันเหมาะสมได้
อย่างไร ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดย
เฉพาะผู้ที่มีหน้าที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับนิสิตนักศึกษา และ—
เยาวชนไทย จะต้องคิดให้กระจ่าง หากคำตอบที่เหมาะสม
คำตอบนั้นจะเป็นจุดมุ่งหมายของการนำชาติ ประเทศ ไป
สู่ทางที่ปลอดภัยและความเจริญมาสู่ชาติบ้านเมือง จากนั้น
จะต้องร่วมกันวางแผนดำเนินการปฏิบัติงานร่วมกัน และ
ปฏิบัติตามแผนอย่างจริงจังจึงจะไปสู่จุดมุ่งหมายนั้นได้ ใน
บรรดาสถาบันต่าง ๆ ในสังคม สถาบันการศึกษาอันประกอบ
ด้วยเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา และครูอาจารย์ เป็นสถาบัน
ที่ต้องรับผิดชอบโดยตรงในเรื่องนี้ ถ้าพึ่งแต่การศึกษา—
ฝ่ายเดียวย่อมจะไม่ได้ผลตามเป้าหมาย เพราะสถาบันใน
สังคมไม่มีแต่การศึกษาอย่างเดียว ยังมีสถาบันอื่น ๆ อีก—
หลายสถาบัน ทุกสถาบันมีส่วนร่วมในการสร้างประสบการณ์

แห่งชีวิตให้แก่สมาชิกในสังคม และสมาชิกในสังคมไม่ว่า จะอยู่ในวัยไหน ย่อมเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมในสังคม ดังนั้น การวางเป้าหมาย และการดำเนินการเพื่อพัฒนาบ้านเมืองใน สถานการณ์ที่กล่าวมาแล้วนั้นจึงต้องร่วมมือกัน ก้าวไป ข้างหน้าพร้อมกัน ถ้าปล่อยให้สถานการณ์คลี่คลายไปเอง ก็ไม่มีสิ่งใดที่จะรับรองได้ว่า การคลี่คลายของสถานการณ์ ในบ้านเมืองจะเป็นไปเองในทิศทางดีขึ้น อาจจะคลี่คลายไป ในทิศทางที่นำความเสื่อมโทรม แยกสลายมาสู่บ้านเมืองก็ได้ และถ้าในสังคมไทยมีองค์การหรือการรวมกลุ่มที่มีจุดมุ่งหมาย เพื่อความแตกทำลายและความคลอนแคลนของสถาบันสำคัญ ของชาติ เพื่อให้ชาติไทยประสบหายนะ และความมรณะ— ระสายสูญเสียดุลยภาพของชาติ และองค์การนั้นดำเนินการ ตามจุดมุ่งหมายของตนอย่างไม่หยุดยั้ง ทั้งคอยฉวยโอกาส ทำตามแผนการของตนทุกวิถีทาง ผู้รับผิดชอบในความเป็น ไปของบ้านเมืองและเยาวชน ควรจะระมัดระวังที่จะไม่ให้ จุดมุ่งหมายนั้นสำเร็จได้ และการรวมกำลังกันเพื่อป้องกัน เหตุร้าย และพัฒนาบ้านเมืองยังเป็นงานเร่งด่วนที่จะต้อง ทำอย่างรอบคอบ และเสียสละเพื่อประโยชน์ของบ้านเมือง

เพื่อความมั่นคงของชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์
อันเป็นหลักสำคัญของการอยู่รอดอย่างมีเกียรติของชนชาติ-
ไทย บนผืนแผ่นดินนี้

เยาวชนไทยในสังคมปัจจุบัน

เยาวชนไทยหมายถึง เด็กที่เกิดในเมืองไทย มีสัญชาติ
ไทย มีเชื้อชาติไทย อาศัยอยู่ในประเทศไทย มีส่วนได้รับ
อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย และพร้อมกันนั้นเป็นผู้
มีส่วนสร้างสภาพการณ์ในเมืองไทย ผู้เขียนขอกำหนด-
ประชากรผู้อยู่ในเงื่อนไขดังกล่าว ได้แก่เยาวชนที่อยู่ในวัย
เข้าโรงเรียนจนถึงระดับอุดมศึกษา คือ ตั้งแต่ ๗ ปี ถึง
๒๕ ปี แบ่งตามทฤษฎีอัตราการพัฒนาของอีริก อีริกสัน

๔. Sense of Industry - ๗ ปี ถึง ๑๑ ปี
(School age)
๕. Sense of Identity ๑๑ ปี ถึง ๑๘ ปี
(Adolescence)
๖. Sense of Intimacy ๑๘ ปี ถึง ๒๕ ปี
(Young Adult) (พรณทิพย์ เกษะนันท์)

เยาวชนเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากทางบ้าน และสังคมมาตั้งแต่แรกเกิดจนถึงเข้าโรงเรียน มีพื้นฐานทางจิตใจมาก่อนแล้ว ซึ่งโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต้องรับผิดชอบแก้ไข หรือส่งเสริม แล้วแต่กรณี

เปรมปรีดี ศกุนะสิงห์ ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ในเด็กประถมสาธิต ชั้นประถมศึกษาปีที่สาม วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ชาย ๑๓ คน หญิง ๑๓ คน ปรากฏว่าเด็กเชื่อสิ่งมีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติทั้งที่ให้คุณและให้โทษ และใช้วิธีเอาใจสิ่งที่มีความอำนาจเหล่านั้นโดยการไหว้ สวดมนต์ และตักบาตร ผู้มีอิทธิพลให้เชื่อและเลิกเชื่อ มักเกิดจากการบอกเล่าของครูและผู้ปกครอง และหนังสือที่อ่าน ที่เชื่อและเลิกเชื่อด้วยตนเองมีน้อย

พ.ศ. ๒๕๐๓ อำไพ อินฟ้าแสง วิจัยความชอบไม่ชอบของเด็ก เด็กยากจนชอบเพื่อนที่มีลักษณะใจดี และชอบช่วยเหลือ เด็กกลัวจนกลัวพ่อแม่และกลัวเพื่อนรังแก

พ.ศ. ๒๕๐๔ ชูจิตต์ พัทธ์ชัยผล ศึกษาการอบรมเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมต่ำ

ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มารดาส่วนมากสนใจเรื่อง
ความประพฤติเด็กไม่ทำเลขการบ้าน ไม่ทำแบบฝึกหัด
มักอ่านการ์ตูน และต้องการให้เพื่อน ต้องการให้ลงโทษ
เด็กระดับเศรษฐกิจสังคมต่ำมุ่งให้ครูเตือนมากกว่าเด็กระดับ
กลาง (จิตวิทยาพัฒนาการ, ๒๕๐๘ : ๗ - ๑๐)

เสียงม อินนิกรมย์ สำนวความความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับ
พฤติกรรมของนักเรียนชั้นมัธยมปลาย ในโรงเรียนรัฐบาล
และโรงเรียนราษฎร์ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๐๔
สรุปว่า ตามทัศนะของครูปัญหาสำคัญที่สุด กุญแจที่สำคัญทั้ง
ในโรงเรียนที่มีแต่นักเรียนชาย โรงเรียนที่มีแต่นักเรียนหญิง
และโรงเรียนสหศึกษา ปัญหาที่สำคัญและยากแก่การปกครอง
คือ ไม่สนใจ หนีโรงเรียน ทะเพาะว่า พุดปด ลักขโมย
คดโกง พุดสับคน และสูบบุหรี่ (จิตวิทยาพัฒนาการ,
๒๕๐๔ : ๖๙ - ๗๕)

วัน สังข์สะอาด สำนวการใช้เวลาว่างของนักเรียน
มัธยมในปี ๒๕๐๔ ได้ผลว่า เด็กที่มีระดับเศรษฐกิจสังคมดี
ช่วยทำงานบ้านน้อยกว่าเด็กที่ระดับสังคมด้อยกว่า อายุมาก
ช่วยงานมากกว่าอายุน้อย นักเรียนหญิงช่วยงานมากกว่า

นักเรียนชาย นักเรียนอาชีวศึกษาเล่นกีฬาน้อยกว่านักเรียน
สามัญ งานอดิเรกคืออ่านหนังสือ ฟังวิทยุโทรทัศน์ และ
ทำสวนครัว ในด้านการหาความรู้ในห้องสมุดยิ่งสูงขึ้นยิ่งหา
ความรู้ในห้องสมุดน้อยลง นักเรียนอาชีวศึกษหารายได้
พิเศษมากกว่านักเรียนสามัญ เด็กส่วนมากไม่หารายได้พิเศษ
(จิตวิทยาพัฒนาการ, ๒๕๐๔ : ๓๑ - ๓๖)

พ.ศ. ๒๕๑๑ วินัย เพชรช่วย ศึกษา การจูงใจ
ของนักเรียนชาย ป.ศ. ๙๖ คน จากวิทยาลัยครูพระนคร
ศรีอยุธยา ผลปรากฏว่า ผลการเรียนรู้และความมุ่งมั่นของ
ผู้เรียนจะเพิ่มขึ้นตามขนาดของผลงานที่ผู้เรียนได้รับการบอก
ว่าทำได้น้อยกว่าบุคคลอื่น ยิ่งได้รับบอกว่าทำได้น้อยกว่า
บุคคลอื่นมากก็ตั้งระดับความมุ่งมั่นสูงมากขึ้น ในการตั้ง
ระดับความมุ่งมั่น ผู้เรียนจะพิจารณาผลงานของตัวเองและ
ของบุคคลอื่นประกอบกัน (วินัย เพชรช่วย ๒๕๑๑ : ๔๔)

หน่วยแนะแนวของโรงเรียนมัธยมสาธิตมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร พ.ศ. ๒๕๑๗ สำรวจปัญหา
ของนักเรียนได้รวบรวมข้อที่นักเรียนตอบรับมาก คือบิดา
มารดาหรือผู้ปกครองเอาใจใส่ดูแลมากเกินไป บิดามารดา

ไม่ชอบให้ออกไปนอกบ้านเพื่อหาความเพลิดเพลิน นักเรียนมีความวิตกกังวลในเรื่องต่างๆ มากเกินไป เกี่ยวกับความวิตกกังวล นักเรียนหญิงมีจำนวนผู้วิตกกังวลมากกว่านักเรียนชาย นักเรียนยอมรับว่ามักทำอะไรตามใจตัวเอง นักเรียนจำนวนมากตอบในข้ออยากคบเพื่อนต่างประเทศในฐานะเพื่อนสนิทเหมือนเพศเดียวกันโดยบริสุทธิ์ใจนักเรียนต้องการเรียนพิเศษเพราะเรียนไม่ทันเพื่อน นักเรียนพอใจในฐานะการเงินของตน และรู้สึกว่าได้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายจนเกินไป ปัญหาทางด้านสุขภาพนักเรียนตอบว่า นอนดึกเสมอ เพราะทำการบ้าน ทางด้านความสัมพันธ์กับอาจารย์มีนักเรียนประมาณร้อยละ ๒๐ รู้สึกว่าอาจารย์สนิทสนมกับนักเรียนน้อยไป และเข้าใจนักเรียนน้อยไป นักเรียนร้อยละ ๑๐ กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมไม่เหมาะสมกับการทำงาน และคุณตำรวจเห็นได้ว่าเด็กในวัยระดับประถมต้นได้รับอิทธิพลสำคัญจากพ่อแม่และครู เด็กประถมปลายขึ้นไปมีปัญหาของเด็กวัยรุ่น คือ ต้องการดีต้องการเด่นในการเด่นในการเรียนนอกห้องในเรื่องการปรับตัวในการใช้จ่ายเงินส่วนตัว ต้องการให้ผู้ใหญ่ คือ พ่อแม่ และครูอาจารย์เอาใจใส่

สนใจให้ความสนธิสนม นักเรียนส่วนมากคบเพื่อนต่างเพศ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ต้องการสิ่งแวดล้อมทางบ้านและทาง โรงเรียนที่ส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียน เด็กที่อึดคักขาดแคลน และมีความสามารถทางด้านอาชีพ ใช้เวลาว่างในการ ประกอบอาชีพ แต่เด็กทั่วไปใช้เวลาว่างในการอ่านหนังสือ ฟังวิทยุ และโทรทัศน์ ไม่มีหน้าที่รับผิดชอบในการปรับปรุง การดำเนินชีวิตภายในบ้านและช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน ลักษณะ ของเด็กที่ปกครองยากทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ได้แก่ ไม่ เอาใจใส่ในการเรียน สุกบุญหรี พุดปดพุดหยาบโหลน และ ขโมย

กมล สดุดประเสริฐ เขียนบทความในหนังสือวารสาร สองแคว สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ (อ้างถึงบทความใน วารสารวิศคือ ไทเจสท์ เดือนพฤษภาคม ๒๕๑๔) ว่า ในสหรัฐอเมริกา นักศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยเคนท์ สเตต ก่อ การก้าวร้าวเผด็จก ที่ทำการสอนวิชา รักษาดินแดน ในรัฐนั้น และถูกตำรวจหน่วยป้องกันยิงตายไป ๔ คน ผู้ที่ถูกยิงตาย แต่งกายเป็นฮิปปี คือ ผมรุงรัง และเครื่องแต่งกายไม่ สะอาดในสังคมไทย ก็กำลังจะมีเหตุการณ์เช่นนั้นมาในขณะนี้

(ธันวาคม ๒๕๑๗) สิ่งที่คุณเขียนคาดคะเนไว้ในบทความนั้นปรากฏเป็นจริงตั้งแต่กลางปี พ.ศ. ๒๕๑๖ จนถึงปัจจุบันนี้ ลักษณะสิ่งแวดล้อมและลักษณะนิสัยส่วนตัวของเยาวชนสมัยนั้นที่คุณเขียนบทความนั้นกล่าวไว้คือ เด็กขาดความอบอุ่นในชีวิตในบ้านขาดความรักใคร่ชอบ ขาดการฝึกฝน ขาดความอดทน (ทนไม่ได้ต่อความยากไร้ ทนอดนอน ทนไม่ได้ดูโทรทัศน์ ทนสิ่งอื่นๆ) ได้รับความอิทธิพลจากเพื่อนที่ไม่ดี ข้อบกพร่องของผู้ใหญ่ที่ช่วยให้เกิดสิ่งเหล่านี้คือ ทางบ้านมีแต่ความเคียดแค้น แยกความสามัคคีกัน เด็กหาความสงบในบ้านไม่ได้ พ่อแม่ไม่เอาใจใส่มอบงานให้ลูกทำไม่ได้ หักให้รับผิดชอบทางบ้าน และไม่ได้หักให้อดทนในเรื่องต่างๆ คอยแต่จะให้โดยไม่มีเงื่อนไข ทางโรงเรียนไม่ใช้ความรู้เชิงจิตวิทยาในการปกครองเด็ก และเสนอแนะให้สถาบันการศึกษา เช่นวิทยาลัยครูนำเรื่องนี้มาอภิปรายกัน

ทีศนา แฉมมณี แจ้งว่า เราอาจแบ่งบุคคลได้เป็น ๗ ประเภท ตามอัตราความเข้าใจของบุคคลนั้นๆ เกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างตัวเขาเองกับสังคม พวกที่มีความเข้าใจชัดเจนดีมากเป็นพวกที่มีค่านิยม เพราะมีหลักหรือ

แนวทางดำเนินชีวิต บุคคลประเภทนี้มีลักษณะที่แสดงว่า
สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดี เช่น มีลักษณะแจ่มใสร่า
เริง ตั้งใจและสนใจทำงาน เป็นต้น ส่วนพวกสุดท้าย คือ
ผู้ที่มีความเข้าใจในเรื่องนี้ไม่ชัดเจนเลย จะปรากฏว่าทำงาน
เรื่อย ๆ ไม่นิยมร้ายไม่รับผิดชอบในสิ่งที่ตนทำ ได้แก่
บุคคล ๗ ประเภท คือ ประเภทเฉื่อยชา ฉาบฉวย ลังเล
ไม่แน่ใจไม่สม่ำเสมอ เกว้งก้างล่องลอยไม่มีแผนงานและ
จุดประสงค์ที่แน่นอน ขัดแย้งจนเกินไป และประเภทวางท่า
(คือทำตัวเหนือคนอื่น เพื่อปิดบังตัวจริงไว้ เป็นต้นว่า ชอบ
ทำตัวเป็นหัวโจกวางท่า) บุคคลทั้ง ๗ ประเภทนี้จัดอยู่ใน
พวกที่ขาดค่านิยม เพราะขาดหลักที่จะยึดถือเป็นแนวทาง
ตัดสินใจ ดร.ทิสนา กล่าวว่า “จะเห็นว่าในโรงเรียน
วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และสังคมต่างๆ ของเรามีบุคคล
เหล่านี้เป็นจำนวนมากมิใช่น้อย กลายเป็นปัญหาหนักที่ครู-
อาจารย์ทั้งหลายต้องหาทางแก้ไข” ทั้งนี้เนื่องจากสื่อมวลชน
ต่างๆ และสภาพบ้านเมืองทำให้เด็กรู้มากเห็นมาก แต่สิ่ง
ที่เด็กได้รับรู้ในสังคมมีการขัดแย้งต่างๆ กัน เช่น คำสอน
จากบ้านและโรงเรียน และจากสื่อมวลชนต่างๆ ขัดแย้งกัน

เด็กไม่รู้จะยึดถือสิ่งใดเป็นหลัก จ.ร.ทิตินา' นำหลักพิจารณา
ค่านิยมที่แท้ ๗ อย่างมากล่าวไว้ว่า

๑. ต้องเป็นค่านิยมที่บุคคลนั้นเลือกโดยเสรี
๒. เป็นค่านิยมที่ได้เลือกเฟ้นมาจากตัวเลือกหลายตัว
(เช่น ความซื่อสัตย์ หรือความปลอดภัย หรือความมั่งคั่ง)
๓. เป็นค่านิยมที่ได้เลือกด้วยเหตุและผลที่ตนพึงใจ
๔. เป็นค่านิยมที่บุคคลนั้นถนอมเทอดทูนและมีความ
ภาคภูมิใจ
๕. เป็นค่านิยมที่บุคคลนั้นยอมรับอย่างเปิดเผย และ
ยอมรับและบอกกล่าวสนับสนุน
๖. เป็นค่านิยมที่บุคคลนั้นถือปฏิบัติ
๗. เป็นค่านิยมที่บุคคลนั้นปฏิบัติซ้ำบ่อยๆ

และได้แนะนำไว้ว่า โรงเรียนควรให้นักเรียนสำรวจตนเอง
และเรียนรู้ว่าตนยึดถืออะไรเป็นค่านิยม และค่านิยมนั้นเป็น
หลักมั่นคงเพียงไร

พรรถทิพย์ เกกะนันท์ เล่าว่า มีองค์ประกอบ
หลายประการที่ทำให้ความนึกคิดเกี่ยวกับตน (อัตมโนภาพ)
ของคนเราเปลี่ยนแปลงไป

๑. สังคมที่เขาอาศัยอยู่
๒. ผู้ที่อยู่ใกล้ซิด และมีอิทธิพลเหนือการพัฒนาของบุคคลนั้นๆ

๓. อັทมโนภาพตามปณิธาน คือ การตั้งความปรารถนาจะให้ตนเองเป็นเช่นไร ซึ่งถ้าทำได้คงตั้งใจไว้ก็มีความสุข ถ้าไม่ได้ตั้งใจไว้ก็เกิดความท้อแท้และทำให้อັทมโนภาพค่อยลง

วิธีแก้ไขให้อັทมโนภาพดีขึ้น มีสองทาง

๑. การเปลี่ยนแปลงระยะยาว
 - ๑.๑ แก้กางจิตวิทยา (psychotherapy) สร้างสถานการณ์ให้เขาเกิดเชื่อมั่นในตนเอง

- ๑.๒ ให้คำปรึกษาแนะแนว

๒. การเปลี่ยนแปลงระยะสั้น

- ๒.๑ ใช้ผู้นำแบบอย่าง คือ ใช้ผู้ที่เขาเลื่อมใสประพฤติเป็นตัวอย่าง

- ๒.๒ ใช้แบบอย่างโดยจินตนาการ คือ การสมมุติแบบอย่างที่ดีขึ้นมาเป็นลายลักษณ์อักษร หรือวาจาให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับความเป็นไปของบุคคลนั้น ดร.

พรรณทิพย์ ย้ำในตอนท้ายว่า ครู และพ่อแม่ มีหน้าที่
ต้องร่วมกันแก้ไขผู้ที่มีอัตมโนภาพต้องให้มีอัตมโนภาพสูงขึ้น

จากการค้นคว้าของกมล สุศุประเสริฐ ทิศนา แชมมณี
และพรรณทิพย์ ภะกะนันท์ พอสรุปได้ว่า เยาวชนใน
เมืองไทยเรา ตั้งแต่อายุ ๑๑ ปี ถึง ๒๕ ปี ที่สร้างปัญหา
ต่าง ๆ ในสังคมในปัจจุบัน เพราะขาดความอบอุ่นในบ้าน
ขาดการฝึกฝนอบรมทางจิตใจ ขาดความอดทน พ่อแม่ไม่
สร้างชีวิตในบ้านเป็นที่ฝึกความรับผิดชอบ และการเสียสละ
ประโยชน์ตนเพื่อส่วนรวม ไม่ได้หัดให้อดทนในเรื่องต่างๆ
พ่อแม่คอยแต่จะให้แก่ลูกโดยไม่มีเงื่อนไข เยาวชนมีนิสัย
คอยเป็นฝ่ายรับผลประโยชน์ แต่ไม่คิดถึงการเสียสละ—
ประโยชน์ส่วนตน เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ กล่าวโดยย่อ
คือไม่ได้ฝึกเป็นผู้รับและผู้ให้ที่ดี ขอนสถาบันการศึกษาควร
อภิปรายกันหาทางแก้ไข

หนึ่งเมื่อพิจารณาข้อความที่ทศนา แชมมณี รวบรวม
ไว้จะเห็นว่าเยาวชนที่เป็นปัญหา ในสังคมของเราโดยเฉพาะ
ในเมืองใหญ่ ๆ มีลักษณะตรงกับบุคคล ๗ ประเภท ที่ไม่
เข้าใจสัมพันธ์ภาพของตนเองกับสังคมเป็นพวกที่ขาดค่านิยม

อันถูกต้อง ขาดหลักหรือแนวทางดำเนินชีวิต สถาบันการศึกษาทุกระดับ ควรถือเป็นหน้าที่ที่จะให้เยาวชนได้พิจารณาค่านิยมของตนว่าเป็นค่านิยมที่แท้จริงของตนหรือไม่ และเป็นค่านิยมที่ถูกต้องด้วยเหตุผลหรือไม่ เมื่อได้เลือกเพื่อนรับเอาค่านิยมที่ถูกต้องด้วยเหตุผลแล้ว ควรเปิดโอกาสให้เยาวชนเหล่านั้นแสดงออกตามลักษณะธรรมชาติของค่านิยมที่แท้จริงของบุคคล คือผู้นั้นจะปฏิบัติซ้ำเสมอและภูมิใจในค่านิยมนั้น คำสอนในทางศาสนาที่ชี้แจงให้เข้าใจความหมายของคำสอนโดยเทียบกับชีวิตประจำวันของเด็กและความเป็นไปในสังคม จะช่วยให้เด็กมีค่านิยมที่ถูกต้องและมีหลักในการดำเนินชีวิต

ค่านิยมมีส่วนสัมพันธ์กันกับความคิดของบุคคล เกี่ยวกับตัวเขาเอง (ใช้ศัพท์เรียกสั้น ๆ ว่า อัตนมนโนภาพ) ค่านิยมของบุคคลมีอิทธิพลต่อการตั้งความปรารถนาของคน เช่นผู้ที่นิยมว่าการมีทรัพย์สินมากเป็นสิ่งสำคัญ และสำคัญกว่าการรักษาตนให้อยู่ในศีลธรรมอันดี ย่อมจะตั้งความปรารถนาให้ตนร่ำรวยเป็นเศรษฐีมีบริวารมาก เมื่อไม่สามารถหาทรัพย์สินได้มากโดยรวดเร็วทันใจย่อมท้อแท้ใจ และเห็นว่าตน

ต่ำต่อยกกว่าผู้ที่มัทธพมมากกวาลักษณะในจิตใจเช่นนี้ ตรงกับ
อุปกิเลสในทางพุทธศาสนาขอ "มานะ" (วาตนค้อยกวาเขา)
คนที่มีความสามารถแท้จริงในระดับหนึ่ง แต่เข้าใจผิดวา-
ตนเองมีความสามารถสูงกวาความเป็นจริง เมื่อเทียบกับ
คนอื่นก็คือวา ตนดีกวาเขา (อติมานะ) คำสอนในศาสนา
ก็แก้ได้หมายถึงคำสอน ในศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธ
และศาสนาคริสต์สามารถแก้ได้ ไม่มีคำสอนในศาสนาทั้ง-
สามนี้ ที่จะโน้มน้าวจิตใจคนให้คติน้อมไปในทางนั้น มีแต่
จะอ่อนน้อมถ่อมตนและเคารพผู้อื่นตามสมควร

ข้อแนะนำการแก้ไขอ้อมโนภาพตาม หลักจิตวิทยา
ให้ใช้ผู้นำแบบอย่างในข้อ 2.1 นั้น ในเมืองไทยมีบุคคลที่
คนไทย และเยาวชนไทยจะถือเป็นแบบอย่างได้ เช่นเรามี
องค์พระประมุขของชาติผู้ทรงเสียสละ และอุทิศพระองค์
ทุกประการ ที่จะบรรเทาทุกข์อุปถัมภ์เกื้อกูลพสกนิกรของ
พระองค์ให้ทุกหมู่เหล่า และทุกท้องถิ่นในแผ่นดินไทยได้
รับความร่วมมือเป็นสุข ทรงเป็นทั้งพ่อเมืองและดวงประทีป
ประจำใจของชาวไทย เป็นจุดรวมสามัคคีธรรมของ
ประชาชนชาวไทย เรามีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงเป็น

คนหนุ่มที่ประกอบด้วยคุณธรรมประจำพระองค์หลายประการ พระบารมีที่ได้ปรากฏแก่ข้าราชการ คณะอาจารย์ เพื่อนนักศึกษาในสถานศึกษาของพระองค์ และประชาชน คือ ทรงมีพระอุตสาหะวิริยะ มีน้ำพระทัยเด็ดเดี่ยวทรหดอดทน ฝ่าฟันอุปสรรคแห่งการศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็ม พระสติกำลัง ทรงมุ่งมั่นที่จะทรงนำผลการศึกษามาสร้างความจริงญ่มั่นคง ให้แก่ชาติบ้านเมือง ทรงพระเมตตาปราณีและห่วงใย ทหาร ตำรวจ และราษฎรเป็นอย่างยิ่ง ทรงรักภาษาไทยและทรงมีความสามารถในการใช้ภาษาไทยเป็นอย่างดี ทรงสนพระทัย ในหลักธรรมในพุทธศาสนา ทรงมีพระจริยาวัตรงดงามเป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไป ที่ได้อัญเชิญมากล่าวในที่นี้ เป็นเพียงส่วนน้อยของพระบารมีทั้งปวงที่พระองค์ท่านมีอยู่ ถ้าเยาวชนไทยยึดถือพระองค์เป็นบุคคลตัวอย่าง พยายามที่จะบำเพ็ญตนให้มีคุณสมบัติดังกล่าวกว่าให้มากที่สุด ตามสติกำลังของแต่ละคน ชาติไทยในอนาคตย่อมเจริญรุ่งเรืองแน่นอน เพราะพลเมืองของชาติเพียงพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะนำความเจริญมาสู่ตนเองและส่วนรวม สมควรที่ผู้ใหญ่ คือพ่อแม่ ครูอาจารย์ญาติพี่น้องและองค์การต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ปฏิบัติการ

เกี่ยวกับเยาวชนจักได้ส่งเสริมให้เยาวชนนิยมเล่นมโหรีเทศกทูน
ลักษณะเหล่านี้เป็นอย่างดีตั้งใจ เพื่อจักได้จำเริญรอยตาม
พระยุคลบาทให้มีคุณธรรมเหล่านี้ประจำใจ ประจำตัว
เยาวชนทั่วไป ปัญหาเยาวชนในเมืองไทยจะลดลง
ประเทศไทยจะเจริญโดยรวดเร็ว เพราะรัฐบาลบริหาร-
ประเทศได้สะดวก โดยไม่ต้องพะวักพะวน แก่ปัญหาที่เกิด
จากกลุ่มเยาวชนบางกลุ่ม

บทที่ ๓

จริยศึกษาและอนาคตของชาติ

กล่าวกันว่าประเทศด้อยพัฒนา เพราะคนด้อยพัฒนา
ข้อนี้เป็นความจริงที่ทุกคนยอมรับ เพราะคนในสังคมทั้งหมด
ประกอบกันขึ้นเป็นสังคมนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ในการพัฒนา
ประเทศ องค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาให้ได้ผล อยู่ที่
การพัฒนาบุคคลเป็นสำคัญและในตัวบุคคลแต่ละคน ลักษณะ
นิสัยและคุณธรรมของบุคคลนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะถึง
มีความรู้สูงแต่จิตใจไม่พัฒนา เช่นใจแก่บเห็นแก่ประโยชน์
ส่วนตัว นอกจากจะไม่นำความรู้ที่ศึกษาไว้มาใช้ทำประโยชน์
แก่สังคมแล้ว ยังกลับนำความรู้ไปใช้ในทางที่ผิดอีกด้วย
และผู้ที่มีความรู้สูงย่อมสร้างความสะดวกสบายแก่สังคมได้
มากและรุนแรงกว่าผู้ที่มีความรู้น้อย ตามสัดส่วนของระดับ—
ความรู้ เช่น นักเรียนมัธยมสามารถทำระเบิดขวดหรือระเบิด

พลาศติศึกษา และใช้เป็นอาวุธในการทำร้ายกัน นิสิตนักศึกษา
ใช้ความรู้ในเรื่องลัทธิต่าง ๆ และมาตรการทางการเมือง
สร้างความเคลื่อนไหวในสังคมซึ่งก่อความสงสัยและไม่แน่ใจ
ในความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย และความหมายบางมาตราใน
รัฐธรรมนูญเกี่ยวกับการรักษาความสงบในบ้านเมืองสามารถ
ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลสั่นคลอนได้ เป็นทางให้เกิด
ความระส่ำระสายในบ้านเมือง การศึกษาเป็นปรากฏการณ์สำคัญ
ในการรักษาวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และโดย
ทำนองเดียวกันการศึกษาที่ผิดวิธี ย่อมนำไปสู่การสูญเสีย
เอกลักษณ์ของชาติได้ จริยศึกษาเป็นการศึกษาด้านสำคัญที่
จะสร้างบุคลิกภาพของคนในชาติ ผลปรากฏของบุคลิกภาพ
เหล่านั้นย่อมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของชาติ จริยศึกษา
ที่ได้ผล ย่อมเป็นเครื่องควบคุมให้ผลของการศึกษาด้านอื่น
เกิดเป็นประโยชน์แก่สังคม

เป้าหมายที่บรรลุได้ด้วยจริยศึกษา

นิโคลัส เบนเนต กล่าวถึง เป้าหมายของการศึกษา
ที่ยอมรับกันทั่วไปไว้หลายข้อ ข้อที่เกี่ยวกับจริยศึกษาคือ

๓. พัฒนาประสิทธิภาพในการใช้สติปัญญา ของ
เด็กตลอดจนสร้างความเชื่อมั่นในตัวเอง
๕. ทำให้เด็กสามารถเป็นผู้ผลิต และเป็นสมาชิก
ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม
๖. ส่งทอดความรักชาติตลอดจนดำรงวัฒนธรรม
และอุดมการณ์หลักของแต่ละประเทศให้คงไว้

วิชัย ตันศิริ ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ครู และผู้ที่
ฝึกหัดเป็นครูจะต้องเข้าใจปรัชญาการเมือง โดยสอนในระดับ
อุดมศึกษา เพื่อให้บัณฑิตนักศึกษา “ตระหนักในความสลับ-
ซับซ้อนของกระบวนการ การเมือง และเกิดสติปัญญาพร้อม
ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ผลในสถานการณ์ต่างๆ กัน” ปัญหา
ทางการเมืองทุกสมัยอยู่ที่ “การสร้างสมดุลระหว่างความ
มั่นคงและเสรีภาพ และระหว่างการรักษาไว้ซึ่งสภาพเดิม
กับการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งสังคมแต่ละสังคมหรือแต่ละประเทศ
จะต้องหาวิธีการของตนเองให้เหมาะสมแก่สภาพของสังคมนั้นๆ
การสอนความคิดทางการเมืองแก่นักเรียนในระดับประถม-
และมัธยม จะต้องมุ่งทางด้านอารมณ์และจิตใจ ดร. วิชัย
ได้ศึกษาข้อสรุปของศาสตราจารย์ฮอลมอนต์ และ เวอร์บา

ในการศึกษาพฤติกรรมการเมือง เปรียบเทียบห้าประเทศ แล้วเสนอความคิดเห็นว่า “เราควรมุ่งพัฒนาให้เยาวชนรักชาติ มีศรัทธาต่อระบบ และสัญลักษณ์การเมืองของไทย เคารพต่อกฎหมาย เคารพต่อระเบียบวินัย และรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม... (มี) ความรู้สึกไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความมีเหตุผล การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น การให้คุณค่าแก่ผลงานมากกว่ายศตำแหน่ง” ทักษะคิดและค่านิยมเหล่านี้ ครูจะต้องปลูกฝังเสริมสร้างให้เกิดขึ้นตั้งแต่ประถมศึกษา ส่วนในระดับมัธยมศึกษาให้ส่งเสริมทางด้านคุณปัญญา บรรยายภาคในการเรียน การสอน และความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียน จะต้องมึลักษณะก่อให้เกิดทัศนคติและค่านิยมดังกล่าว และ ดร. วิชัย ตันศิริ ย้ำว่าโรงเรียนควรเป็นจุดเริ่มในการพัฒนาคนทางด้านวัฒนธรรมทางการเมือง เพื่อจะเป็นพลเมืองที่สามารถร่วมมือกันดำเนินวิถีชีวิต ที่ถูกต้องที่ควร ให้สอดคล้องกับระบบการเมืองของประเทศ

จากความคิดเห็นสองแหล่งข้างต้น สรุปได้ว่า บ้านเมืองต้องการพลเมืองที่สามารถใช้สติปัญญา ในด้านผลิต มีความเชื่อมั่นในตนเอง รักชาติ ดำรงวัฒนธรรมและ—

อุดมการณ์ของชาติไว้ เคารพกฎหมาย มีระเบียบวินัย รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม ยึดค่านิยมที่ถูกต้องและไว้วางใจซึ่งกันและกัน และจากการศึกษาจุดมุ่งหมายของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ๒๕๑๗ จุดมุ่งหมายที่ผู้เขียนแบ่งไว้เป็นด้านจริยศึกษา (ดูบทที่สองหน้า ๑๗) มุ่งให้เกิดคุณธรรมสำคัญๆ เช่น รักความสุจริต มีขันติ มีวินัย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ฝ่าฝืนในคุณธรรม มีความรับผิดชอบกระตือรือร้นในการร่วมมือในการปกครองตามวิถีทางประชาธิปไตย จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายทั้งสองชุดนั้นพ้องกัน ถ้าใช้วิธีการอบรมจริยศึกษาอย่างถูกต้องโดยใช้ศาสนาเป็นแกนสำคัญ จะได้ผลตามที่ต้องการอย่างแน่นอน

จริยศึกษาที่ควรจัดทำในการพัฒนาประเทศ

ตั้งแต่เริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยจนถึงเวลานี้ เหตุการณ์ในบ้านเมืองชี้ให้เห็นว่า คนส่วนใหญ่สนใจในความเจริญทางวัตถุมากขึ้นเป็นลำดับ นักการศึกษาหันไปดูประเทศ

“ที่เจริญแล้ว” และถือเป็นแบบฉบับในการดำเนินการศึกษา โดยเฉพาะในด้านหลักสูตร (ซึ่งหมายถึงจุดมุ่งหมาย เนื้อหา วิชาและการสอน ปรากฏเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ของ นักเรียนที่โรงเรียนจัดให้) ผลของหลักสูตรปรากฏเป็นพฤติ การณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทย แสดงให้เห็นว่าจริยศึกษาที่ ดำเนินการตามวิธีการศึกษา “แผนใหม่” ไม่ได้ผลเพราะ ปรากฏว่าพลเมืองขาดลักษณะและค่านิยมต่าง ๆ ที่บ่งไว้ใน แผนการศึกษาชาติ ๒๕๐๓ คณะกรรมการวางพื้นฐาน เพื่อการปฏิรูปการศึกษาได้เสนอจุดมุ่งหมายของการศึกษาใน การปฏิรูปการศึกษาไว้ คาดว่าเมื่อวางมาตรการด้านต่าง ๆ ไว้เรียบร้อยแล้ว โรงเรียนและสถาบันการศึกษาทุกระดับ คงจะนำมาปฏิบัติทันที ผู้เขียนมั่นใจว่าถ้าดำเนินการสอน จริยศึกษาตามชั้น คีล สมาริ ปัญญา ในแนวพุทธศาสนา ผลที่เกิดขึ้นจะคลุมจุดมุ่งหมายดังกล่าว ซึ่งเป็นธรรมปลีก ย่อยเหล่านั้นได้หมด คำว่า ศาสนานี้มิได้มุ่งเฉพาะพุทธ ศาสนาเพราะการศึกษาของไทยไม่ได้มุ่งจะสอนแต่ ผู้เรียน ที่ ถือศาสนาพุทธเท่านั้น ในโรงเรียนไทยมีทั้งผู้ถือศาสนาพุทธ ผู้ถือศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์ ส่วนใหญ่ถือศาสนา

พุทธ และศาสนาพุทธมีใจกว้าง ไม่มีระเบียบหรือธรรมะใด
กีดกันปรับพุทธศาสนิกที่ร่วมพิธีการของศาสนาอื่นให้ตกนรก
หรือเป็นบาปหนัก และไม่รังเกียจที่ผู้เชื่อในลัทธิอื่นที่จะเข้า
ร่วมในสถานที่พิธีกรรมในพุทธศาสนา แม้ในพุทธกาล
เกียรติที่สนใจพิธีกรรมของพระพุทธเจ้าทูลซักถามข้อธรรมะ
ต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ มีแต่บางแห่งที่กล่าวถึงพุทธศาสนิก
ผู้ที่ยังไม่เห็นแจ้งในธรรมย่อมยึดถือผิดเป็น คีล พัตตูปาทาน
ปฏิบัติผิดเป็นทำนอง คีลพัตตูปรามาส คือ ปฏิบัติศีลและ
วัตรด้วยความโลภ ความหลง ต่อเมื่อเห็นความจริงในเรื่อง
ของธรรมคาโลก คือ ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความ
ทนอยู่ไม่ได้ (ทุกขัง) และความไม่ใช่ตัวตนหรือความไม่
มีตัวตน (อนตตฺตา) ในธรรมะ (หมายถึงสิ่งทั้งปวง ทั้งรูป
และนาม) ทั้งปวง แล้วจะปฏิบัติถูกต้อง คือไม่บุชญาเขา
แม่น้ำเทวคาเพื่อให้ประสิทธิประสาทโชคดีให้แก่ตน แต่จะ
เชื่อในผลของกรรมที่ตนเองประกอบขึ้น และเชื่อมั่นในคุณ
พระรัตนตรัย ผู้ที่ปฏิบัติศีล สมာธิ ปัญญา อย่างถูกต้อง
ตามธรรมแม้ไม่ประกาศตนเป็นพุทธศาสนิก แต่ก็ได้ปฏิบัติ
ตามหลักพุทธธรรมแล้วและเป็นชาวพุทธไปในตัว อีก

ประการหนึ่งธรรมะในระดับชาวโลกในพระพุทธศาสนา ย่อม
ลงกันได้กับธรรมะในศาสนาอื่น เช่นศาสนาอิสลาม และ
คริสตศาสนา โดยเฉพาะในระดับศีล และสมาธิส่วนการ
ศึกษาศาสนาในระดับปัญญาอันได้แก่อภิธรรม มีลักษณะ
เป็นปรัชญาลัทธิต่าง ๆ ในโลกซึ่งเป็นสมบัติของโลก บุคคล
ถือศาสนาใด ๆ ก็ศึกษาได้ในฐานะของผู้ศึกษาปรัชญา และ
เมื่อนั้น ผู้ที่ใช้สติปัญญาไตร่ตรองอย่างต้องแท้จะถูกต้องดูให้
สนใจศึกษาพุทธปรัชญาสูงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ และในระดับนี้
เองศาสตร์ทั้งปวง และศาสนาทั้งปวงย่อมมารวมกันในที่
เดียวกัน คือ ปรัชญาอันประกอบด้วยเหตุผล และในขั้น
ต่อไปถึงความแจ้งใจซึ่งขั้นสูงระดับสิ่งที่มีอยู่นั้น ไม่สามารถเข้า
ถึงได้เพียงขั้นจินตมยปัญญา ซึ่งอาศัยตรรกและเหตุผลเป็น
ปทัฏฐานและผู้ซึ่งเข้าถึงความเข้าใจในพุทธธรรมระดับนี้ จะ
ไม่มีการแบ่งแยกกระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ ในโลกซึ่งจะต้องมุ่ง
ประหัตประหาร ชิงชิงเค้นแก่กัน ช่วงชิงผลประโยชน์กัน
ต่างคนต่างจะถือว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ด้วยกันในโลก ที่เป็น
ที่ผ่านมาพักเพียงชั่วระยะหนึ่งแล้วผ่านไปต่าง จะเต็มใจ ช่วย
เหลือเกื้อกูลกันด้วยความเมตตา และเห็นอกเห็นใจกัน

โลกจะมีแต่สันติสุข

จริยศึกษาในชั้นศีล

ที่กล่าวว่าศาสนาในระดับศีลนั้นผู้เรียนจะต้องศึกษาให้รู้ว่าศีลในศาสนาของตนในข้อที่เกี่ยวแก่จริยธรรม คือ ความประพฤติงามนั้นมีอะไรบ้าง และปฏิบัติตามนั้นโดยครู เป็นผู้นำอธิบายและนักเรียนแต่ละคนสำรวจจิตลหวมวดต่างๆ ในศาสนาของตนที่ตนเองในฐานะเยาวชนวัยนั้นๆ จะทำได้ และสำรวจจิตตัวเองว่าในแต่ละวัน ในแต่ละสัปดาห์ผิดศีลข้อไหนกี่ครั้ง สามารถรักษาได้มากน้อยเท่าไร พร้อมกันนั้น ต่างตั้งปณิธาน พร้อมกันว่าจะปฏิบัติศีลแต่ละข้อให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ยิ่งขึ้นตามวิสัยความสามารถของแต่ละคน ไม่จำเป็นจะต้องตั้งใจปรับปรุงตนเองในศีลข้อเดียวกัน และพิจารณาว่าตนในฐานะนักเรียนชั้นนั้นๆ ต้องติดต่อกันคนประเภทต่างๆ มีใครบ้าง ควรจะปฏิบัติธรรมะข้อไหนบ้าง ปฏิบัติในโอกาสเช่นไรได้บ้าง นักเรียนแต่ละศาสนานำหัวข้อศีลของตนมาเล่าในห้อง แลกเปลี่ยนกันเป็นการแนะแนวการปรับตัวในด้านส่วนตัวของนักเรียนเอง ในขณะที่เรียนนั้น

จะเกิดความสุขทั้งผู้สอนและผู้เรียน เพราะผู้เรียนได้พูดถึงตัวเอง ซึ่งเป็นบุคคลที่ตนเองสนใจมากที่สุด ผู้สอนมีโอกาสดูแลความเมตตาอาารี และเข้าใจนักเรียนของตนมากขึ้น เมื่อจบบทเรียนแล้ว ผู้เรียนก็เกิดความภาคภูมิใจว่าครูเป็นผู้รับรู้เห็นเป็นพยานว่าตนกำลังจะทำความดีในข้อใด และตนได้ระบายความรู้สึกเป็นทุกข์เพราะทำผิดไปแล้วจะตั้งหน้าทำความดีต่อไป ส่วนครูก็เกิดความสุขที่ได้ช่วยให้นักเรียนเห็นช่องทางดำเนินชีวิตที่ยั่งยืน เกิดความผูกพันระหว่างครูและนักเรียนมากขึ้น ชั่วโมงจริยศึกษาที่ถูกต้องคือ ชั่วโมงที่ใจต่อใจของทั้งผู้สอนและผู้เรียนจะพบกันโดยอาศัยศีลและธรรมในศาสนาเป็นสื่อและชีวิตประจำวันของนักเรียน และพฤติการณ์ในสังคมเป็นเนื้อหาวิชา สิ่งนำมาเป็นสื่ออภิปรายไม่ต้องใช้เรื่องสมมุติ ไม่ควรสอนจริยศึกษาโดยอ่านหนังสือตำราสอนศีลธรรมอธิบายความหมายของข้อความแล้วกำหนดให้ท่องไว้สอบเอาคะแนน แต่คะแนนที่ได้จากจริยศึกษาควรเป็นคะแนนความประพฤติซึ่งครูทุกคนผู้สอนนักเรียนคนนั้นหรือกลุ่มนั้นให้คะแนนร่วมกันโดยพิจารณาความประพฤติของนักเรียนเป็นรายคน ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน

ถือการปฏิบัติตนตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนเป็นเกณฑ์
พิจารณา ส่วนการสอบข้อเขียนนั้นก็มีเพียงเป็นคะแนนส่วน
น้อย ซึ่งได้จากการตอบข้อสอบอัตนัย ตอบคำถามวิธีที่
นักเรียนจะนำศีลและธรรมะที่เรียนไปแล้วไปประยุกต์ ใช้ ใน
ชีวิตประจำวัน วัตถุประสงค์และความเข้าใจและทัศนคติมากกว่าวัดความจำ
เช่น ยกตัวอย่างปัญหาที่มีความยากง่ายตามระดับวัยของ
นักเรียน ให้นักเรียนคิดแก้ปัญหาหลักศีลธรรม โดยไม่ยึดถือ
ชื่อของธรรมะเป็นสำคัญ เพราะคนประพฤติกฎหลักศีลธรรม
ได้ไม่ใช่เพราะจำชื่อข้อธรรมะและความหมายได้ หากแต่
ประพฤติเพราะเกิดทัศนคติที่ถูกต้อง ความประจักษ์แจ้งใน
คุณสมบัติของธรรมข้อนั้น ๆ และรังเกียจกลัวผลของการ
ประพฤติผิดศีลผิดธรรมระดับนี้ ผลจะเป็นความประพฤติ
ปรากฏทางกายและทางวาจา (คำว่า วาจา คือ วีสังขาร
นี้ในความหมายที่ลดลงไป หมายถึงถึงความคิดที่คนนั้น
คิดเป็นคำ ๆ แม้ไม่ได้พูดเปล่งออกมาเป็นถ้อยคำก็ถือเป็น
วาจาค้วย ความคิดเป็นคำ ๆ ที่ปรากฏเป็นความหมายของ
ข้อความที่เขียนตอบข้อสอบก็คือว่าเป็นวาจาของผู้นั้น) การ
ศึกษาศีลธรรม ชั้นศีลนสร้าง ความเข้าใจด้วยวิธีอภิปรายกัน

และปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน เป็นการทดลองคุณค่าของ ศีลธรรมด้วยการนำไปใช้แล้ววัดดูผล สอนได้ตั้งแต่ชั้น เด็กเล็กจนถึงอุดมศึกษา เพียงแต่เลือกให้เหมาะกับวัย และ ระดับสมอง สำหรับเด็กเล็กการรดเว้นไม่หยิบฉวยของ ของผู้อื่นมาเป็นของของตน โดยเจ้าของไม่อนุญาต และการแบ่งปันของให้เพื่อนเล่นบ้างก็คือการ ปฏิบัติ ศีล ข้อ สอง และบำเพ็ญธรรมคือทานมัยกุศลไปด้วยในตัว โดยครูไม่ต้อง บอกให้เด็กจำว่ากำลังปฏิบัติศีลข้อใดธรรมข้อใด ตัวอย่างที่ กล่าวมานั้นเป็นศาสนาในค่านิยมปฏิบัติ (ปฏิบัติศาสนา) สำหรับ เด็กตั้งแต่รู้เตียงสาจนถึงสิบเจ็ดปี ส่วนพินความรู้ทางศาสนา ในค่านิยมทฤษฎี (ปริยัติศาสนา) สำหรับเด็กเล็กและเด็ก ประถมควรจะสอดคล้องกับพัฒนาการทางค่านิยมปัญญาของ เด็ก เด็กเล็ก ๆ เมื่ออยู่กับพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่บ้านควรได้ฟัง นิทานต่าง ๆ ที่เป็นนิยายปร่ำปร่า และชาดกต่าง ๆ เพราะ เด็กในวัยก่อนเข้าโรงเรียนชอบฟังนิทานต่าง ๆ และไม่สนใจ พิจารณาว่าเท็จจริงเพียงไร เด็กต้องการเพียงเรื่องราวต่างๆ ของชีวิตเป็นทางขยายความคิดคำนึง ของ เด็ก ให้ กว้างขวาง นิทานชาดกต่างๆ ในพุทธศาสนามีมากมายที่จะสามารถนำมา

ทำเป็นการคุ้น หรือหนังสือสำหรับเด็กและนิทานที่ผู้ใหญ่จะ
เล่าให้เด็กฟังก่อนนอน ภาวะทางจิตใจเช่นนี้จะนำไปจนถึง
เริ่มเข้าโรงเรียน หนังสืออ่านในชั้นประถมควรมานำเนื้อหา
จากพุทธประวัติและประวัติพุทธสาวกเน้นให้เห็นความดีของ
พระพุทธเจ้าและสาวก เหล่านี้ที่สามารส่งผลให้เป็นบุคคล
ผู้บริสุทธิ์ได้ เพราะธรรมข้อใดบ้าง ซึ่งเมื่อพิจารณา—
พฤติกรรมของพระอัครสาวกแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่าธรรมทั้งปวง
และศีลทั้งปวงปรากฏในพฤติกรรมสำคัญ ๆ ของพระอริย-
บุคคลเหล่านั้น เช่น ความกตัญญูของพระอานนท์ อธิ-
วาสขันธ์ ความอดทนของพระสารีบุตร และพระพุทธเจ้า
เป็นต้น สมัยหนึ่งมีหนังสือนิทานธรรมคติ ซึ่งนำมาจาก
วรรณคดีทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องกระท่ายต้นตุม และ
อื่น ๆ นำมารวมไว้เป็นหนังสือชั้นประถม นับว่ามีประโยชน์
ในการสร้างความกตัญญูของนักเรียนชั้นประถม น่าเสียดายที่
ได้เลิกใช้เป็นหนังสืออ่านชั้นประถมมานานแล้ว หนังสือ
อ่านในชั้นประถม ไม่จำเป็นต้องอ่านกับครูในชั้นเรียนตั้งแต่
ต้นจนจบ แต่ครูควรนำอภิปรายเนื้อหาเหล่านั้น นักเรียน
ที่สนใจจะอ่านจบเล่มด้วยตนเองในเวลาไม่ช้า เด็กควรจะมี

หนังสือที่มีความรู้ทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และ สังคมศึกษา สำหรับอ่านตามความสนใจ เป็นการกีดกัน หนังสือที่ไม่มีประโยชน์แก่นักเรียน ออกไปจากวงการอ่าน- ของนักเรียนโดยปริยาย หนังสือที่ให้ประโยชน์น้อย เช่น การ์ตูนอนินิหาร เรื่องเงินกำลังภายในต่าง ๆ และตลกพิสดาร เช่น พลนิกรกิมหงวน เป็นต้น ซึ่งเป็นวิธีหลีกเลี่ยงวิธีหนึ่ง ของผู้อ่านหนังสือประเภทเหล่านั้น นอกจากนี้ยังมีภาพ และหนังสือประเภทปลุกความรู้สึกลงทางเพศ ซึ่งควรขจัดให้ หดหายไป แต่ควรส่งเสริมให้มีหนังสือดีมากๆ ในวงการ หนังสือสำหรับเด็กเยาวชนทุกวัย หนังสือที่มีสาระเกี่ยวแก่ ความรู้เรื่องตัวของเด็กเอง และสังคมตามที่แท้จริง เพราะ จะเป็นเครื่องมือฝึกให้เด็กเผชิญกับโลกในความจริงได้โดย- สะดวก และแก้ปัญหาได้ถูกต้อง

จริยศึกษาค้นสมาธิ

คิด สมาธิ และปัญญา เกิดขึ้นและเป็นไปพร้อมๆ กัน แต่ในการอบรมสั่งสอนในชั้นต้น จะต้องเน้นศีลเป็นพื้นฐาน คิด คือเจตนาถ่วงเว้นจากการประพฤตชั่วควรเว้น (คิดห้าหรือ

การเว้นจากเวรห้าประการ อันได้แก่ การฆ่าสัตว์ เป็นต้น) เมื่อเจตนาถวณมีอยู่ในจิตผู้นั้น ย่อมไม่ประพฤติข้อที่ควร— เว้นนั้น ๆ ดังนั้นจึงเป็นจุดพื้นฐานอันปราศจากวัชชพืชและหลักทอ เป็นพื้นดินที่พรวนดีแล้ว หว่านพืชลงในพื้นที่เช่นนั้นย่อมงอกงาม เมื่อ กาย วาจา สงบจากสาเหตุเวรภัยห้าประการ จิตใจย่อมเป็นพื้นฐานที่จะก่อให้เกิดสมาธิได้ง่าย เรียกตามองค์ธรรมในปรมัตถธรรม สมาธิได้แก่ เอกัคคา เจตสิก คำอธิบายลักษณะของเอกัคคามิ ในพระอภิธรรมปิฎก ว่า “ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่ในจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ...” (อภิ,สัง. ๓๔/๒๖/๓๖) ธรรมชาติของสมาธิย่อมมีลักษณะดังกล่าว ไม่ว่าจะเกิดขึ้นในจิตใจของคนที่มีเพศ วัย เชื้อชาติ ศาสนาใด ไม่ว่าจะสมาธินั้นจะเกิดขึ้นเพราะจิตยึดสิ่งใดเป็นอารมณ์ (คือสิ่งที่จิต รั้งรั้งคิด) คิดเป็นพื้นฐานของสมาธิ เพราะผู้ที่ไม่ฝึกคิดหำ ย่อมไม่ต้องหวาดระแวงภัยอันเกิดจากผลของการฝึกคิดนั้น ๆ จิตใจย่อมสงบได้ง่าย สมาธิมีหลายชั้น ตั้งแต่สมาธิชั่วขณะ (ขณิกสมาธิ) จนถึงสมาธิขั้นที่มั่นคงไม่หวั่นไหว (อัปนา

สมาธิ) ข้อความจากพระอภิธรรมที่ยกมากล่าวนี้เป็นคำอธิบายลักษณะของสมาธิในมรรค ๘ ข้อสัมมาสมาธิ ขณิกสมาธิ เกิดขึ้นพร้อมกับจิตที่มุ่งทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความตั้งใจ ด้วยจิตใจที่สงบไม่ฟุ้งซ่าน สมาธิชนิดนี้ทุกคนต้องใช้ในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นคนวัยใด เพศใด ศาสนาใด ครูอาจช่วยส่งเสริมการฝึกสมาธิให้แก่เด็กได้ทุกโอกาส และชี้ให้เห็นประโยชน์ของการบังคับใจ ตนเองให้สงบในโอกาสที่อยู่ในสถานการณ์ที่จะทำให้จิตใจหวนไหวตื่นเต้น ชี้ให้เห็นคุณของการเผชิญอันตรายด้วยจิตใจอันสงบ แก้ปัญหาด้วยจิตใจที่สงบไม่หวนไหวด้วยความโลภ หรือความโกรธ หรือความกลัว สมาธินี้ทดสอบได้ทุกโอกาส นักเรียนที่มีความตั้งใจในการเรียนวิชาใดวิชาหนึ่งแม้ ไกลๆ ห้องเรียนมีเสียงอึกทัก ก็ไม่สามารถทำให้นักเรียนมีจิตใจหวนไหวไปตามเสียงอึกทักได้ ครูชวนให้นักเรียนทดสอบตนเองอยู่เสมอในเรื่องความมั่นคงของจิต ให้สังเกตดูว่าจิตใจตื่นเต้นสั่นเสทือนไปตามอารมณ์ภายนอกหรือไม่ ชวนให้ฝึกจิตใจตนเองให้อยู่เหนือสิ่งแวดล้อม ถ้าจิตใจตื่นเต้นง่ายก็ต้องฝึกการสงบใจบ่อย ๆ ครั่ง ในแต่ละวันซึ่งต่างคนต่างฝึกจิต

ของตนเองได้ ไม่ต้องแบ่งเวลาเป็นพิเศษฝึกหัดในสถานที
พิเศษ และมีผู้เฝ้าควบคุม

หน้าที่ของครูคือแสดงตัวอย่างของผู้มีจิตใจสงบเยือก
เย็นให้เห็นคุณประโยชน์ของความเป็นผู้มีใจสงบ เมื่ออยู่ใน
สถานการณที่หน้าตื่นตื่นหวาดกลัว ครูเป็นผู้รักษาความสงบ
เยือกเย็น และพานักเรียนผ่านอุปสรรคได้ด้วยความฉลาด
รอบคอบ ครูชี้ให้เห็นวิธีใช้สมาธิให้เป็นประโยชน์ในการ
ศึกษาเล่าเรียนวิชาได้ทุกวิชา นักเรียนปัจจุบันจำพวกที่ไม่
ตั้งใจเรียน ชอบสนทนากันลอบกินของจุบจิบในห้องเรียน
เหยงเหยงกัน เพราะจิตใจหวนไหวไปตามความอยาก คือ
กิเลส วิชาการศึกษามุ่งพิจารณาด้านผู้สอนและผู้สอนให้นำ
บทเรียนให้นำสนใจ ครูควรฝึกผู้เรียนทางด้านความพร้อม
ด้วย ผู้เรียนเปรียบเหมือนปลาที่ต้องมีเหยื่อ คือ ความ
สนุกเพลิดเพลินเป็นเครื่องล่อให้สนใจบทเรียน ถ้าครู
สามารถชี้ให้เห็นประโยชน์ของความรู้เห็นว่า จะเป็นประโยชน์
แก่ชีวิตของนักเรียนเพียงไร นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
อย่างไรได้บ้าง จัดบทเรียนให้สอดคล้องกับหลักของการ
เรียนรู้ ต่อไปเป็นหน้าที่ของนักเรียนที่จะต้องตั้งใจเรียน

โดยฝึกขณิกสมาธิให้เกิดขึ้นบ่อย ๆ จนชำนาญ และปฏิบัติ
ตามแนวการเรียนวิชานั้น ด้วยความรับผิดชอบต่อตัวเอง
ที่จะต้องบังคับใจตนเองให้อาใจใส่ศึกษา ให้เกิดการเรียนรู้
เพื่อตนจะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม เนื้อหาทางค้ำ
ศีลธรรมในระดับสมาธิที่เป็นด้านปริยัติ คือ พระสูตรต่างๆ
ในพระไตรปิฎก ที่กล่าวถึงวิธีการยกระดับจิตใจเหนือเครื่อง
ล่อต่างๆ ซึ่งจะเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กายใจ ข้อความ
ในพระสูตรเหล่านั้น ไม่เป็นของยากเกินที่นักเรียนชั้นมัธยม
ซึ่งเป็นเด็กวัยรุ่นจะศึกษาเข้าใจได้ ความหมายของพระพุทธ
พระธรรม และพระสงฆ์ อธิบายได้หลายระดับ เช่น ความ
หมายของพระพุทธ หมายความว่า ตั้งแต่พระพุทธเจ้าหมายถึง
ถึงบุคคลผู้สำเร็จสัมมาสัมโพธิญาณ จนถึงหมายถึงภาวะแห่ง
ความเป็นผู้พ้น ผู้เบิกบานด้วยธรรม จิตใจไม่หลงไหลเมามัว
ในกองกิเลสอีกต่อไป ปริยัติศาสนาในศาสนาอื่นคือ การ
ศึกษาคัมภีร์ในศาสนานั้นๆ ให้ทราบพระประสงค์ของพระเป็น
เจ้าของศาสนานั้นหรือคำสอนของศาสนานั้น เป็นแนวทาง
ปฏิบัติตนให้สูงขึ้นตามแนวศาสนาของตนๆ

คำว่า ธรรมะ ซึ่งมีคุณลักษณะเป็น สันติขุจิโก

อกาลโก เอหิปัสสิโก โอปนยิโก บัจจัตถัง เวทิตัพโพ
วิญญูหิติ ตามที่สวดกันอยู่ตามโรงเรียนนั้น หมายถึงธรรม
ทั่วไปตั้งแต่ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง จนถึงธรรม
ชั้นสูง คือ โลกุตระธรรม ๔ อันได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔
(ซึ่งหมายถึงจิตบริสุทธิ์ ๘ ประเภท) และนิพพาน ๑ (ซึ่ง
เป็นประสบการณ์ที่จิตประเภทนั้นๆ ได้รับ) ดังพระสูตร
กล่าวถึงธรรมชั้นต่ำ คือ กิเลสที่บุคคลทั่วไปรู้ได้ด้วยตนเอง
ปรากฏในราสียสูตรว่าธรรม ๓ อย่างคือ ความกำหนัด
ยินดีโทสะ และความหลง แต่ละอย่างที่มีย้ายจิตของบุคคล
แล้ว ทำให้ตั้งใจเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพราะธรรม
เหล่านั้นเป็นต้นเหตุ เมื่อละธรรมเหล่านั้นได้แล้ว ทำให้ไม่
ตั้งใจเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น “นี่เป็นธรรมอันบุคคลพึง
เห็นเอง... ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควร
น้อมเข้ามาใส่ตนเองอันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน” (สัง.สพ. ๑๘/
๖๔๘/๓๖๘) เหล่านี้อาจอภิปรายกันได้ในชั้นเรียน จาก
ประสบการณ์ชีวิตของผู้เรียนแต่ละคน ว่าในระยะ ๗ วันที่
ผ่านมามีโอกาสใดบ้างที่เขาเบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น และ
ทำเช่นนั้น เพราะมีกิเลสประเภทใดเป็นเหตุ เมื่อนักเรียน

พิจารณาตนเอง และผู้อื่นบ่อยๆ เข้าโอกาสที่ความกำหนัด
ยินดี โทสะ และความหลง จะเข้าครอบงำจิตใจได้ก็จะ
ลดน้อยลงเป็นลำดับจิตใจย่อมปรอดโปร่งมากขึ้น ขณิก
สมาธิเกิดได้ง่าย การเล่าเรียนได้ผลดีขึ้น ธรรมะอื่นๆ
เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เช่น ความขยันขันแข็ง และความ
อดทน เป็นต้น ผู้จัดเนื้อหาทางศีลธรรมด้านปริยัติ จะ
คัดเลือกจัดสรรเนื้อหาเข้าในหลักสูตรให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะ
ของผู้เรียน

เมื่อพิจารณาจุดมุ่งหมาย ของการศึกษาข้างต้นดูว่า
จะสร้างลักษณะที่ต้องการได้หรือไม่ จะเห็นได้ว่าปัญหา
เรื่องการดำรงวัฒนธรรมของชาตินี้เป็นอันหมดไป เพราะ
พุทธศาสนาเป็นแก่นแท้ของวัฒนธรรมไทยอยู่แล้ว การ—
เคารพผู้เฒ่าตามอาวุโส และตามระดับในสังคมเป็นสิ่งที่ตาม
มาเองในหมวดธรรมในพุทธศาสนา ส่วนความเชื่อมั่นใน
ตนเองนั้น แนวการสอนตามหลักพุทธศาสนาสอนให้ผู้—
ปฏิบัติยึดมั่นในกรรมของตัวเองอย่างยิ่ง ผูกให้รับผิดชอบ
ในตัวเองในการฝึกตนเองให้เป็นผู้มีศีลมีธรรม เพราะผู้เรียน
ย่อมรู้ว่าตนเป็นผู้รับผิดชอบการกระทำของตน ดังนั้นสิ่งที่เขาทำ

ยอมเป็นสิ่งที่เขาเลือกปฏิบัติ ให้เป็นลักษณะนิสัยของตนให้
สามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ด้วยธรรมะ ผู้ประพฤติกุศลยอม
มั่นใจในผลของกรรมดีที่ตนทำไว้เป็นความเชื่อมั่นในตนเอง
ซึ่งเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ การเคารพกฎหมายและมีระเบียบ
วินัยนั้นยอมเป็นไปโดยอัตโนมัติเช่นเดียวกัน เพราะการ
บังคับตนเองให้อยู่ในศีล คือการฝึกวินัยในตนเองไปในตัว
ดังนั้น วินัย และระเบียบภายนอกซึ่งตั้งขึ้นเพื่อความดีงาม
และการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข จึงไม่เป็นสิ่งที่ต้องบังคับให้
ปฏิบัติตาม ความไว้วางใจซึ่งกันและกันเกิดจากความมีจิตใจ
บริสุทธิ์ไม่มุง คดโกง ฉ้อฉล เอาเปรียบผู้อื่น และคิดว่า
ผู้อื่นก็เป็นเช่นเดียวกัน ครูยอมจะต้องฝึกให้นักเรียนมีไหว
พริบ ช่างสังเกต และเชื่อด้วยเหตุผล ไม่หลงเชื่อผู้น่าง่ายๆ
ความสุจริต ขันติ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การฝึกใฝ่
ในคุณธรรมและความรับผิดชอบกระตือรือร้นในการร่วมมือ
ปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นสิ่งที่จะได้กล่าวถึงกัน
ในชั้นเรียน ในขณะที่ครูและนักเรียนอภิปรายร่วมกันถึง
พฤติการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง เกิดขึ้นในโรงเรียนหรือเกิด
ในสังคม การอภิปรายนั้นจะนำไปสู่ธรรมะที่แต่ละคนจะต้อง

ฝึกให้เกิดขึ้นในการร่วมกันแก้ปัญหาที่เห็นร่วมกันอยู่ ส่วน
ความรับผิดชอบนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้ด้วยการอภิปราย
กัน หากแต่จะต้องให้เด็กได้รับผิดและรับชอบในผลของการ
กระทำของตนเองและส่วนรวม โดยจัดหน้าที่ให้รับผิดชอบ
ปฏิบัติให้เรียบร้อย ได้รับติและชมตามผลของงานที่ทำว่า—
คุณภาพใกล้เคียงเป้าหมายเพียงไร

ถ้าอบรมจริยศึกษาตามแนวนี้ นักเรียนที่ออกจาก
โรงเรียนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา แม้จะต้อง
ออกจากโรงเรียนไปเพราะขาดแคลนทุนทรัพย์ เรียนไม่จบ
ชั้นประโยค ก็ออกจากโรงเรียนพร้อมด้วยหลักดำเนินชีวิต
ที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และสามารถอธิบายหลัก-
ธรรมในพุทธศาสนาให้แก่คนอื่นเข้าใจได้ ตามระดับความรู้
ของตนด้วยความมั่นใจ

จิตวิทยาวัยรุ่นเกี่ยวกับศาสนา

จากหลักฐานการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับเด็กวัยรุ่นอัน
ได้แก่เด็กวัยประถมปลายจนถึงมัธยมปลาย ปรากฏผลตรงกัน
ว่าวัยรุ่นคิดวุ่นวายสับสน ศาสนาผสมผสานด้วยความเมตตา

มุทิตาจิต และน้ำใจอันเป็นกุศลบรรณาความสุกแก่ผู้อื่น
จะเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการคิดแปลงแก้ไขความคิดขัดแย้ง
และขาดขันติคุณของเยาวชนวัยรุ่น แต่ถึงอย่างไรก็ตามการสอน
ศีลธรรมควรเป็นไปในทางที่เด็กหยิบฉวยเอาจากชีวิตประจำ
วัน ไม่ใช่ด้วยการสอนกันโดยตรง (Morals must be
caught rather than taught) ทั้งนี้เด็กจะหยิบฉวย
ได้จากพ่อแม่ ครู และผู้ใหญ่ คนอื่นรอบตัวเด็กเป็น
ตัวอย่าง และในทำนองเดียวกันครูวิทยาศาสตร์ไม่ควรนำ
ความเชื่อทางศาสนาวิเคราะห วิจารณ์ ในด้านความเป็น
ไปได้หรือเป็นไปได้ไม่ได้ ในสังคมตะวันตกเด็กหญิง
ประพฤติตนอยู่ในแนวของศีลธรรมอันดีมากกว่าเด็กชายเช่น
เดียวกับเด็กตะวันออก ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะเป็นด้วยบุคลิกภาพ
ของเพศหญิง แต่มีเหตุเนื่องมาจากอิทธิพลด้านสังคม
ค่านิยม และอิทธิพลของชุมชน สำหรับเด็กที่ประพฤติ
ผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เล่นการพนัน ลักเล็ก-
ขโมยน้อย และมักประพฤติผิดในเรื่องต่าง ๆ ต้องใช้วิธี
ชักจูงหรือก่อให้เกิดความรู้สึกว่า “ถูกตัดออกจากสังคม”
ในที่สุดเด็กจะปรับตัวหันมาประพฤติในทางที่ถูก ในระยะนี้

เด็กเจริญรวดเร็ว ปัญหาที่จะต้องเผชิญคือปัญหาการปรับตัวให้เข้ากับโลกของผู้ใหญ่ ซึ่งตนจะต้องก้าวไปสู่ภาวะนั้นในภายหน้า ต้องการเป็นเพื่อนในทางใดทางหนึ่งถ้าไม่ได้ในทางที่ถูกต้องก็แสดงเด่นในทางที่เป็นปัญหาในการปกครอง ได้รับอิทธิพลจากความคิดของเพื่อน และพฤติกรรมของเด็กกลุ่มวัยเดียวกันมากกว่าผู้ใหญ่ ต้องการความยกย่องจากผู้ใหญ่ตั้งแต่เล็กมา เด็กยอมรับ และยอมเชื่อตามที่ผู้ใหญ่บอกโดยเต็มที แต่เมื่อโตขึ้นเขาคิดสงสัยสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ตั้งแต่เริ่มย่างเข้าวัยรุ่น เด็กจะสนใจในค่าของความงาม ความจริง และความดี และสงสัยในความถูกต้องของศาสนาที่ตนได้รับรู้มา วัยรุ่นเป็นวัยที่โน้มเอียงไปในทางรักและนับถือ ดังนั้นในคริสต์ศาสนาจึงสร้างเสริมภาพพจน์เกี่ยวแก่พระ—เป็นเจ้าให้เป็นตัวบุคคลที่เขาจะเทอดทูนเคารพนับถือได้เป็นหลักสำคัญในการสร้างลักษณะภาพ (character) ให้แก่เด็ก ดิมอค (Dimock) กล่าวไว้ในหนังสือปัญหาเด็กวัยรุ่น (William & Sadler, 1948 : 364 — 369) “เด็กวัยที่คิดอย่างหนักในเรื่องศาสนา คือ ระยะเวลาสิบสองสิบสามปี” ในวัฒนธรรมไทย ผู้ใหญ่นำเด็กชายอายุระยะนี้

ไปวชเณรในวัดในระหว่างปีภาคฤดูร้อน ศีลธรรมใน
ระดับสูงจะต้องเป็นไปในทางบวก และเป็นไปในทางที่เด็ก
ประพฤติปฏิบัติเพราะสนใจเอง มิใช่ถูกบังคับด้วยการลงโทษ
เขียนที เด็กวัยรุ่นสนใจในทางอำนาจลึกลับ และสิ่งที่ไม่
สามารถเข้าใจได้ด้วยเหตุด้วยผล ดังนั้นการฝึกสมาธิจึงเป็น
สิ่งตอบสนองความสนใจของเด็กในวัยนี้ สำหรับที่
มั่วสุมกันสูบกัญชา และยาเสพติดอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความรู้สึก
เป็นสุข เพราะภาพนึกหรือความรู้สึกหลอนทางประสาท หรือ
เพราะต้องการประสบการณ์แปลกใหม่ ซึ่งหาไม่ได้ในชีวิต
ปรกติ ทำให้ประสาทอ่อนลง เกิดความเสื่อมโทรมทางจิต
ก่อนที่เด็กจะหันไปสนใจในทางเสื่อมเช่นนั้น ผู้ใหญ่ควรให้
เด็กมีโอกาสฝึกสมาธิอย่างจริงจัง ความสุขจากสมาธิเป็น
ความสุขที่เกิดจากพลังจิตที่บริสุทธิ์ปราศจากเครื่องกั้นความดี
(นิเวศน์—อันได้แก่ ความโลภ และความพยายาบาท เป็นต้น)
จะเป็นเครื่องป้องกันมิให้เด็กวัยรุ่น รื้อค้นหาประสบการณ์
ทางจิตในทางเสื่อมได้ แซดเลอร์ กล่าวว่า ศาสนามีผลดี
แก่เด็กวัยรุ่นดังต่อไปนี้

๑. ใช้เชื่อมโยงประสบการณ์ทางจิต ของเด็กวัยรุ่น

ที่แตกแยกกันป่วนให้สงบลงได้

๒ ใช้เป็นเกณฑ์เทียบดูไม้วัดคุณค่า ทางศีลธรรม และหน้าที่ของบุคคลต่อสังคม

๓. ศาสนายกระดับอุดมคติของเยาวชนให้สูงขึ้น และผสมผสานเจตนารมณ์ อันมีค่าทางจริยธรรมเข้ากับ ความไม่เห็นแก่ตัว

๔. ศาสนาเพิ่มพูนการควบคุมตนเอง

๕. ศาสนาช่วยในการแก้ปัญหาอันเกิดจากการขัดแย้ง ทางอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความขัดแย้งทางเพศ เป็นต้น ถ้าเยาวชนได้รับการอบรมสั่งสอน ให้พิจารณาเรื่องทำนองนี้ อย่างฉลาด

๖. ศาสนานำไปสู่การเคารพบูชา และขยายชีวิต— ในด้านจิตวิญญาณ (Spiritual life) ให้ขยายวงกว้างออกไป

จริยศึกษาในระดับอุดมศึกษา

ในระดับอุดมศึกษา ผู้ที่ผ่านจริยศึกษาตามแบบที่— เสนอแนะมานี้ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา จะสนใจศึกษาพุทธศาสนาต่อในระดับอุดมศึกษา ในระดับ

บัญญัติ อภิธรรมเป็นเนื้อหาที่เหมาะสมที่จะจัดให้ผู้เรียนเลือก—
เรียนตามความสนใจ แต่ถ้าไม่ได้เรียนจรรยาศึกษาระดับ
ประถมและมัธยมศึกษา มา ในแนวที่เสนอแนะก็ควรจะจัดให้
เรียนรายวิชาประเภทธรรมศึกษาเป็นรายวิชาบังคับ เพราะ
เป็นวิชาที่มีเนื้อหาทางวัฒนธรรม ซึ่งคนไทยจะต้องรู้ และ
ได้รับฝึกหัด การศึกษาทางด้านศีลธรรมนั้น แม้จะได้เรียน
เข้าไปก็ยังคงคิดว่าไม่ได้เรียน เพราะพุทธศาสนาเป็นแก่น
วัฒนธรรมของชาติไทยตั้งกล่าวแล้ว สำหรับนิสิตนักศึกษา
ที่จะเป็นครู คือผู้ที่อยู่ในวิทยาลัยครู หรือวิทยาลัยวิชาการ
ศึกษา หรือมหาวิทยาลัย คณะการศึกษาศาสตร์ หรือ
ครุศาสตร์ ควรบังคับให้เรียนจรรยาศึกษาตามแนวนี้เป็นราย
วิชาบังคับ และผู้ที่เข้าเรียนในระดับอุดมศึกษาเพื่อรับ
ปริญญาตรีทางอาชีพครู ควรจะได้รับคัดเลือกทางด้านความ
ประพฤติและบุคลิกภาพอย่างเคร่งครัด และก่อนสำเร็จ
ทางครูควรได้คะแนนผ่านทางด้านความประพฤติ ความรับผิดชอบ,
ค่านิยม และทัศนคติที่เหมาะสมแก่อาชีพครู ถ้า
บกพร่องในด้านนี้แม้มีความรู้ทางวิชาการดี ก็ไม่ควรให้ผ่าน
ไปรับประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตร เพราะผู้ที่มีระดับ

ทางวิญญานสูงเท่านั้น จึงจะสามารถยกระดับวิญญานของ
เยาวชนของชาติอย่างได้ผลตามที่ต้องการ ส่วนบุคคลที่ผ่าน
การศึกษาออกไปเป็นครูโดยไม่ได้รับการอบรมทางศีลธรรม
ให้ถึงขนาดที่เหมาะสม จะไม่ทำหน้าที่ผู้ยกระดับวิญญาน
ของเยาวชน แต่กลับจะเป็นผู้ทำลายความเจริญทางจิตใจ
ของเยาวชนและทำลายชาติไปในตัวทั้งที่ตนเองไม่ตั้งใจจะนำ
ชาติไปสู่ทิศทางนั้น

๕. เนื้อหาจริยศึกษาด้านปรีชา

เนื้อหาในหลักสูตรจริยศึกษาคควรจัดความยากง่ายให้เพิ่ม
ความซับซ้อนเป็นลำดับขั้นของการศึกษา ผู้เขียนขอเสนอ
ให้ใช้มงคล ๓๘ ประการ เป็นเนื้อหาที่นักเรียนควรรู้และ
ถือเป็นข้อธรรมะที่จะนำมาอภิปรายยึดถือเป็นแนวการปฏิบัติ
ตนในชีวิตประจำวัน ให้สูงขึ้นเป็นลำดับควบคู่กับศีล และ
สมาธิที่กล่าวแล้ว มงคล ๓๘ ที่พระพุทธเจ้าตรัสประทาน
แก่ท้าวคทังปวง (ขุ.ขุ. ๒๕/๖/๓) ตั้งแต่การไม่คบคนพาล
จนถึงการตั้งความเพียร เป็นธรรมที่ปฏิบัติได้ในระดับเพศ
ฆราวาสในชีวิตประจำวัน ส่วนอีกเจ็ดประการตั้งแต่—

พรหมจรรย์ถึงจิตเกษม เป็นธรรมะในขั้นสูงเหมาะสำหรับ
บรรพชิตแต่นักเรียนในระดับมัธยมปลายและอุดมศึกษาจะทำ
ความเข้าใจความหมายได้โดยใช้ชีวิตชั่วระยะสั้นๆ ในระหว่าง
ปีศึกษาเรียนไปดำเนินชีวิตอย่างนักบวชบ้าง ก็อาจจะคาด
คะเนความหมายของธรรมะดังกล่าวได้ด้วยประสบการณ์ของ
ตนเอง แม้เพียงความหมายของธรรมะข้อต้น คือ การไม่
คบคนพาลและข้อสอง คือการคบบัณฑิตนั้นก็ยังเหมาะแก่
เด็กวัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยที่ได้รับอิทธิพลจากเพื่อนวัยเดียวกัน
มากกว่าผู้ใหญ่ การอภิปรายกันถึงโทษของการคบเพื่อนชั่ว
และคุณประโยชน์ของการคบเพื่อนที่ดีและลักษณะของเพื่อน
แท้เพื่อนเทียมตามธรรมในข้อสังคาลสูตร (ดูเชิงอรรถ
หน้า ๖๕) จะช่วยชี้ทางให้เลือกคบเพื่อนที่ดีได้ถูกต้อง
และการคบมิตรดีนี้ เป็นพื้นฐานนำไปสู่ธรรมะที่สูงขึ้นถึง
พุทธโฆษาทในข้อบาลีแห่งเอกธรรมว่า “ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เราย่อมไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้ กุศลธรรม
ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป
เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดี (อัง. เอก. ๒๐/๖/๓) และมิตร
ดีนั้นรวมถึงพ่อแม่และครูอาจารย์ ซึ่งจัดเป็นกัลยาณมิตรของ

ผู้ประพฤติธรรมบุคคลผู้เหมาะสมที่สุดที่จะสอนเนื้อหาธรรมะ
ดังกล่าวทั้งทางปริยัติ และปฏิบัติ ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์
ผู้แตกฉานในทางธรรมวินัย มีศีลาจารวัตรอันงาม ควรแก่
ความเลื่อมใส ถ้าหาพระภิกษุเช่นนั้น ได้เป็นจำนวนน้อย
ไม่พอที่จะอบรมนักเรียนโดยตรง ควรจัดให้ครูผู้มีหน้าที่
สอนศีลธรรมได้รับการอบรม ความรู้และการปฏิบัติตาม
ธรรมเหล่านั้นจากท่านให้เป็นที่เข้าใจและซาบซึ้ง ให้เกิดมี
จิตใจฝักใฝ่ในธรรมด้วยใจจริง จึงจะสามารถถ่ายทอดความ
ฝักใฝ่ในธรรมแก่นักเรียนของตนได้ผล และครูทุกคนใน
โรงเรียนจะต้องเป็นตัวอย่างอันดี ในการปฏิบัติตนในศีลใน
ธรรม มีความรับผิดชอบในหน้าที่ และปฏิบัติตนตามที่
สอนแก่นักเรียน โรงเรียนควรจัดกิจกรรมทางศาสนาภายใน
โรงเรียนตามโอกาส เนื่องกับวันสำคัญทางศาสนา เช่น
วันวิสาขบูชา ให้นักเรียนปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีระเบียบและ
สอดแทรกบรรยายทางศาสนาในกิจวัตรประจำวัน ตามที่
แต่ละโรงเรียนจะจัดให้เหมาะสม เช่น ให้สวดมนต์สัปดาห์
ละครั้ง ฟังอภิปรายธรรม และพานักเรียนไปวัดบ้างตาม
โอกาส ส่งเสริมให้นักเรียนอ่านหนังสือวรรณคดีที่ดี ๆ ซึ่ง

นำให้นักเรียนได้เรียนรู้ธรรมะจากเรื่องในชีวิต

หนังสือเกี่ยวกับจริยธรรมและมาตรการที่ควรกำหนด

ผู้ใหญ่ควรจัดทำและจัดหาวรรณคดีที่ดีทั้งทางโลก และทางธรรมมาไว้ให้นักเรียนอ่านในห้องสมุด และแข่งขัน การตอบปัญหาที่นักเรียนต้องอ่านหนังสือที่กำหนดไว้จึงจะ ตอบได้ ประกาศยกย่องนักเรียนที่ประพฤติดีให้ปรากฏในที่ ประชุม ให้คะแนนความประพฤติเป็นเครื่องมือในการฝึ กอบรมจริยศึกษาในโรงเรียน สร้างคู่มือการสอนศีลธรรม สำหรับครู และแต่งหนังสือสำหรับเด็กวัยต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ตั้งแต่หนังสือสำหรับเด็กก่อนรู้หนังสือจนถึง หนังสือ สำหรับ เด็กวัยรุ่น ใช้เนื้อหาที่เป็นนิทานชาดกและประวัติพุทธสาว กสำหรับวัยรุ่นนอกจากหนังสือประเภทดังกล่าว ควรมีหนังสือ ที่เล่าถึงประวัติของคนไทยที่เป็นนักประดิษฐ์ ผู้ทำความดี และมีความสามารถที่โลกรู้จัก และนำชื่อเสียงเกียรติยศ มาสู่หมู่คณะของตนและสู่ชาติ และมีหนังสือนวนิยายอิงชีวิต จริงของบุคคลในอาชีพต่าง ๆ เป็นการแนะนำอาชีพโดยให้ เห็นความยากลำบาก และความสุขอันพึงได้ประสบจากการ

เลือกอาชีพนั้น ๆ พร้อมกันนั้นเป็นการสร้างแบบฉบับบุคคล
ที่นักเรียนจะได้เลือกยึดถือเป็นตัวอย่างในชีวิตของเขาในขณะ
ประกอบอาชีพ ผู้ที่มีความสำเร็จในอาชีพต่างๆ ล้วนแต่
ต้องใช้ธรรมะ หลายข้อเป็นหลักดำเนินชีวิต ผู้มีหน้าที่
เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม จะต้องดูแลกำจัดสิ่งไม่ดีในสิ่งแวดล้อม—
ล้อมที่จะเข้าสู่จิตใจของเยาวชนทางหู ทางตา เช่น บ้าย
โฆษณาภาพยนตร์ในที่สาธารณะต่างๆ แสดงภาพความสัมพันธ์
ระหว่างบุคคลต่างประเทศ เพื่อล่อให้ประชาชนสนใจดูภาพยนตร์
เรื่องนั้นๆ ใช้มาตรการที่เหมาะสมจัดหนังสือสำหรับเด็ก
ที่ไม่ส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กให้หมดไป ส่งเสริมวารสาร
สำหรับเด็กที่ส่งเสริมความรู้ด้านต่างๆ เช่น หนังสือแนะ
การก่อ การสร้างและผลิตสิ่งต่างๆ หนังสือประเภทศึกษา
ด้วยตนเองที่เรียบเรียงด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย สร้างศูนย์
เยาวชนมากขึ้น ให้คนวัยรุ่นได้มาชุมนุมกันเล่นกีฬา และ
ฝึกอาชีพ เป็นการเปิดโอกาสให้ได้ใช้กำลังที่เหลือไปในทางที่
เป็นประโยชน์แก่ตนเอง และสังคมสร้างมาตรการที่เหมาะสม
ที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมของครูบางคน ที่ไปโรงเรียนเพียงเพื่อ
ให้ครบเวลาปฏิบัติงานแต่ไม่อุทิศกำลังงาน และเวลาให้แก่

อาชีพครู เป็นการฝึกความไม่รับผิดชอบในงานให้แก่—นักเรียนด้วยการประพฤติเป็นตัวอย่างโดยไม่ตั้งใจละเลยหน้าที่ไม่สอนนักเรียนของตนโดยเต็มสติกำลัง ใช้เวลาที่ควรอุทิศให้แก่นักเรียนให้หมดไป ด้วยการเตรียมตัวเดินทางไปเรียนต่อตอนเย็น เพื่อบัตรรับรองความรู้นำมาใช้เลื่อนเงินเดือนตัวเองโดยให้บริการเท่าเดิม หรือลดน้อยกว่าเมื่อก่อนได้รับบัตรรับรองวิทยฐานะที่สูงขึ้น ครูที่รับจ้างเป็นครูแต่ไม่มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ และไม่มีใจเป็นครูมีส่วนสำคัญที่ทำให้นักเรียนเรียนอ่อนไม่เอาใจใส่ในการเล่าเรียน ประกอบกับสาเหตุอื่นๆ ซึ่งมาจากระบบการศึกษาและปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม

อนาคตของชาติขึ้นอยู่กับจริยธรรมของครู และจริยศึกษาในโรงเรียน

พฤติกรรมที่ปรากฏในบ้านเมืองในปัจจุบันนี้เป็นเครื่องพิสูจน์ผลของการศึกษา ที่ดัดแปลงเปลี่ยนแปลงมาแล้วในระยะสามสิบปีที่แล้วมา สมาชิกของสังคมอันได้แก่ประชาชน ข้าราชการ ครูและนักเรียนที่ยังมีความรับผิดชอบ

ชอบ มีศีลธรรม อันสืบต่อลักษณะวัฒนธรรมแบบไทยๆ และเป็นแรงต่อต้านความผันผวนวุ่นวายต่างๆ ในสังคมอยู่ ก็เพราะเป็นผู้ที่ได้รับอบรมสั่งสอนทางศาสนา และเห็นตัวอย่างที่ดีจากที่บ้าน ได้รับอบรมจากผู้ปกครองหรือได้ศึกษาเล่าเรียนกับครูที่เป็นตัวอย่างอันดี ได้รับอิทธิพลทางศีลธรรมจากวัดและสิ่งแวดล้อม ทางสังคมฝ่ายที่ดี ส่วนจริยศึกษาที่เขาได้รับจากการเรียนในชั้น คือชื่อหัวข้อธรรมะและความหมาย ตลอดจนพุทธประวัติ ที่เรียนซ้ำหลายครั้ง โรงเรียนสอนและวัดผลแบบวัดเนื้อหาอ่านเอาเรื่อง นักเรียนที่เห็นแก่ตัว เอาเปรียบเพื่อน หาทางเดินด้วยการทำลายคนอื่น แต่ถ้าสนใจต่อข้อความในตำราสอนศีลธรรม-สักหน่อย ก็สอบได้คะแนนดี หรือแม้แต่ไม่ชอบเรียนจะไม่ท่องศีลธรรมเลย แต่สนใจเรียนและทบทวนวิชาอื่นที่ถูกกับอัยยการัยก็จะสอบผ่านมาได้เป็นลำดับ จนถึงชั้นอุดมศึกษา ผู้ที่ผ่านการศึกษามาในแบบนี้ จะหันเหไปนิยมของแปลกของใหม่จากที่อื่น เห็นว่าดีกว่าของไทยได้ง่ายๆ เขาจะเห็นว่า การเรียนรู้ทางศาสนาเป็นของครีढ़ล้าสมัย การดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ๆ ง่าย ๆ และสงบ เป็นชีวิตที่ล้าหลังไม่เจริญ

เขารับรู้อะไรของ “ใหม่” มาปลุกฝังจุดประกายให้ผู้อื่นเห็นตาม แม้การกระทำนั้นจะเป็นการทำลายเอกลักษณ์ของชาติ ก็กลับเห็นเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ตั้งความผิดอยู่ที่การศึกษาและครูที่สถาบันฝึกหัดครูผลิตออกมารับประกาศนียบัตร โดยไม่ถือความประพฤติ และความรับผิดชอบเป็นเกณฑ์วัดผลหากวัดความรู้เป็นสำคัญ เห็นได้ชัดจากการบุคคลบางเหล่าอาศัยฐานะที่เป็นกลุ่มปัญญาชนกล่าวพรูสวาจาในที่สาธารณะ ทั้งในการพูดและการเขียนโดยไม่มีความละอาย แก่ด้วยคำที่ตนเองกล่าวซ้ำยังชักจูงผู้อื่นให้ปฏิบัติตามด้วย การใช้จ่ายฟุ่มเฟือยทั้งที่มีรายได้ต่ำ แก้ปัญหาด้วยการกล่าวโทษผู้อื่นโดยไม่พิจารณาจุดอ่อนของผู้มีปัญหาเอง ยกพวกร้องเรียนทำลายสถานที่สาธารณะสมบัติ ก่อความเดือดร้อนในสังคม แทนที่จะร่วมมือกันช่วยเหลือกันแก้ปัญหาให้ตรงกับปัญหา การไม่เคารพระเบียบและกฎเกณฑ์ของสถาบันการศึกษา ไม่เคารพกฎหมาย และแก้ปัญหาด้วยวิธีก้าวร้าวแบบอันธพาล หรือการยอมรับสถานการณ์บีบบังคับจากผู้อื่นโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไม่รู้ทันผู้ที่ฉลาดกว่าเหล่านั้นล้วนเป็นผลของการศึกษาทั้งสิ้น เพราะบุคคลทุกคนที่แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้

ล้วนได้ผ่านการศึกษ ในระบบโรงเรียนมามากบ้างน้อยบ้าง
บุคคลผู้เอาเปรียบและบุคคลผู้อยู่ในฐานะเสียเปรียบ หรือ
แม้แต่เจ้าหน้าที่ที่ไม่รับผิดชอบในหน้าที่ ล้วนเป็นผู้ได้รับการ
การศึกษาในระบบการศึกษาไทยระยะ ๓๐ ปีหลังนี้มาด้วยกัน
ผู้รับผิดชอบงานด้านบริหารการศึกษา ทั้งด้านระบบการ—
บริหารและทางด้านหลักสูตรและเนื้อหาจะต้องพิจารณา
ให้คิดว่า ระบบใหม่ที่จะนำมาปฏิบัติ^๕ จะสามารถแก้ปัญหา
ที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ได้ทันการหรือไม่ การศึกษาด้านอื่นๆ
เช่น ด้านทัศนศึกษา พุทธศึกษา และพลศึกษา
ก็จะต้องได้รับพิจารณาอย่างถ่องแท้ และปรับปรุงเช่น—
เดียวกัน การปรับปรุงจริยศึกษา^๕ เป็นการพัฒนาหัวใจ
ของการศึกษา เพราะจิตใจเป็นต้นแก้วของสิ่งทั้งปวง เมื่อ
จิตใจจิตตกไปแล้ว ย่อมมีความพยายมในการศึกษาหา
ความรู้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องอาศัยเรียนในระบบโรงเรียน
มีมานะพยายามฝึกอาชีพ และประกอบอาชีพต่อสู้อุปสรรค
ต่างๆ ได้ โดยไม่ต้องใช้มาตรการบังคับ และการพัฒนา
บ้านเมืองด้วยจริยศึกษาตามแนวที่เสนอแนะมา^๕ จะสามารถ
ฝึกคนให้มีลักษณะที่สังคมในขณะนั้นต้องการ จริยศึกษา

เป็นจุดสำคัญที่จะส่งเสริมให้การศึกษาทำนองอื่น ๆ ได้ผลตาม
ต้องการและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาบ้านเมืองร่วมกับ
สถาบันอื่น ๆ ในสังคม เช่น การศาสนา ราชการกำ
การขนส่ง การปกครอง การสื่อสารมวลชน ช่วยกันพัฒนา
บ้านเมืองให้พ้นวิกฤตกาลไปได้ ถ้าระบบการศึกษาใหม่
ไม่ได้ปรับปรุงการศึกษาค้นคว้าวิจัยศึกษาให้มีผลในทางสร้าง—
บุคคลให้มีลักษณะตามที่กล่าวมานี้ และไม่สามารถสร้างผู้
จะเป็นครูหรืออบรมครูให้มีจริยศึกษาดี บ้านเมืองไทยจะ
พัฒนาไปไม่ได้เพราะครูที่ไม่ดีไม่มีจิตใจเสียสละ ไม่ปฏิบัติ
งานด้วยความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ จะช่วยกันสร้างพลเมือง
หย่อนความรับผิดชอบ หย่อนจริยธรรม หย่อนความรู้
ความสามารถ และไม่เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทยมากขึ้น
ทุกที ๆ คนไทยขาดเอกลักษณ์ของชาติไทยแต่มีลักษณะ
วัฒนธรรมเป็นชาติอื่น การพัฒนาประเทศจะนำไปสู่อนาคต
ที่งดงาม มีเกียรติ หรืออนาคตอันปั่นป่วน ผู้อ่านอาจคาด
คะเนได้ หรืออาจจะได้ผ่านพบด้วยตนเองในชีวิตนี้
หรือถ้าผลไม่ปรากฏทันตาเห็น ลูกหลานของเราจะได้
ประสบอย่างแน่นอน

แบบการปกครองจะเป็นแบบใดไม่ว่าจะเป็นประชาธิปไตย ทุนนิยม เสรีนิยม สังคมนิยม หรือแบบเผด็จการ ถ้าบุคคลแต่ละคนมีจิตใจเจริญไม่เฟื่องโทษคนอื่น แกะไขคนอื่นแต่ฝ่ายเดียว แต่คอยปรับปรุงแก้ไขตนเองให้เป็นผู้สร้างความสงบร่วมกับผู้อื่น หากทางสร้างความเจริญให้แก่ส่วนรวม และประเทศชาติ ชาติไทยย่อมเจริญและทุกคนจะอยู่เป็นสุขตั้งหวัง แม้ชาติประเทศปกครองแบบบุคคลผู้เดียว มีอำนาจที่จะบริหารงานแผ่นดิน เต็มขาดอยู่ในตัวเพียงคนเดียวด้วยธรรมชาติ ย่อมบริหารงานในลักษณะประชาธิปไตย ทั้งพฤติกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงที่ ๗ ดังกล่าวแล้ว และถึงแม้ระบอบการปกครองมีชื่อ “ประชาธิปไตย” แต่พฤติกรรมของผู้มีอำนาจ (อาจได้มาตามกฎหมาย หรือเล่ห์เหลี่ยมทางการเมือง หรือใช้ความรู้ทางจิตวิทยาฝูงชน ปลุกปั่นมวลชนขึ้นเป็นเครื่องมือบีบบังคับ หรือมีอำนาจทหารหนุนหลัง) อาจเป็นกาไว้ใช้อำนาจเด็ดขาดแต่ผู้เดียว หรือโดยบุคคลกลุ่มเดียว และใช้เสรีภาพผิดแบบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง ก่อความเดือดร้อนในสังคมก็ได้ และคำว่า “ความเป็นธรรมในสังคม” อาจเป็น

“ความเป็นธรรม” ตามความหมายในด้านของผู้ที่กำลัญยึดอำนาจอยู่ก็ได้ เพราะผู้มีอำนาจที่ไม่เจริญทางจิตใจกระทำการต่างๆ เพราะอยู่ใต้อิทธิพลของความโลภ ความพยาบาท และความหลง

พุทธศาสนาสอนให้คนรู้จักคิดโดยเสรีไม่เป็นทาสของความตึงการเค้น ตึงการตั้ง ไม่ยึดมั่นในสิ่ง “ใหม่” โดยเห็นว่าสิ่งเก่าเป็นของล้าสมัย ถอยหลังเข้าคลอง หรือระบอบศักดินา ฯลฯ หรือบ้ายชื่อ ที่เป็นศัพท์ “ใหม่” ที่แปลกันมาจากเอกสารแพร่ลัทธิ “ใหม่” จากต่างประเทศและนิยมใช้กันในหมู่ชนผู้ “ก้าวหน้า” ในสังคมไทยปัจจุบัน และทงไม่ถ้อมมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ ว่าเป็นของดีเพราะเหตุผลเพียงสักแต่ว่าเป็นของ “เก่า” ที่เคยยึดถือหรือเชื่อตามกันมา และเห็นว่าความคิดใหม่ที่พร้งพฐเข้ามาในสังคมไทยสมัยนี้ เป็นความคิดที่น่ากลัวอันตรรายไปเสียทุกอย่าง และไม่กล้าก้าวไปสู่วิธีการใหม่ที่จะช่วยขจัดสิ่งบกพร่องในระบบ “เก่า” ให้หมดสิ้นไป เพราะแก่นแท้ของพุทธศาสนาคือความตระหนักในความจริงของธรรมดาของโลกว่าย่อมมีความไม่เที่ยงความ

ทุกซ์ และความไม่มีตัวตนอยู่ทุกแห่ง สังคมเปลี่ยนไป ระบบงานควรต้องเปลี่ยนแปลงไปตามให้เหมาะสมกัน และในการเปลี่ยนแปลงอาจจะนำทุกซ์มาให้เพราะต้องทำงานหนัก ถึงกระนั้นก็คือได้ว่าเป็นของธรรมดา แต่ทุกคนจะต้องร่วมทุกซ์ด้วยกัน เพื่อความก้าวหน้าของชาติไทย ไม่เบียดเบียนกันประหัตประหารเพื่อนร่วมชาติเดียวกันเองด้วยพละกำลังหรือด้วยวาจาก้าวร้าว ทำให้แตกสามัคคีกัน บ้านเมืองระส่ำระสายอ่อนแอลง เป็นช่องทางให้ชนชาติอื่น มหาอำนาจอื่นได้ช่องเข้ามามีอำนาจเหนือได้มาก ขึ้น กว่า ที่ เคยเป็นมาแต่ก่อนจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่เรากำลังจะรับสิ่ง “ใหม่” และความเชื่อใหม่ เราควรพิจารณาดูให้รอบคอบ และควรจะรับมาในแบบผสมกลมกลืนกัน กับรากฐานเดิมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย และฟื้นความคิดของคนส่วนใหญ่ ประเทศชาติจะเป็นทาสหรือจะเป็นไทยไม่ได้อยู่ที่การเปลี่ยนระบบความเชื่อ หรือ เปลี่ยนวิธีการโดยรวดเร็ว ล้มเลิกแบบเก่าโดยสิ้นเชิงแบบถอนรากถอนโคน แต่อยู่ที่จิตใจของคนในชาติจะต้องเจริญ มีคุณธรรมสูง มีความขยันมั่นเพียร มัธยัสถ์ มีมานะพยายาม ก่อร่างสร้างฐานะ

ของคนที่มั่นคง รักษาเกียรติของชาติ และภูมิใจในสิ่งที่ตน
มีอยู่ไม่หลงนิยมคนในชาติอื่นว่าดีกว่าคนในชาติของตน มี
ความเมตตากรุณาแก่กัน สามัคคีกัน ไม่กลัวร้ายและคิดร้าย
ต่อผู้ที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ให้ทันตามความ
ต้องการของตน ถ้าจิตใจไม่เจริญก็จะคอยแต่รับความคิด
“ใหม่” มาจากที่อื่นทั้งดุ้นโดยไม่คิดคัดแปลงผสมประสาน
สิ่งใหม่เข้ากับสิ่งที่มีอยู่เดิม สร้างแบบขนใหม่เป็นของตน
เอง ผู้ที่มีจิตใจไม่มั่นคงในคุณค่าของสิ่งที่ตนมีอยู่ย่อมหลง
คิดไปว่าสิ่งที่รับมาใหม่เป็นของดี ย่อมไม่มีความเมตตา
กรุณา เห็นอกเห็นใจผู้ที่มีความคิดแตกต่างออกไปว่ายัง
ปรับความคิดไม่ทัน ต้องการเวลาพอสมควรที่จะทำ
ความเข้าใจสิ่ง “ใหม่” ถ้าผู้ที่มีความคิดแตกต่างเหล่านั้น
มองเห็นว่าเป็นประโยชน์ ในการนำความสงบสุขมาสู่บ้าน
เมือง ก็ย่อมยินดีรับร่วมมือกัน ทั้งคนที่เชื่อตามความคิด
“เก่า” และฝ่าย “พลังใหม่” ผู้มีความคิด “ก้าวหน้า”
และมีความคิด “ทันโลก” (ซึ่งทุกฝ่ายควรพิจารณาด้วย
หลักในกาลามสูตรว่าเป็นความคิดที่ควรเชื่อถือเพียงไร และ
ควรพิจารณาว่า โลกที่เราจะตามให้ทันนั้นมุ่งไปสู่อะไร

เป็นเป้าหมาย) ย่อมสามารถอยู่ร่วมกันได้ ทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยกันได้ ผู้ที่มีการศึกษาสูง ๆ ตามประกาศนียบัตรที่โลกทางวิชาการยอมรับ ย่อมมีความคิดเฉียบแหลม ว่องไวยอมเข้าใจ “ความคิดใหม่” อย่างกระจ่าง มีความปรารถนาดีต่อบ้านเมือง ย่อมตระหนักดีว่าเราเป็นทาสความคิดของต่างชาติมาหลายสิบปีแล้ว พิสูจน์ได้ด้วยพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ถือปฏิบัติกันมาในระยะสี่สิบปีหลังนี้ เราควรถือเป็นบทเรียนและตั้งปณิธานไว้ให้มั่นว่า เราจะไม่หลงนำตัวไปเป็นทาสของชาติอื่น ทางด้านความคิดอีกต่อไป ปัญหาต่าง ๆ ในเมืองไทยในขณะนี้เป็นปัญหาการเผชิญหน้ากันระหว่างความคิดเก่าและความคิดใหม่ นักคิดชาวไทยควรหันหน้าเข้าหากัน แลกเปลี่ยนความเชื่อแก่กันหาทางปรองคองร่วมมือกันแก้ปัญหา ด้วยวิธีการที่เหมาะสมแก่นิสัยคนไทย คือ รักสงบ มีความกตัญญูรู้คุณ มีความเมตตา กรุณาแก่ผู้ได้รับทุกข์ โดยไม่เลือกกว่าเป็นมิตรหรือศัตรู ลักษณะนี้ ได้พาชาติไทยให้รอดพ้นวิกฤตการณ์มาแล้วอย่างมีเกียรติเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ การเผยแพร่ลัทธิการเมืองลัทธิอื่นที่คนบางกลุ่มกำลังทำอยู่ขณะนี้ มีลักษณะที่ชวน

ให้สรุปได้ว่าชนกลุ่มนั้น กำลังเป็นทาสความคิดของต่างชาติ
อีกชาติหนึ่ง และพยายามชักจูงให้คนอื่นเห็นคล้อยตาม—
ด้วยการเผยแพร่สิ่งพิมพ์ และการพูดในที่ชุมนุมชน หากทาง
ชักจูงเติกรุ่นเยาว์ให้รับรู้รับเห็นกับความคิด “ใหม่” นั้น
(ซึ่งต้นตอมาจากคนคนเดียวซึ่งมีอำนาจอยู่ด้วยวิธีเผด็จการ)
เท่ากับดำเนินการให้ชาวไทยเปลี่ยนเจ้านายทางด้านความคิด
จากนายเก่าไปนับถือเชื้อฟ่ง และทำตามความคิดของนายใหม่
โดยรวดเร็วเท่าที่จะทำได้ ชักนำให้ฝูงชนเปลี่ยนแปลงสังคม
ด้วยวิธีการรุนแรงที่ต้องเสียเลือดเนื้อ แต่ในการเปลี่ยนแปลง
ด้วยวิธีรุนแรงที่เกิดขึ้นในที่ต่าง ๆ ในโลกตั้งแต่ต้นมา คนที่
ไม่รู้ไม่เห็นคือชาวบ้านและผู้ที่ไม่พิษไม่เป็นภัยแก่ใคร เป็น
ผู้เสียเลือดเนื้อและล้มตายเป็นอันมาก ส่วนผู้ปลุกปั่น ยุยง
วางแผนและบงการอยู่เบื้องหลัง และผู้ที่คอยจួយโอกาสอยู่
มักเข้าไปสวมรอยรับเกียรติ และเก็บเกี่ยวผลอันได้จากความ
ทุกข์ยาก และเลือดเนื้อของคนพวกแรก ลักษณะนี้จริยศึกษา
มีส่วนช่วยแก้ไขได้ ถ้าใช้วิธีการสอนตามแนวที่เสนอไว้ใน
บทนี้ แต่จะต้องปรับปรุงการสอนจริยศึกษาปัจจุบันให้ถูกต้อง
ก่อนที่จะสายเกินไป

จริยศึกษาที่ถูกวิธีจะสามารถฝึกอบรมคนให้มีคุณธรรม
เป็นกัลยาณชน ผู้เสียสละประโยชน์ส่วนตัวทำกิจการต่างๆ
ด้วยความซื่อสัตย์โดยไม่ย่อท้อต่อความเหน็ดเหนื่อย เพื่อนำ-
ส่วนรวมไปสู่ความสุข ความเจริญ ทั้งนี้จำเป็นอย่างยิ่ง
ที่ผู้บริหารการศึกษาทุกระดับ* จะต้องปรับปรุงการสอน
จริยศึกษาให้เป็นการปฏิบัติศีลปฏิบัติธรรม ในชีวิตประจำวัน
ซึ่งเป็นวิธีการอันถูกต้องตามพุทธวิธี ซึ่งได้ผลโดยได้สร้าง
กัลยาณชนสำเร็จมาแล้วตั้งแต่พุทธกาล จนถึงปัจจุบันนี้
กัลยาณชนเหล่านี้จะร่วมกันพัฒนาบ้านเมือง ตามแผนพัฒนา
ประเทศที่นักวิชาการได้วางไว้

* หมายถึง (๑) ระดับชาติจนถึงระดับโรงเรียน (๒) ระดับอุดมศึกษา
มัธยมศึกษา และประถมศึกษา

บรรณานุกรม

กิตติวุฒโท ภิกขุ **บทเรียนพระไตรปิฎก** ทางวิทย์
(พรหมชาลสูตร) โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ ๒๕๐๗,
๔๐๐ หน้า.

เกติ ธนชาติ **คู่มือคลังปริยัติธรรม** บริการ “ธนาชาติ
และญาติมิตร” เผยแพร่ธรรม พระนคร พ.ศ.
๒๕๑๓ เล่มหนึ่ง ๗๗๒ หน้า เล่มสอง ๘๐๘ หน้า.

คอร์เนลล์ มหาวิทยาลัย **สังคมศาสตร์และประเทศไทย**
จี วิลเลียมส์ สกินเนอร์ (บรรณาธิการ) สมาคม
การศึกษา กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๙๙, หน้า ๑๗-๒๒.

จำนงค์ ทองประเสริฐ **ศาสนาปรัชญาประยุกต์** แพร่
นิตยา พ.ศ. ๒๕๑๗, หน้า ๑-๔๖.

เดชาดิศร สมเด็จพระกรมพระยา **โคลงโลกนิติ** ตามต้นฉบับ
ในประชุมศิลาจารึก วัดพระเชตุพน เล่ม ๒.

ค้อย ชุ่มสาย หม่อมหลวง **จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน**
พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๐๔, ๖๕๔ หน้า.

ทศินว เขมมณี “กระบวนการหาค่านิยมแท้” **วารสาร
ครุศาสตร์** ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๕ สิงหาคม-กันยายน
๒๕๑๖, หน้า ๔๐-๔๖.

นิโคลัส เบนเนต “ความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงระบบ
การศึกษา” **เสกสรรค์ ประเสริฐกุล แปลและ
เรียบเรียง ศูนย์ศึกษา ๑๘ (๒): ๔๗-๔๘**
ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๑๕.

บุญเหลือ เทพสุวรรณ ม.ล. “แก่นและกระพี้ของ—
วัฒนธรรมไทย” **วารสารครุศาสตร์** ฉบับ
ปฐมฤกษ์ วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๑๓, หน้า ๓๒-๔๘.

ประสาธ หลักศิลา **สังคมวิทยา** ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่ม-
เติม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า พ.ศ. ๒๕๑๑, ๔๓๔ หน้า.

แปลก สนธิรักษ์ **ระบียงสังคม ประเพณี วัฒนธรรม
ศาสนา** มหาวิทยาลัยรามคำแหง ม.ป.ป. หน้า
๓๘-๖๗.

พงศ์อินทร์ ศุขขจร **จิตวิทยาประสาทชาวบ้าน** (คู่มือ
นักศึกษาและครูอาจารย์ทั่วไป) ก้าวหน้าการพิมพ์
๒๕๑๗, ๒๖๑ หน้า.

พรรณทิพย์ เกษะนันท์ “ความเปลี่ยนแปลงความคิดเห็น
เกี่ยวกับตนเองของวัยรุ่น” **วารสารครุศาสตร์**
ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๕ สิงหาคม-กันยายน ๒๕๑๖,
หน้า ๖๔ -๖๙.

มหาวงศ์ ชาญมาลี ผู้ชำระและตรวจทาน **คัมภีร์พระวิสุทธ**
มรรค โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่ พระนคร พ.ศ. ๒๕๑๙
ศิรินทเทศ หน้า ๒๓-๑๖๘.

มลินทบัญญัติ ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย ทรงพระ-
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานงานพระศพ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(จวน อุฏฐายี) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๕, ๗๓๓ หน้า.

วิชรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
พุทธประวัติ มหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๓๓
พ.ศ. ๒๔๙๕ ปรึจเฉทที่ ๑-๖.

วิจิตรวาทการ หลวง “วัฒนธรรมสุโขทัย” **ปาฐกถา**
และคำบรรยาย ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์โท

ขุนจิตรการชำนาญ (สุทธิ สุกุมาระทัต) ณ เมรุ
วัดมกุฏกษัตริยาราม วันเสาร์ที่ ๒๔ ธันวาคม
๒๕๐๙ หน้า ๑-๒๒.

วิชัย ตันศิริ “การศึกษาเพื่อพัฒนาความคิดทางการเมือง”
ศูนย์ศึกษา สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย
ปีที่ ๑๘(๒) : ๙๒-๙๙ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๑๕.

วินัย เพชรช่วย การจูงใจโดย เปรียบเทียบ ผลงาน
ของผู้เรียนกับของบุคคลอื่น ปรินญาการศึกษา
มหาบัณฑิต (จิตวิทยาพัฒนาการ) สถาบันระหว่าง
ชาติสำหรับการค้นคว้าวิจัยเรื่องเด็ก กรกฎาคม ๒๕๑๑,
๔๗ หน้า.

วิทยาลัยวิชาการศึกษา (ปัจจุบันมหาวิทยาลัยศรีนครินทร-
วิโรฒ) พิษณุโลก วารสารสองแคว ปีที่ ๒
ฉบับที่ ๓ อันดับที่ ๗ เดือนสิงหาคม ๒๕๑๔
หน้า ๑-๓.

วิรัชท วิเชียรโชติ “การสอนการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ
ในชั้นปริญญาเอก” เอกสารประกอบการอภิปราย
ในการสัมมนา เรื่องการสอนการเรียนรู้แบบ

สหวิทยาการในระดับปริญญาตรีบัณฑิต วิทยาลัย
วิชาการศึกษา ประสานมิตร วันที่ ๒๕ เมษายน
๒๕๑๗ พิมพ์ครั้งแรก ๙ หน้า.

ตีลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ คำอ่านโดย ฉ่ำ ทองคำ-
วรรณ พิมพ์ครั้งที่ ๖ ม. รามคำแหง ๒๕๑๔
ไม่ปรากฏจำนวนหน้า.

ศรีวิสารวจา, พระยา “พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย”
ศรีวิสารวจา หน้า ๑-๑๒ พิมพ์ในงานศพ
พันเอกพระยาศรีวิสารวจา ๘ มิถุนายน ๒๕๑๐.

ศึกษาธิการ กระทรวง **ชุมนุมทางวิชาการ บทเรียนจากการ
จัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา** รายงานการ
ประชุมทางวิชาการ ครั้งที่สาม กรมสามัญศึกษา
สิงหาคม ๒๕๐๒, ๓๙๕ หน้า

**บนเส้นทางแสวงหาโฉมหน้าใหม่ ของการ-
ศึกษาไทย** กรมสามัญศึกษา รายงานการประชุม
ทางวิชาการครั้งที่สี่ พฤษภาคม ๒๕๑๖ กรมสามัญ
ศึกษา เอกวิทย์ ฒ ถกลาง (บรรณาธิการ) โรงพิมพ์
พิมพ์เด่น พิมพ์ครั้งที่สอง ๒๕๑๗. ๕๕๔ หน้า.

แผนการศึกษาชาติ เอกสารการศึกษาของ
กระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ ๖ กองเผยแพร่
การศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๔, ๗๔ หน้า.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง กรมการ
ศาสนา พิมพ์ในปีฉลองรัชชตภิเษก พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ พุทธศักราช ๒๕๑๔
เล่ม ๒, ๕, ๙, ๑๐, ๑๒, ๑๗, ๑๘, ๒๑, ๒๒,
และ ๓๔.

สภาพการรู้หนังสือของผู้จบชั้นประถมศึกษา กรม
สามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๒

**เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ
ของไทย** สำนักพิมพ์คลังวิทยา พ.ศ. ๒๕๑๖
หน้า ๑ - ๑๗๗.

สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก บทคัดย่อ
จากปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต(จิตวิทยา
พัฒนาการ) พ.ศ. ๒๕๐๓, หน้า ๓๙ - ๔๗.

**บทคัดย่อจากปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหา-
บัณฑิต (จิตวิทยาพัฒนาการ)** พ.ศ. ๒๕๐๔

หน้า ๗,-๑๐, ๒๒-๒๕-๓๑-๓๖-๖๙-๗๕.

เสถียน ศุภโสภณ **พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย**
คลังวิทยา ๒๕๐๕, ๒๙๘ หน้า.

สมักร บุรวาศ **วิชาปรัชญา** แพร่พิทยา พิมพ์ครั้งที่สอง
พ.ศ. ๒๕๑๕, ๑๐๙๒ หน้า.

สาโรช บัวศรี **พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่** โรงพิมพ์
กุรุสภา พิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๑๖ หน้า ๒๐-๓๑
“หัวข้อในการศึกษา เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา”
พุทธรักษา ฉบับเฉลิมพระชนมพรรษา ธันวาคม
๒๕๑๖ หน้า ๖, ๗ และ ๒๘.

สัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ **ปรมัตตโชติกะ** อภิธรรม
มหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย วัชรเมฆ พ.ศ.
๒๕๑๑ หน้า ๑๕๔-๑๕๕.

สีลา วีระธัญญ์ พระมหา **ประวัติวัฒนธรรมอินเดีย** มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ๒๕๑๒, ๔๘๖ หน้า.

สุชีพ ปุญญานุภาพ **วัฒนธรรมวิทยา** กองวัฒนธรรม
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กันยายน
๒๕๑๕ หน้า ๑-๑๔๗.

สัญลักษณ์ ที่วลักษณ์ “ความเข้าใจในเรื่องปรัชญาการ
ประยุกต์ใช้ในเมืองไทย” เอกสารประกอบการ
บรรยายในการสัมมนา เรื่องปรัชญาการศึกษา
ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรกฎาคม ๒๕๑๖
หน้า ๑๐-๑๑.

แสง จันทร์งาม พุทธศาสนวิทยา สำนักพิมพ์บรรณาคาร
พ.ศ. ๒๕๑๒, ๔๑๔ หน้า.

อนุমানราชชน พระยา “การใช้และความสามารถที่จะใช้
มานุษยวิทยาภาควัฒนธรรมในประเทศไทย” สังคม
ศาสตร์กับประเทศไทย สมาคมการศึกษา ๒๕๑๔
หน้า ๑๓-๒๒.

Burns, Douglas M , Buddhism, Science and Atheism,
the World Fellowship of Buddhists
Headquarters, Bangkok, 1971, pp 78.

Dewey John, Democracy and Education, an
Introduction to the Philosophy of Education,
Macmillan Company, 1954, 434 pp.

- Drever, James, *A Dictionary of Psychology*, revised
by Harvey Wallerstein 1966, p. 232.
- Dhammananda Thera, Ven. K., *Great Personalities
on Buddhism*. The Buddhist Missionary
Society, Buddhist Temple, Jalan Berhala,
Kuala Lumpur—Malaysia n.d., 113 pp.
- King, Richard A., *Readings for an Introduction
to Psychology*, McGraw—Hall, New York,
1961, pp. 105—210.
- Lee, J. Murray and Lee, Dorris May, *The Child
and His Curriculum* 2nd. ed., Appleton—
Century—Croft, New York 1950, pp. 9, 10.
- Mead, Margaret, *Culture and Commitment, a study
of the Generation Gap* American Museum
of Natural History, Doubleday, New York,
1970, 91 pp.
- Montri Chenvidyakorn, “When Thais Become
Gangsters in America” *The Voice of the*

Nation. Bangkok Sunday, December 1,
1974, p. 5.

Michaelis, John U., Social Studies for Children
in a Democracy. Prentice-Hall, N.J., pp. 8-9.

Poon Pismai Diskul, Princess, ทำไมคนเราต้องมี
ศาสนา, A Being That Is Human, WFB.
Book Series no. 45 2nd. ed. BE
2157/1974, 21 pp.

Sadler, William S., Adolescence Problems, St.
Louis, The C.V. Mosby, 1948, Chapter
22 pp. 262-283.

Sperling, Abraham p., Psychology Made Simple,
American Book-Stratford Press, New York,
1957 p. 13.

Tomas, Edward J., The History of Buddhist
Thought, Barnes and Noble, New York,
1951, 316 pp.

- พิมพ์ที่ -

โรงพิมพ์ “ตระกูลไทย”

เลขที่ ๓๔/๑ ถนนศรีธรรมโศภน ภาษีเจริญ

นายประเสริฐ รัตนาคม

ผู้พิมพ์ - โฆษณา ๓๐ กันยายน ๒๕๑๔

โปรดแก้คำผิด

หน้า	บรรทัด	คำผิด	แก้เป็น
1	สุดท้าย	เพื่อ	เพื่อ
12	12	าต่าง ๆ	่าง ๆ
18	2	ผู้	ผู้
21	2	ของชาติไว้ได้ให้คง เป็น	ของชาติไว้ ให้คงเป็น
22	12	ครั้งที่ 4, 2517	ครั้งที่ 4 พ.ศ.2517
27	6	จากล่าง สม	สม
32	10	(Lee and Lee 19 : 9 : 10) (Lee and	(Lee and Lee 1905 : 9,10)
56	9	(aesthetics)	(aesthetics)
57	4	สมักร บรวาวาส	สมักร บรวาวาส
61	5	(mysticim)	(mysticism)
73	8	ชนเนื้อหา	ชนเสนอเนื้อหา
79	8	จากล่าง (รู้จักว่าทัศนศึกษานักเข้าเป็นมงคล)	(วิชาประวัติศาสตร์)
81	7	ที่ มหา	ที่. มหา.

หน้า	คำผิด	แก้เป็น
82	5 พระอิทธิธรรม	พระอิทธิธรรม
89	3 สังเกต	สังเกต
89	8 เป็นได้รู้ได้	เห็นได้รู้ได้
94	5 จากล่าง รอบตัว	มานพนั้นอันเทียบได้ รอบตัว มานพนั้น เทียบได้
97	7 จากล่าง โทสะ	โทสะ
97	4 จากล่าง คภ.ส.	ภ. ส.
113	5 จากล่าง ภิกข	ภิกข
117	8 จากล่าง ถ้อม	ถ้อม
120	4 จากล่าง ว่าอย่างเข้าใจว่า	ตรัสว่าอย่าเข้าใจ
124	5 จากล่าง วิน บ.ม.	วิน ย.ม.
126	3 จากล่าง ธรรมะ	ธรรม
130	5 จากล่าง การฝึกจิต ทางสมาธิผู้คัดค้าน การฝึกจิต	ทางสมาธิ ผู้คัดค้าน
140	8 1951/134-146	1951 : 134-146
142	9 ย่อม	ย่อม
147	2 จากล่าง พุทธศาสนา	พุทธศาสนา
157	5 จากล่าง โลกุตตรปัญญา	โลกุตตรปัญญา
159	2 วัจ ฌก.	อ. ฌก.

หน้า	คำศัพท์	แก้เป็น
162	9 ทึ, สึ	ทึ.สึ.
163	9 จากล่าง อัง, ฉัก.	อัง.ฉัก.
168	4 ปัญหา	ปัญญา
169	สุดท้าย ทุกข์สัจ	ทุกข์สัจ
175	9 จากล่าง มลนิธิธรรม	มลนิธิอภิธรรม
177	6 หน่น้ำ	หน่น้ำ
177	10 วิปำบัจจัย อหำยบัจจัย	วิปากบัจจัย อาหารบัจจัย
179	67 จากล่าง พระไตรปิฎก	กัมภีร์ทางพุทธศาสนา
180	2 จากล่าง สคาถาวคัยักข	สคาถวคัยักข
181	8 ของตนเอง	และผู้อื่นว่า..... ของตนเองและผู้อื่น ว่า....
181	8 จากล่าง เซ่นพุคเซ่นนั	เซ่นนัพุคเซ่นนั
185	แรก จบ	จน
185	3 Nentra	Neutra
186	5 จากล่าง บัญญัติความเชื่อ...บัญญัติ	ความเชื่อ ...
198	4 จากล่าง วัฒนธรรมไทย	และจิตใจ วัฒนธรรมไทยและจิตใจ
198	4 จากล่าง คนไทยแต่การ	คนไทย แต่การ

หน้า	คำผิด	แก้เป็น
206	1-6 จากล่าง	ข้อ 4 ถึง 6 อยู่ใน“....”
209	4 จากล่าง มัชฌมสาริต	มัชฌมสาริต
210	2 จากล่าง เรียนบทพร่องในเรื่อง	เรียน บทพร่อง ในเรื่อง
210	3 จากล่าง ต้องการเด่นในการ	เด่นในการ ต้องการเด่นในการ
217	6 จากล่าง วัตนมโนภาพ	อัทนมโนภาพ
235	8 จากล่าง อภิ.สัง.	อภิ.สัง.
239	5 จากล่าง สัง.สพ	สัง.สพ.
240	6 ปรียัต	ปรียัติ
245	6 สำหรับที่	สำหรับเด็กที่
247	9 จากล่าง คณะการศึกษาศาสตร์	คณะศึกษาศาสตร์
249	8 และ 7 จากล่าง คูเชิงอรรถหน้า 65	คูหน้า 94
251	2 จริยธรรมะ	จริยธรรม
265	5 รนชาติ	ธนชาติ
269	สุดท้าย 2517.554	หน้า 2517, 554 หน้า
274	แรก Nation	Nation,
274	3 Social	Social

